

РДК

ЛіМ

Літаратура і мастацтва

газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

24 ЛІПЕНЯ 1998 Г.

№ 30/3958

КОШТ 4 000 РУБ.

РОЎНАСЦЬ — ГЭТА ДЫСКРЫМІНАЦЫЯ?

Святлана БАГДАНКЕВІЧ:

“Не ведае дзіця беларускіх слоў, дык на тое і школа, каб вучыцца.

У такім узросце ўсё лёгка засвойваецца. Праз якія пару месяцаў, а тым больш праз год — ужо ніякіх праблем. Дзіця авалодае мовай, ды яшчэ і бацькоў навучыць.

Успомнім, як у першыя гады незалежнасці многія бацькі праз дзяцей павярнуліся да роднай мовы. Дык ці ж дрэнна гэта для дзіцяці? Наколькі яно вырасла, пабагацела духоўна, ведаючы ўжо дзве мовы: адну — з маленства ад бацькоў, а другую — са школы!”

5, 12

“БУДЗЬ ЛІТАСЦІВЫ, ЛЁС...”

Вершы Сяргея ВЕРАЦІЛЫ

8

МАНАГРАФІЯ

Апавяданне Франца СІЎКО

9

“МАСТАЦТВА ГАРМОНІІ І ПРАТЭСТУ”

Аляксей МАРАЧКІН: “Мой народ доўгія вякі стаіць на раздарожжы. Працяглая дэнацыяналізацыя зрабіла яго глухім, сляпым і раз’яднаным.

Адзіны паратунак — аб’яднацца на гістарычным падмурку вялікай нацыянальнай культуры...”

10—11

ЗАМЕСТ МАЛАДОСЦІ — АСВЕНЦІМ...

Яўген РАГІН: “Па дадзеных Міністэрства сацыяльнай абароны, пенсіянераў на Беларусі больш за два з паловай мільёны (25 працэнтаў ад усяго насельніцтва), 87 тысяч з іх — колішнія вязні канцэнтрацыйных лагераў”.

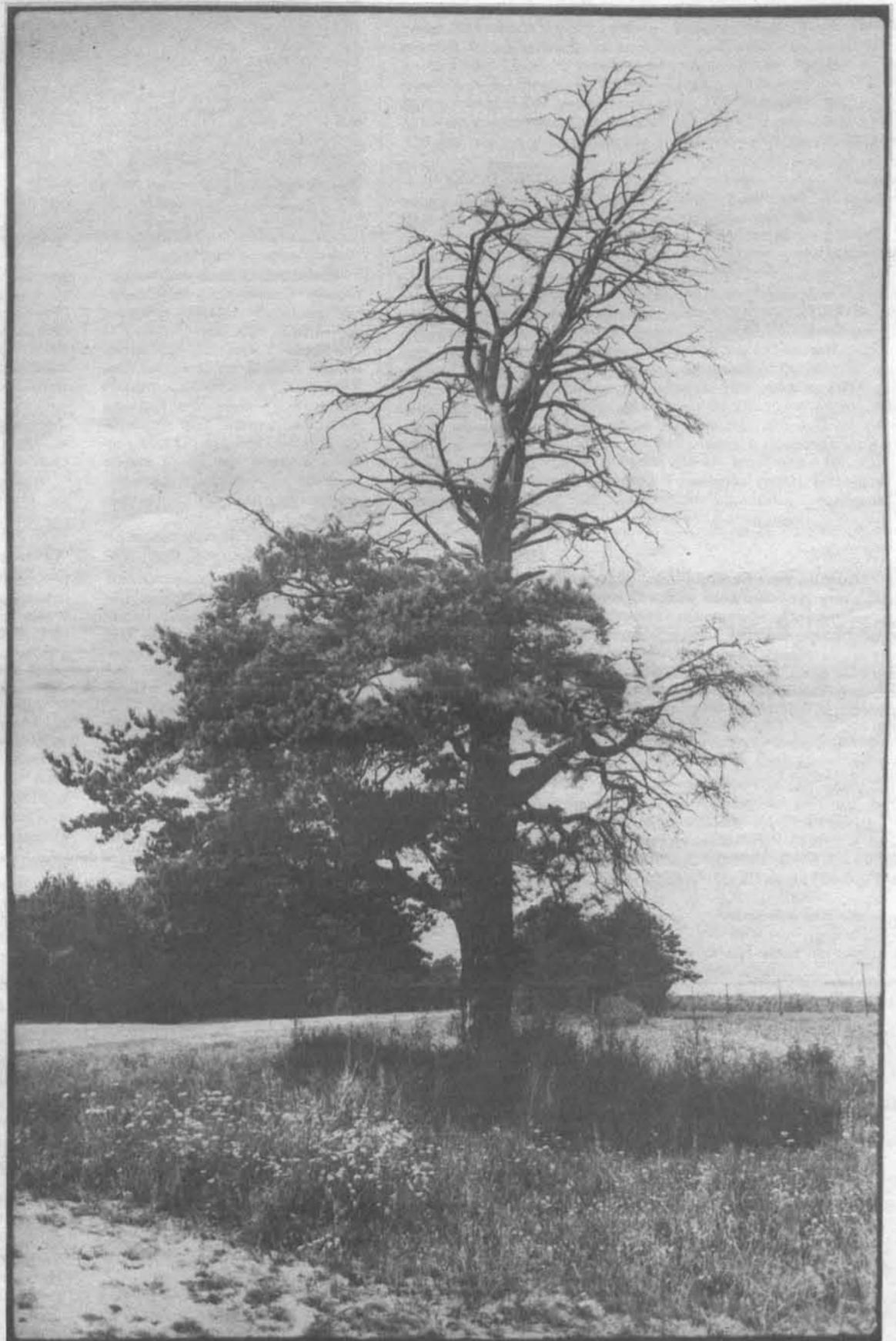
13

НІКОЛІ

НЕ ПОЗНА!

Шаноўныя чытачы! На наш штотыднёвік падпісачца ніколі не позна — падпіска прымаецца ў любым паштовым аддзяленні. Кошт на адзін месяц — 15 тысяч рублёў; на тры — 45 тысяч рублёў.

Наш індекс — 63856.

Старыя дрэвы

Ля старых дарог старыя дрэвы,
Сумныя, як гэты свет, стаяць.
Помняцца ім спёкі і залевы,
Помняцца...

Але, што ўспамінаць
Тое, што не вернецца ніколі,
Што дайно ў бясконцасць адплыло...

Вецер, нібы час,
ляціць над полем,
З нас у неба ўзносячы святло,
Чібы пыл з дарог, што адшумелі,
Чібы лісце з дрэў, што састарэлі...

В. Ш.

Ёсць нейкая заканамернасць у тым, што вялікія прапагандысцкія шоу, якія ладзяць беларускія ўлады, сутыкаюцца з аб'якавасцю з боку грамадзян і супрацівам з боку... прыроды.

Летась, напярэдадні першага святкавання новай рэдакцыі "Дня незалежнасці" адбылася аўтакатастрофа, у якой загінулі дзеці і якая ўскалыхнула ўсю краіну. З боку апазіцыі былі нават патрабаванні аб'явіць нацыянальную жалбу і адмяніць святочныя мерапрыемствы.

Сёлета напярэдадні "Славянскага базара ў Віцебску" на Віцебшчыну абрынуліся спусташальная паводка, праліўныя дажджы, ураганы. Не абышла стыхія і "сталіцу базара". У горадзе было павалена каля 300 дрэў і абстачана 16 вуліц.

Не любіць Бог афіцыйныя святы...

ПАДРАХУНАК ТЫДНЯ

Фестываль "Славянскі базар у Віцебску" абыдзецца нашаму падаткаплацельшчыку не менш як у 400 тысяч долараў. Гэта сума ўдвая перавышае аб'ём сродкаў, запланаваных на год на ўмацаванне базы культуры ўсёй Віцебскай вобласці, і ў шэсць разоў перавышае аб'ём датацый на рэстаўрацыю мясцовых помнікаў архітэктуры. 400 тысяч долараў — гэта шмат, асабліва калі браць да ўвагі, што зарплата работнікаў культуры не дацягвае да 50 долараў у месяц. За апошнія некалькі год сотні клубных устаноў і бібліятэк — каля 15% ад агульнай колькасці — увогуле закрыты. Сто аб'ектаў культуры ў краіне знаходзяцца ў аварыйным стане, 785 клубаў і дамоў культуры, а таксама 325 бібліятэк патрабуюць капітальнага рамонту. Мінулай зімою 659 асяродкаў культуры увогуле не аталліваліся.

КЛІП ТЫДНЯ

Днямі рэжысёр Уладзімір Маркевіч скончыў працу над новым кліпам Касі Камоцкай "Цэпеліны". Кліп каштуе 1500 долараў. Знята ў нетрадыцыйнай для нашай кліп-культуры стылістыцы. Чакаецца, што ў хіт-парадзе на БТ ён з'явіцца не раней верасня.

АБВЯРЖЭННЕ ТЫДНЯ

У сувязі са скандалам вакол пасольскіх рэзідэнцый у Драздах афіцыйныя СМІ Беларусі паведамлілі (потым гэта паведамленне падхапілі і расійскія СМІ), нібыта некаторыя пасольствы пачалі адмаўляць у афармленні віз чарнобыльскім дзецям: "Пакутуюць у гэтай сітуацыі не чыноўнікі, а простыя людзі". Аднак усе пасольствы і консульствы абверглі гэтыя абвінавачванні ў свой адрас. Пра тое, што скандал вакол каналізацыі аніякім чынам не адбіўся на адносінах з замежнымі партнёрамі дабрачыннага фонду "Дзецям Чарнобыля", заявіў кіраўнік фонду Геннадзь Грушавы. "Ніводнага выпадку затрымкі ў афармленні дакументаў не было. Наадварот, работнікі консульстваў нават застаюцца працаваць звышурочна, прымаюць нашы заяўкі па-за чаргою".

ЛІСТ ТЫДНЯ

Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч накіраваў Адкрыты ліст прэзідэнту Нацыянальнай акадэміі навук Аляксандру Вайтовічу з нагоды падлісанага прыгаданым спадаром дакумента, які дазваляе беларускім навукоўцам не ведаць беларускай мовы. Ніл Сымонавіч лічыць, што такім чынам зроблены крок у напрамку ператварэння беларускай нацыянальнай акадэміі ў антыбеларускую, антынацыянальную. Паэт просіць прэзідэнта НАН адмяніць паспешна прынятую пастанову аб неабавязковасці заліку па беларускай мове для аспірантаў і спаборнікаў.

НАПАМІНАК ТЫДНЯ

Выстава твораў гомельскіх мастакоў "Экалагічная катастрофа ХХ стагоддзя і яе наступствы" адкрылася ў памяшканні Дзяржаўнай Думы Расіі. Да гэтага яна экспанавалася ў выставачнай зале Саюза мастакоў Расіі на Голеўскім бульвары. У выставе бяруць удзел 15 мастакоў, сярод іх Дзмітрый Алейнік, Мікалай Казакевіч, Геннадзь Гарбанёў, Іван Паноў. Прадстаўлены таксама малюнкi дзяцей на чарнобыльскую тэму. Мабыць, выстава мае мэтай нагадаць расійскім палітыкам, расійскай уладзе аб маральным абавязку, які Расія, як правапераемніца СССР, мае ў дачыненні да ахвяр Чарнобыля ў Беларусі. Нагадаць, канешне ж, можна, але нешта атрымаць ад Расіі — наўрад ці.

ВЫСТАВА ТЫДНЯ

У Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі працуе выстава твораў Барыса Кустодзіева, прымеркаваная да 120-годдзя з дня нараджэння мастака. У экспазіцыі больш за 40 работ са збору музея. Гэта жывалік, графіка, скульптура і дэкаратыўна-ужытковыя мастацтва. Сёння шмат у чым змянілася наша стаўленне да шэрагу значных асоб расійскай культуры канца XIX — пачатку XX стагоддзя. Яны не ўлічваліся ў агароту "папярэдняй сацыялістычнага рэалізму". Іх свядома не заўважалі бальшавізаваўшы гісторыкі культуры. Мы нанова адкрываем і такую асобу, як Барыс Кустодзіёў, мастак адкрыта апалітычны, але глыбока нацыянальны.

НАМЕР ТЫДНЯ

8-я гадавіна прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь будзе 27 ліпеня адзначана шэсцем па праспекце Францішка Скарыны і мітынгам ля Опернага тэатра. Збор удзельнікаў шэсця а 18-й гадзіне ля кінатэатра "Кастрычнік" (станцыя метро "Акадэмія навук"). Пачатак мітынгу — а 19-й гадзіне.

ПЕРАДРУК ТЫДНЯ

"Народная воля" перадрукавала з "Комсомольской правды" інтэрв'ю з захавальнікам Музея расійскіх мецэнатаў Львом Краснапеліцавым. Публікацыя мае назву "Сава Мамантаў быў чыгуначным алігархам. Але гэта ў ягоным кабінце нарадзіліся "Тры багатыры" і "Дэман". "Бізнес непазбежна спараджае дабрачынны, мецэнатскі рух" — лічыць спадар Краснапеліцаў. "Як гаварылі нашы маскоўскія прамыслоўцы? Самае галоўнае для паспеху справы — мець здаровага, пісьменнага і цвярозага рабочага. Для здароўя — бальніцы, для пісьменства — школы. А для цвярозага — тэатры! Сава Цімафеевіч Марозаў у Арэхава-Зуеве стварыў оперны калектыў з рабочых і служачых свайго велізарнага прадпрыемства. Ставілі "Яўгенія Анегіна", ставілі "Русалку" — гэта ў нядаўняй вёсцы! Гэта трэба было яму? Да зарэзу. Не дваране, якія стагоддзямі трымалі народ у прыгоннай залежнасці, а менавіта прамыслоўцы разумелі, што магутная культура суветнага ўзроўня — гэта самае выгаднае, што можа быць у эканоміцы".

ФЕСТИВАЛІ

Базар Славянскі — уласнасць Беларусі

Міжнародны фестываль мастацтваў "Славянскі базар у Віцебску" пачаўся з конкурсу дзіцячых канцэртных праграм "Зоркі ХХІ стагоддзя". У журы былі самі дзеці: музыкі, спевакі, танцоры, мастакі. Узначальваў яго шаснаццацігадовы кампазітар і музыка з Украіны Яўген Маскаленка. Усім удзельнікам дзіцячых праграм (13 калектываў з 8 краін) прысвоена званне лаўрэата міжнароднага фестываль-конкурсу дзіцячых канцэртных праграм.

У намінацыі "За вернасць нацыянальным традыцыям" спецыяльны прыз атрымаў узорны фальклорны дзіцячы тэатр з Мінска "Пачешнік" (мастацкі кіраўнік Таццяна Філіпава). Ансамбля танца "Мазаіка" Віцебскай абласной філармоніі прыз "За творчы пошук" уручыла маленькая танцорка з Польшчы Катажына Красоўска.

На прэс-канферэнцыі, што праходзіла ў дзень афіцыйнага адкрыцця міжнароднага фестывальнага мастацтваў, старшыня яго аргкамітэта, намеснік прэм'ер-міністра РБ Уладзімір Зямяталін падкрэсліў, што "Славянскі базар" — творчая

уласнасць Беларусі і з 1995 года на яго маецца патэнтны дакумент. Цяперашні "Славянскі базар у Віцебску" задуманы з большай маштабнасцю, чым усе папярэднія віцебскія фэсты. Дарэчы, унікальны Летні амфітэатр, пабудаваны роўна дзесяць гадоў таму пад праект фестывальна савецка-польскай песні, такім чынам адзначае сёлета свой юбілей.

Адносна "падзелу сфер уплыву" цікава выказаўся старшыня ўкраінскай дэлегацыі, народны артыст Украіны Барыс Шарварка: "Славянскі базар", які ладзіў спадар Віннікаў у Адэсе, праходзіў пры паўпустых залах. Таму Віцебск, у якім фестывальнае свята адчуваецца на ўсіх вуліцах і плошчах, а сольны канцэрт Валерыя Лявонцьева праходзіць пры перапоўненым амфітэатры, — гэта Віцебск..."

Аднак, па словах старшыні журы Міжнароднага конкурсу маладых выканаўцаў эстраднай песні "Віцебск-98", кампазітара, народнага артыста Расіі Ігара Кругога, скандал вакол падзелу яшчэ толькі разгараецца, хоць асабіста ён са спадаром Віннікавым (быў адным

з колішніх заснавальнікаў віцебскіх шоу) не знаёмы.

На прэс-канферэнцыі маскоўскія і ўкраінскія журналісты з асаблівай цікаўнасцю пыталіся, ці будучы ўсё-такі выплачаны грашовыя прэміі пераможцам конкурсу леташняга фестывальна.

Сёлета ўсе пытанні з фінансаваннем вырашаны. Яшчэ летась быў уведзены спецыяльны радок на карысць "Славянскага базара ў Віцебску" ў бюджэце Саюза Беларусі і Расіі. Агульны каштарыс яго складае 6 мільянаў расійскіх рублёў.

На міжнародным фестывальна мастацтваў "Славянскі базар у Віцебску" прадстаўлены сапраўды ўсе віды мастацтваў. Але асабліва хочацца выдзеліць дабрачынны канцэрт "Начная харавая асамблея", зборы ад якога пойдучы на ўзнаўленне Свята-Успенскага кафедральнага сабора ў Віцебску.

На жаль, на ўрачыстым канцэрце адкрыцця фестывальна амаль што не была прадстаўлена беларуская музычная культура. Затое фору ўсім дала Украіна...

Святлана ГУК

г. Віцебск

УГОЛКІ

Сяўба на ніве Адраджэння

Сяўба гэтая шырока вялася на пачатку нашага стагоддзя, і асабліва актыўна спрычынілася да яе рэдакцыя газеты "Наша Ніва". Менавіта дзякуючы ёй многія беларусы прачнуліся ад сну нацыянальнага бяспамяцтва, зразумелі, наколькі багатая ў нас культура, якая велічная гісторыя. "Наша Ніва" займалася і кнігавыданнем, маючы ўласнае выдавецтва. Тым самым была пакладзена яшчэ адна цаглінка ў падмурак беларускага дома. А 14 ліпеня 1913 года на базе гэтага выдавецтва, дзякуючы намаганням І. Луцкевіча, Б. Даніловіча, К. Шпакоўскага і іншых, было заснавана Беларускае выдавецкае таварыства, якое займалася выпускам і распаўсюджаннем беларускай літаратуры.

Сталася так, што БВТ у сваім жыцці мела два перыяды. Першы этап яго дзейнасці звязаны з 1913—1915 гадамі. За такі кароткі прамежак часу ўдалося зрабіць шмат. Чытач змог пазнаёміцца з творами Якуба Коласа, Максіма Гарэцкага, Канстанціна Буйло, Ядвігіна Ш., Язэпа Лёсіка і іншых аўтараў — усяго пабачыла свет 15 кніг, агульны наклад якіх склаў 50 тысяч экзэмпляраў. Важна і тое, што да выхату беларускай кнігі мелі

дачыненне лепшыя сыны Бацькаўшчыны, а гэта найлепшае сведчанне таго, што Беларускае выдавецкае таварыства з'яўлялася свайго роду цэнтрам нацыянальнага Адраджэння. Прынамсі, у 1913—1914 гадах сакратаром БВТ з'яўляўся Янка Купала.

Аднавіла Таварыства сваю дзейнасць у 1919 годзе. Асабліва яна актывізавалася з уздымам нацыянальна-вызваленчага руху ў сярэдзіне 20-х гадоў. І хоць паранешаму асноўнае месца належала выпуску мастацкай літаратуры, не была абыдзена ўвагай навукова-папулярная, навучальная. Досыць назваць толькі асноўныя кнігі, якія былі выдадзены ў гэты час, каб зразумець, што выдавецкая работа вялася прадумана і мэтанакіравана. І гэта найперш дзякуючы таму, што ў БВТ, якое пачало працаваць на кааператыўных пачатках, уваходзілі многія вядомыя дзеячы Заходняй Беларусі. Яны і з'яўляліся той жыватворнай сілай, што дазваляла праводзіць у жыцці цікавыя задумы.

Канечне ж, сёння кнігі з згідай БВТ даўно сталі бібліяграфічнай рэдкасцю і нават у буйных сховішчах знойдзеш далёка не ўсе іх, але, каб удалося сабраць разам,

атрымалася б унікальная бібліятэка, якой няма цаны. Мяркуюце самі, "Выбраныя творы" Якуба Коласа, зборнік заходне-беларускіх літаратараў "Рунь веснаходу", "Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры" Ігната Дварчаніна, "Асновы дзяржаўнасці Беларусі" Мітрафана Доўнар-Запольскага, філасофска праца І. Абдзіраловіча (Ігната Канчэўскага) "Адвечным шляхам", п'есы "Атруга" Максіма Гарэцкага, "Суд" Уладзіслава Галубка, пазычаная кніжка Хведара Ільяхавіча "Зорным шляхам"... А як не згадаць дапаможнікі "Правапіс чужых слоў" і "Беларуская правапіс з практыкаваннямі" Янкі Станкевіча, першы выпуск "Беларускага спеўніка", пераклады твораў М. Лермантава, Г. Сянкевіча, У. Караленкі? Не забывалася БВТ і пра "Беларускія календары". Калі ў першы перыяд дзейнасці выйшлі календары на 1914 і 1915 гады, дык пасля — на 1926, 1927 і 1929 гады.

Сваю дзейнасць Беларускае выдавецкае таварыства спыніла ў пачатку 1930-х гадоў, калі польскі ўрад забараніў легальныя формы нацыянальна-вызваленчай барацьбы.

Міхась МІНЧУК

Магілёўскі ліцэй стаў каледжам

Гэта падзея не толькі для навучальнай установы, для горада, але і для ўсёй нашай краіны. Бо цяпер Беларусь мае ўжо тры выбітныя сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы такога кшталту, а менавіта — зныы Рэспубліканскі каледж пры Беларускай акадэміі музыкі, маладзейшы ад яго, але таксама вядомы каледж мастацтваў імя І. Ахрэмчыка і выбітны, на ўзроўні сталічных, каледж музыкі і харэаграфіі ў Магілёве — да нядаўняга часу ліцэй.

Як паведаміла нам дырэктар гэтай установы Людміла Мішчанка, узровень падрыхтоўкі навучэнцаў,

змястоўнасць ды інтэнсіўнасць творчага жыцця тут даўно перасягнулі межы ліцэйскіх праграм, "нарматываў". Нездарма выпускнікі Магілёўскага ліцэя музыкі і харэаграфіі звязваюць сваё жыццё з прафесійным мастацтвам, вызначаюцца на самых розных выканаўчых конкурсах, паступаюць у вышэйшыя навучальныя ўстановы. Сёлета, напрыклад, таленавіты габаіст Павел Кундзянок, міжнародны лаўрэат, скончыўшы магілёўскую альма матэр з "чырвоным" дыпламам, бліскача здаў экзамены ў Маскоўскую кансерваторыю. А колькі таленавітых гадаванцаў працягваюць вучыцца ў Мінску!

Так што гэтым летам, на думку Л. Мішчанкі, адбылася проста "змена шэльдзі" на новую, цалкам адпаведную рэальнаму статусу аўтарытэтай навучальнай установы, наладжанаму тут вучэбнаму і творчаму працэсу. Неўзабаве ў Магілёве паўстане сапраўдны комплекс "гімназія-каледж", бо да асноўнага будынка далучацца і памяшканні, размешчаныя па суседстве і перададзеныя цяпер юным талентам. Пасля належнага рамонту, пераабсталявання мусяць утварыцца адмысловыя вучэбна-архітэктурны ансамблі: усё — побач, усё — у адзінстве...

С. Б.

Яшчэ раз пра Нёман

На Беларусі многа рэк — звыш 20 тысяч. Але ўсе яны прытокі Дняпра, Заходняга Буга і Заходняй Дзвіны, якія бяруць свой бег у іншых краях. А Нёман — адзіны наш зямляк. Яго выток паблізу Мінска — на Уздзеншчыне.

На працягу тысячагоддзяў рака робіць свой дабратворны ўплыў на ўсё, што жыве, расце на велізарных абшарах нашай зямлі і суседняй з ёю Літвы.

Нёман увекавечаны ў песнях, легендах, паданнях, у многіх творах славетых літаратараў свету. З ім звязана слаўная гісторыя не толькі беларускага краю і яго народа.

Імя нашай ракі амаль 150 год носіць завулак у Санкт-Пецярбурзе. Ёсць Нёманскі праезд у Маскве, а ў Кіеве — Нёманская вуліца.

Толькі няма яе ў сталіцы нашай дзяржавы. Затое знойдзеце Ангарскую, Амурскую, Азоўскую, Байкальскую, Беламорскую, Балтыйскую, Волжскую, Волга-Данскую, Енісейскую і г. д. Некаторыя з іх з двума, нават з трыма аднайменнымі завулкамі, праездамі, тупікамі. Гэта без Таежнай, Палярнай, Арктычнай, Вялікаморскай і інш.

Няўжо Нёман мае меней заслуг на роднай зямлі, чым далёкія замежныя рэкі, азёры, моры?

Не адзін дзесятак год задаюць такое пытанне многія вучоныя, пісьменнікі, журналісты, чытачы. Пісала пра гэта і газета "Вячэрні Мінск" (16.7.90 г.) — тагачасны орган Мінгарсавета. Маю на ўвазе артыкул вядомага гісторыка краязнаўцы Уладзіміра Кісялёва "Рака Нёман у гісторыі", надрукаваны пад рубрыкай "Дайце вуліцы імя". Гаварыў пра гэта У. Кісялёў і ў сваёй кніжцы "Пуцявінамі Наднямоння" (Мн., "Полымя", 1989 г.).

Толькі за апошнія тры гады мне давалося двойчы ставіць такое пытанне: у нарысе "Бацька-Нёман просіць вады" (часопіс "Беларусь", N 2, 1996 г.) і ў артыкуле "Яшчэ адно слова пра Уздзеншчыну", які надрукаваў пад псеўданімам А. Алін ("ЛіМ", 3.3.1995 г.).

Кожны з нас, аўтар гэтых радкоў і Уладзімір Кісялёў, калісьці пабываў у Мінскім гарсавеце. Усе, з кім мелі размову, нам казалі: сапраўды, пытанне слушнае, трэба вырашаць.

Больш таго, у 1996 годзе мы

гаварылі на гэту тэму з тагачасным мэрам Мінска Аляксандрам Міхайлавічам Герасіменкам. Гаворка была на вуліцы гарадскога пасёлка Узда, дзе мэр нарадзіўся, дзе на прытоку Нёмана Уздзянка прайшлі яго дзіцячыя і юнацкія гады. Аляксандр Міхайлавіч абяцаў выправіць недагляд сваіх папярэднікаў. Але неўзабаве атрымаў новую пасаду. І ўсё засталася паранейшаму.

Сёння ў Мінскім гарадскім савеце новы склад дэпутатаў. Трэба спадзявацца, яны паруляцца, каб, нарэшце, аддаць нашаму славетаму земляку Нёману заслужаную пашану. Для гэтага не спатрэбяцца аніякія выдаткі. Дзе-небудзь у новым мікрараёне Мінска, пажадана бліжэй да паўднёвага захаду, з'явіцца вуліца Нёманская.

Праўда, наша рака ў беларускай сталіцы увекавечана ў назве аднайменнага рускамоўнага часопіса, якія за апошнія гады значна схуднеў у сваіх памерах. І на адным з будынкаў галоўнага праспекта калісь зіхацела ў неонавых агнях назва рэстарана "Неман".

Алесь МАХНАЧ

Прысвечана песняру

Днямі ў Лідскім доме культуры Таварыствам беларускай мовы і Таварыствам беларускай школы (кіраўнік Лідскай рады — Лявон Анацка) былі наладжаны літаратурныя ўзданні, прысвечаныя 116-ым угодкам Янкі Купалы. У чытаннях бралі ўдзел выхаванцы дзіцячых садкоў, якія сёлета пойдуць у першы клас, а таксама тыя дзеткі, якія першы клас ужо закончылі. Прачыталі яны вершы Я. Купалы, Я. Коласа, Э. Агняцет і нашых мясцовых аўтараў: Пятра Макарэвіча і Юлі Барташэвіч. Зала з задавальненнем пляскала самадзейным артыстам Дзіме Хадзьку, Федзю Гарэламу, Каці Якуць, Віталю Мезіну...

Разам з Лявонам Анацкам дзеці паехалі ў Гародню на экскурсію. Наведалі музей Максіма Багдановіча і Гарадзенскі заапарк.

Фундатарам гэтых мерапрыемстваў сталі лідскія прадпрыемствы: акцыянернае таварыства "Лак-фарба", мясцовыя электрасеткі, акцыянернае таварыства "Харчканцэнтраты".

У гэты ж дзень адбыўся і канцэрт, на якім выступілі сьліны беларускай барды, гарадзенец Віктар Шалкевіч. Канцэрт наладжаны быў сябрамі Лідскай моладзевай суполкі імя Гедыміна.

Лілія САЗАНАВЕЦ

"Казкі народаў Еўропы"

Група юных мастакоў і выкладчыкаў Магілёўскай дзіцячай мастацкай школы прыняла ўдзел у першым міжнародным пленэры "Казкі народаў Еўропы", які праходзіў на працягу двух тыдняў у нямецкім горадзе Вітэнбергу. Запрашэнне наступіла ад нямецка-расійскага таварыства дружбы. Разам з равеснікамі з Германіі, Венгрыі, Славакіі магілёўскія юнакі прыдумалі і ма-

лявалі казачных герояў. Работы юных мастакоў з Магілёва, выкананыя ў час пленэру, а таксама 30 малюнкаў, прывезеных хлопчыкамі і дзяўчынкамі ў Германію, былі выстаўлены ў мастацкай галерэі Лукаса Краноха. Пасля завяршэння пленэру 15 аўтарскіх работ былі падараваны фонду развіцця пленэру. Работы гэтыя будуць экспанаваныя па ўсёй Германіі.

Плён гастроляў

Лета — час вандровак і адпачынку. А Магілёўская абласная філармонія адпачываць пакуль у збіраецца. Не паспеў мужчынскі камерны хор "Унія" вярнуцца ў Магілёў з гастроляў па Калініградскай вобласці, дзе быў па запрашэнні мясцовага таварыства беларусаў, як зноў адправіўся ў дарогу. На гэты раз — з дабрачыннымі канцэртамі ў чарнобыльскую зону Магілёўшчыны. Духоўныя спевы, а таксама народную музыку пачулі ўжо жыхары Быхава, Слаўгарада, Хоцімска і Касцюковічаў.

Іншыя калектывы філармоніі зараз таксама ў гастрольных паездках. Аркестр народных інструментаў пад кіраўніцтвам заслужанага дзеяча мастацтваў РБ Леаніда Іванова адправіўся з канцэртамі ў Бабруйск і Асіповічы. Саліст філармоніі Антон Ажыпа вярнуўся з V фестывалю беларускай песні і паззіі "Маладзечна-98" лаўрэатам другой прэміі. А салістка Іскуі Абалян атрымала запрашэнне на "Славянскі базар".

Алесь ПЯТРОВІЧ

Прыехалі цыркачы-ліліпуты

Гомельскі дзяржаўны цырк карыстаецца вялікай папулярнасцю. Нездарма цырк носіць назву — "узорнае відовішчнае прадпрыемства". Узначальвае яго энергічны чалавек, заслужаны дзеяч культуры Беларусі Якаў Міхайлавіч Лабовіч. Тут пастаянна шукаюць новыя шляхі да ўдасканалення арганізацыі адпачынку гамялячана. Цырк закончыў свой сезон яшчэ ў красаві-

ку. Але, каб запоўніць значны вакуум адсутнасці летам відовішчных мерапрыемстваў, адміністрацыя цырка і запрасіла на гастролі міжнародны цырк ліліпутаў з сямі краін свету. Гэты калектыв выступаў у Амерыцы, Заходняй Еўропе, Азіі і ўпершыню прыехаў у Беларусь. Артысты — гімнасты, жанглёры, дрэсіроўшчыкі, клоуны... — прапанавалі глядачам цікавую праграму.

Дастойны юбіляр

Добрушскі фарфоравы завод неўзабаве адзначыць 20-гадовы юбілей. За гэты час завод выпусціў больш за 300 мільёнаў вырабаў, якія ўпрыгожылі наш побыт. Ягоная прадукцыя вядома таксама ў ЗША, Германіі, Югаславіі, Галандзіі, Польшчы, Казахстане, краінах Балтыі. З нагоды знамянальнай даты ў Гомельскай галерэі мастацтваў адкрылася экспазіцыя з заводскіх калекцый і аўтарскіх работ. А працуюць на прадпрыемстве высокапрафесійныя мастакі. Роспісы на разнастайных сервізах, талерках, кубках такіх мастакоў, як Раіса і Вольга Алёшыны, Мікалай Арэшчанка, Іван Гагалушка і іншыя, выкананы ў лепшых нацыянальных традыцыях.

Аляксей ШНЫПАРКОЎ

Дуэт Кавальчукоў

"Дуэт" — так назвалі сваю выставу мастакі Валерыі і Людміла Кавальчукі, якая адкрылася ў панядзелак у Віцебскім краязнаўчым музеі. Ненаўторныя мастацкія вобразы, уасобленыя ў керамічных келіхах, фарфоравых сервізах, фаянсавых і тэракавых кампазіцыях, гавораць аб высокай тэхніцы і разнапланавай творчасці Кавальчу-

коў, якія, бадай, адзіныя на Беларусі валодаюць школай роспісу па сырой эмали. Валерыі і Людміла выпускнікі вядомага Абрамцаўскага вышэйшага прамыслова-мастацкага вучылішча, працуюць у пасёлку Руба пад Віцебскам восьмы год. Тут мастакі стварылі свой керамічны цэх. Работы апошняга часу і прадстаўлены на выставе.

Полацкая ініцыятыва

Грамадскае аб'яднанне "Полацкая ініцыятыва" пачало выдаваць грамадска-культурнікі бюлетэнь пад такой жа назвай. Рэдакцыйную раду, у якую ўваходзяць мастакі, пісьменнікі, музыкі Полаччыны, узначальвае Алесь Аркуш. У першым нумары бюлетэня — матэрыялы пра пяты ўгодкі Таварыства вольных літаратараў, штаб-кватэра якога знаходзіцца ў Полацку, пра стварэнне карцінальнай галерэі ў Полацкім езуіцкім калегіуме, культурная хроніка, рэцэнзіі на кнігу ўспамінаў "Гарт. Саюз Беларускай Патрыяты".

Святлана ГУК

Крыўдна за вёску

— Дажыліся! Слоў не хапае, ёлкі-палкі! На ўсю вёску з маладых — ты ды я! Раней бы не так у вочы кідалася, не задумаўся неяк: жыве нехта ў вёсцы — ну жыве! А цяпер прайшоў па хатах — сэрца стыне, ё-мае... Ну, хай дзесяць, дваццаць гадоў ад сілы паходзяць гэтыя старыя — і ўсё! І вёска няма. І што дзівіць, — ніўводнай хаце ніхто не пашкадаваў, што дзеці цураюцца роднага дому. Дзе там! Вядро вады не здолее выпягнуць, а радуецца, што дзеткі ў горадзе, культурныя...

— А табе дык дзела ёсць, — дакарала бабулька свайго дзеда. Ён ступаў, пазіраючы сабе пад ногі, і стараўся рабіць меншыя крокі, каб падлазіцца пад хаду жонкі. А тая працягвала:

— Паехалі, дык няхай едуць. Паехалі, прыехалі — якая розніца? Такія, як ты, пэўна, і ў школе іх вучылі, як хутчэй у горад уцячы. Пруцца здурю! Як жа — у горадзе іх з аркестрам страчаюць... Адразу даюць партхвель і машыны, каб у вёсцы пазайздросцілі трохі!

Гэтую размову я пачуў у вёсцы Карачуны, на бацькаўшчыне. Слухаў я старых і думаў: сяляне, напэўна, самы цярплівы народ. Гады ляцяць вельмі хутка, і калі б можна было вярнуцца ў мінулае, мы ўбачылі б перад сабой маладых дэмабілізаваных вайскоўцаў, якія вярнуліся з вайны ў родныя мясціны. Мы ўбачылі б курныя хаціны, стомленых, спрацаваных жанчын, пустыя калгасныя засекі — вось і ўсё, што тады было. Памятаюць вясковыя старажылы першую пасляваенную сябубу: сем жанчын уграгаліся ў плуг. Гэта была неверагодна цяжкая праца, але што рабіць, калі ўсе мужчыны на фронце? Спадзявацца няма на каго.

Вайны даўно няма, а жыццё не лепшае. Аднойчы, калі жанкі адпачывалі, адна з іх запытала: "Няў-

жо калі-небудзь мы будзем жыць як людзі?"

Мая цётка, старая кабетка з "букетаў" хвароб, часта ездзіць да васьмідзесяцігадовай матулі ў вёску Няровы Валожынскага раёна. На пасадку і капанне бульбы, на сенакос і на дровы — гэта значыць, нарыхтоўваць дровы на зіму. Расказала, што ў іхняй вёсцы старыя пабудовы, платы там-сям зусім паваліліся на зямлю. У Вішнеўскім сельскім Савеце адзначылі, што лёс Няровы не вельмі розніцца ад іншых вёсак. Але факт — у Няровах трынаццаць гадоў не нарадзіліся дзеці. Усё, як гэта ні сумна, пахаванні...

І толькі старажылы памятаюць іншую вёску, калі вуліцы поўніліся дзіцячым гоманам і цяжка было вызначыць на першы погляд, каго больш — старых ці малых... Некалькі год таму брыгадны клуб закрылі, а школу перанеслі ў суседняе Адамава, што лічыцца цэнтральнай сядзібай калгаса, дзе да нядаўняга часу будавалася жыллё і таму ёсць шмат маладых сем'яў. З Няроваў жа — вёскі ў 80 двароў — толькі двое вучняў, і тыя старшакласнікі. Цалкам жа дэмаграфічная сітуацыя ў гэтым сельсавеце выглядае так. У мінулым годзе на паўдзiesiąтка вёсак было заключана толькі 15 шлюбаў, нарадзілася 16 чалавек, а памерла — 45. З году ў год расце толькі адна лічба — колькасць разоў даў. Часцей за ўсё распадоўца сем'і, дзе муж і жонка пражылі сумесна 5—7 гадоў, і ў асноўным — з-за п'янства. Некалі пабудаваны тыповы дзіцячы садок, разлічаны на 75 месцаў, не запаўняецца і напалову. Усяго 20 дзетак пайшлі ў першы клас Вішнеўскай сярэдняй школы. Раней перапоўненая школа цяпер мае ў асноўным па адным класе-камплексе. І хто можа змяніць да лепшага такую сітуацыю?

Марына Біталёва з Няроваў кажа:

— Нашы продкі былі больш чым мы падрыхтаваныя да зменлівасці лёсу, розных нечаканасцей. Умелі варыць добрыя баршчы без мяса, вязалі шкарпэткі, хатнія тапачкі, з дзвюх старых сукенак рабілі адну новую. Цяпер гэта рэдкасць. І ніхто не вырашыць нашы праблемы, акрамя нас саміх. Васемнаццаць пенсіянераў — старых, нямоглых людзей. Каб пасадзіць бульбу, яны аддаюць дзве пенсіі: наймаюць таго, у каго "ў руках" конь або трактар. Кароў старэнькія не трымаюць, таму просяць гною ў праўленні за грошы. Ды яшчэ абавязкова даюць бутэльку трактарысту, які прывязе гной на поле. Старыя кабеты, скалеўшы на полі какаючы, бясконца паўтаралі: "Дзе ж наша смертухна падзелася?"

Пасадка бульбы на сотках — адна з самых цяжкіх работ у вёсцы. Коней засталася няшмат, і ў некаторых, калгасах каня даюць "па спіску". Пра сенакос няма і гаворкі: нарыхтаваць сена амаль немагчыма. І хоць для старога чалавека найлепшая ежа — малако, карову трымаць вельмі цяжка, і паступова сельскія пенсіянеры, асабліва адзіночкі жанчыны, збываюць сваю кармавілку. Застаўшыся без каровы, састарэлыя сяляне кідаюць родныя мясціны і едуць у горад да сына або дачкі — у чатыры сцяны.

Вольнаму — воля... Чалавек мае права на выбар. Многія паехалі на Захад! Вось і мастаку цяжка, немагчыма працаваць тут. А як жа сельяніну? Куды ім ехаць, каму прапанаваць свае жылістыя рукі? Ды і ці думаюць яны пра гэта? І мы, дзеці, не маем права падвесці іх, зрабіць жабракамі. Дрэва ў садзе не засыхае, таму што поіцца сокамі зямлі. А дрэва жыцця? Каб яно квітнела, яго трэба наталяць любоўю да роднай вёскі...

Віктар ЖЫБРЫК

Валожынскі раён

А цар жа... у фраку!

Мой добры знаёмец час-пачас кажа: "Мы жывём пры канцы дваццатага стагоддзя, і адзенне мусіць быць функцыянальным!" Нічога, маўляў, страшнага, калі не паспяваеш забегчы дамоў пераапрацу і мусіш ісці на прэм'еру, у чым ёсць: джынсы дык джынсы, макраступы дык макраступы.

Нядаўна ён шчаслівым голасам паведаміў: "Цяпер ужо можна зусім не камплексаваць і хадаці у оперны, не здымаючы нават "спячоўку"! Маўляў, сам тэатр адчуў напружаны рытм жыцця пры канцы веку і дазволіў сабе, спасылваючыся на хранічны цэйтнот і фінансавыя праблемы (ну ўсё, як у людзей!), іграць прэм'еры класічных "касцюмных" твораў у спецовратцы работнікаў мастацтва, г. зн. у канцэртных сукнях ды ў фраках.

Эмацыянальны мой знаёмец, вядома ж, гіпербалізаваў свае ўражання.

Ну, так: дазволіў сабе Нацыянальны тэатр оперы Беларусі два прэм'ерыны паказы "Барыса Гадунова" ў канцэртным варыянце. Дык гэты прэзэдэнт быў растлумачаны ў друку, у "ЛіМе", прынамсі. Затое я разагрэлася ўяўленне меламаў да тэатраў у чаканні новага сцэнічнага афармлення спектакля! Затое знаўцы маглі цалкам засяродзіцца на самой музыцы і яе ўвасабленні аркестрам, хорам, салістамі! (Праўда, сёй-той лічыць, што лепей бы такой магчымасці ў глядачоў не было, бо на фоне строгага і статычнага відовішча больш выразнымі зрабіліся выканальніцкія агрэхі, незбалансаванасць дынамікі).

Ну, так: сцэнічны малюнак вельмі нагадваў колішнія пампезныя ўрадавыя канцэрты, а тронны маналог цара Барыса — песню пра партыю ў выкананні саліста і зводнага хору. Дык жа ў гэтым, глянуўшы свежым вокам, можна "вычытаць" нейкія нечаканыя свежыя алузіі!

Ну, канечне: фрак і канцэртная строгасць мізансцэн ураўнялі ўсіх. Толькі дасведчаны глядацтва здагадаецца, што тут цар Барыс, хто князь Шуйскі, хто баярын Хрушчоў, а хто проста — бліжні баярын, хто думны дзяк, хто мужык Міцюха, а хто прыстаў... Але ж у гэтым таксама "нешта ёсць"!

Дый увогуле: адыграўшы прэм'еру ў Мінску, наш тэатр павёз яе на фестываль у Швейцарыю, дадаўшы да шэрагу іншых опер, таксама пераробленых на "канцэртны варыянт". Там, у сучаснай Еўропе, нібыта ёсць такая форма зносінаў з опернай класікай. Трэба ж зважаць на тое, што канцаецца дваццатае стагоддзе! Каю тут захацелася опернай ваіпнік: прыклееных бародаў, заморскіх напояў у бутафорскіх "залатых" келіхах, шапак са штучнага соболя ці чаго там яшчэ? Дзівакі...

С. БЕРАСЦЕНЬ

У "Задзвінні" першая персанальная

У цэнтры народных рамёстваў "Задзвінне" ў Віцебску адкрылася першая персанальная выстава работ кіраўніка аддзялення дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва дзіцячага эстэтычнага цэнтры "Гармонія" пры сярэдняй школе N 40 Галіны Магучай.

Фота А. ХІТРОВА, БЕЛТА

МЕРКАВАННЕ

Калянавуковая "капуста", альбо Няўдалы сімбіёз фізікі і лірыкі

Адзін з былых імператараў паміраючай Рымскай імперыі, марна пашчыраваўшы па яе выратаванні, на ўсе настойлівыя прапановы заняць зноў высокі дзяржаўны трон зусім па-зямному адказаў: "Каб вы ўбачылі, якую я цяпер капусту вырошчваю, дык не запрашалі б мяне болей..." Гэты гістарычны факт прыгадаў мне пры азнаямленні з брашурай "Формирование адекватного образа науки как необходимого элемента гуманитарного образования", выдадзенай у БДУ (1996) і прызначанай Міністэрствам адукацыі РБ у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў філасофска-эканамічнага факультэта. Аўтарамі выдання з'яўляюцца мінскія фізікі В. Дыніч, Л. Тамільчык, Я. Талкачоў. Калі не за ўвесь аўтарскі калектыў, то, у прыватнасці, за прафесараў Льва Мітрафанавіча Тамільчыка і Яўгена Аркадзевіча Талкачоўа можна толькі шчыра парадавацца. Яшчэ б! Шаноўныя аўтары свае апошнія манаграфічныя даследаванні выдалі дзесьці ў сярэдзіне 70-х...

Пры бліжэйшым азнаямленні са зместам працы прыходзіш да высновы, што не толькі імператар Дыяклетыян не здолеў сумяшчаць дзяржаўныя справы з новым захаленнем — агародніцтвам, але і аўтарскі калектыў вышэйзгаданай брашуры не дасягнуў жаданага: паяднаць фізіку з лірыкай. Ніва "новага" ідэалагічнага прачытання гісторыі беларускага народа, яго культуры і мовы і зрабілася тым агародам для прафесараў, дзе стала магчымым без асаблівай напругі атрымліваць неблагія ўраджай крывацветнай расліны. Сваё вучнёўства ў гэтай справе Леў Мітрафанавіч і Яўген Аркадзевіч пачыналі з газетных публікацыяў. Напрыклад, у артыкуле "Наука пут не приемле!" ("Советская Белоруссия" за 13 студзеня 1995 г.) імі праводзіцца думка, нібыта беларускае слова з'яўляецца путамі для сучасных фундаментальных навук. Ужо ў той час Л. Тамільчык і Я. Талкачоў пачалі ў друку здэкліва згадваць трагічныя вынікі г. зв. беларусізацыі 20-х і 50-х гадоў. У прыватнасці, ставілі цынічна-рытарычнае пытанне аб тым, што засталася ў навуцы ад энтузіястаў трыццатых гадоў, якія выкладалі вышэйшую матэматыку на беларускай. Адказ вядомы: іх забілі — і беларусаў, і яўрэяў, у тым ліку і акадэміка АН БССР Тэлестьяна Бурстына (1888—1938 гг.), выпускніка Венскага ўніверсітэта, аўтара падручніка па вышэйшай матэматыцы на беларускай мове.

Мабыць, з часам усвядоміўшы, што не прафесарская гэта справа — публічна размахваць "путамі", аўтары брашуры паспрабавалі адсыці ад адкрытых нападак на беларус-

касць. Як дактары навукі, яны прыдумалі больш абачлівы прыём пазбаўлення ад "беларускіх путаў". Кванты, вакуум, фотэфект, імпульсы электрона (гэта фізіка) і вулічныя рэцэдывы далёка не прафесарскай лексікі тыпу "проституцыя", "как говаривал Петр 1", "учение-самоучки", "одиозность", "раствлевающее воздействие" (гэта лірыка?) утвараюць дзівосны фон для пошукаў "анармальностей" у сферы прыродазнаўчых і гуманітарных ведаў.

Канстатуючы існаванне псеўда-, анты-, ілжэ-, паранавукі і выяўляючы тую шкоду, якую прыносяць анармальныя веды фізічнай тэорыі і практыцы, аўтары, тым не менш, асноўную ўвагу ўдзяляюць пошукам артэ-фактаў (штучных фактаў) у беларускай гісторыі, культуры і мове. Мала таго, не задаво-ліўшыся маруднай працай шукальнікаў, яны ці не самі ствараюць тыя самыя артэ-факты. Гэта выявілася і ў аўтарскай тэзе наконт таго, што ў гуманітарнай сферы адсутнічае рацыянальнае пазнанне (!).

Трэба думаць, што такога роду метадала-гічны падыход і прадвызначыў тую смеласць, з якой аўтары пайшлі ў наступ на прабліскі беларускасці ў навуцы. Да неразумнага беза-пелячынна адносіцца нават асобныя словы ці іх вымаўленне, кшталту *параза*, *жарсці*, *імпырыя*, *Эйрала*, а тарашкеўца вызначае-ца ўвогуле як "дух каморы, архаічнасці, без-густоўнасці, інтэлектуальнага і эстэтычнага прымітыву...". Праўда гэта не працяг уласна-газетных "ізысков" сп. Тамільчыка і Талкачо-ва, а цытаванне маленькай часцінкі ўсяго ан-тыбеларускага, што апошнім часам бруднай ракой цячэ з друкаваных і электронных СМІ нашай краіны. Менавіта гэтую брыдоту мінскія фізікі і выкарыстоўваюць для ілюстрацыі "анармальностей" беларускай мовы. Самі ж аўтары не здраджваюць месцажыву: тры-мацца бліжэй да кухні. Яны даводзяць, на-прыклад, "некашэрнасць" словаспалучэння кукурузныя шматкі ў сэнсе *хляпоў*...

Вяршыняй анармальнасці ў суверэннай Беларусі, як вынікае з брашуры, з'яўляецца "законодательное закрепление анормально-го написания названия республики Бела-русь в русском (!) языке. При всем уваже-нии к суверенной РБ русисты не смогли согласиться с изменением норм правописа-ния, и в результате на экранах РТ и ОРТ мы видим привычный и грамматически коррек-тный тапоним "Белоруссия". Можна, і сапраў-ды беларускае лексема "Республика Бела-русь" (як сімвал суверэннай дзяржавы) рэжа-слых маскоўскім тэледыктарам. Але ж, пэ-на, і рускае слова "дурь", якое выкарыстоўва-ецца шаноўнымі дактарамі навук для аспрэч-

вання поглядаў іх апанентаў, далёка не ўз-мацняе карэктнасці і мілагучнасці іх тэк-стаў. Як тут ні спаслацца на словы саміх аўта-раў: такога роду "операцыі без наркоза" на жывой ткані языка наносыць долго не зажи-ваюць раны і заместо ожидаемага расши-рения сужаюць сферу яго применения до примитивно-бытового уровня. Это создает угрозу самому существованию языка в качестве развитого инструмента обучения".

Асабліва пільнасць дактароў навук ад-чуваецца да тых даследаванняў, дзе гісторыя і лёс нашага народа разглядаецца з пазіцыі ўласнабеларускай гістарыяграфіі. Таму, на-пэўна, і трапілі ў аўтарскую няміласць кнігі "100 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі" і "Па слядах аднаго міфа" Міколы Ермалові-ча. Пры гэтым аўтары нагадваюць, што яны не гісторыкі і таму не лічаць сябе "вправе вступать в полемику по существу концепции Н. Ермоловича о происхождении Княжества Литовского". Разам з тым, што самае цікавае, Н. Дыніч, Л. Тамільчык і Я. Талка-чоў адзначаюць: дыскусіі вакол гэтай канцэп-цыі паказалі, што "аргументы специалистов "contra" явно преобладают над доводами "pro". Чые гэта аргументы? З якіх крыніц? І яшчэ: у брашуры высмейваецца не названы па прозвішчы кандыдат фізіка-матэматыч-ных навук, які нібыта адвольна і вельмі экс-травагантна перакладае на беларускую мову назвы хімічных элементаў. У выніку чаго "кремний превратился в "геру", а радий в "лихань" (от слова "лихо")". Пры гэтым аўта-ры не згадваюць нават назвы і выходныя дадзеныя газеты, у якой быццам бы змешча-на падобная недарэчнасць.

Поруч з замоўчаннем крыніц, з якіх бя-руцца факты, выкарыстоўваюцца і не менш адмысловыя прыёмы. Напрыклад, для адмаў-лення, можа, і небяспрэчнага, палажэння ў спадчыне сусветна вядомага Льва Гумілёва аб пасіянарнасці, прыродзе ўзнікнення но-вых этнасаў і іншым, аўтары робяць спасылкі на выказванні невядомай у навуцы Раісы Берг.

Разважаеш пра ўсё гэта, і на памяць пры-ходзіць адзін высокі сход, які адбыўся года паўтара назад. Там асобныя прадстаўнікі зга-ладалай прафесуры выпрошвалі падвышэнне сваіх заробкаў да ўзроўню міліцэйскіх палкоўнікаў. На што прысутныя дзяржаўныя чыноўнікі папулярна патлумачылі, што гэта можна зрабіць толькі тады, калі "тонкая ма-тэрыя", г. зн. навука, здолее развіваць дапа-можныя промыслы. Як бачым, гэтая парада не засталася без увагі. Вытворчасць "капусты" на ніве навукі ідзе поўным ходам...

Мікола АНЦЫПОВИЧ

ВЫСТАВЫ

Мастакі "Пагоні" ў Полацку

На мінулым тыдні ў Полацку, у выставач-най зале пры музеі беларускага кнігадрука-вання, закрылася выстава акварэляў Аляк-сея Марачкіна і адкрылася новая экспазіцыя — "Алесь Шатэрнік. Скульптура і жываліс". Абодва мастакі — сябры творчай суполкі "Пагоня", таму ў дадзеным выпадку можна гаварыць пра тое, што суполка трывала ата-барылася не толькі ў сталіцы, але і ў культур-ных асяродках правінцыі. Хоць назваць По-лацк правінцыяй — язык не паварочваецца. Духоўны статус горада значна вышэйшы за статус адміністрацыйны.

Акварэлі Аляксея Марачкіна, з якімі мелі магчымасць пазнаёміцца палачане, — гэта нечаканы паварот у творчасці нашага вядома-га мастака. Яны адкрыта зратычнага зместу.

Памятаю, што на першай выставе "Пагоні" творы такога характару былі зняты з экспазі-цыі. "Артадаксальнае" крыло суполкі выра-шыла, што зротыка і Адраджэнне — кепска стасуюцца, а тыя, хто меркаваў інакш, не сталі спрачацца — бо і без таго было праб-

лем і клопатаў. Адраджэнне — шырокае паняцце. Адрадзіць дзяржаву, краіну немаг-чыма без адраджэння гуманістычных каштоў-насцяў. І, далёбж, самарэалізацыя ў зратыч-най сферы для нармальнага чалавека не менш важная, чым у сферы сацыяльнай, творчай, прафесійнай.

Пэўны ўплыў на Аляксея Марачкіна зрабі-лі зратычныя акварэлі Агюста Радэна. Гэта малавядомы ў нас аспект творчасці вялікага скульптара. У Радэнавых акварэлях выбу-ховая пачуццёвасць, мым тым як акварэль патрабуе ўзважанасці і дакладнага разліку.

Нешта падобнае адчуваецца і ў акварэ-лях Аляксея Марачкіна: упэўнены малюнак, мінімум колеры на белым тле паперы і... цэлы свет пачуццяў.

Алесь Шатэрнік прапанаваў на суд гляда-чоў шэраг скульптурных кампазіцый філасо-фскага зместу. Экспазіцыя аздоблена паз-тычнымі тэкстамі мастака, якія вельмі доб-ра стасуюцца з ягонымі пластыкай і жывалі-сам. У свой час Алесь Шатэрнік хутка прай-

шоў у творчасці этнаграфічную стадыю і наблізіўся да гістарызму. Каб сказаць слова пра мінуўшчыну, яму не трэба паглыбляцца ў побыт старасветчыкаў. Яго цікавіць не вон-кавае, а існае, вечнае. Скульптар часта звяр-таецца да вобраза воднай стыхіі, якая най-больш пераканаўча сімвалізуе плынь, запаво-ленасць і бег часу. Рака, човен, людзі ў чоўне. Адбітак у вадзе — другая рэаль-насць, матэрыялізаваная свядомасцю.

Акрамя скульптур, на выставе ў жываліс. Краевіды. Куткі амаль некранутай прыро-ды. Каб не ведаць, што Шатэрнік — скульп-тар можна было б палічыць, што жываліс ягоная прафесія, так бы мовіць — "закон-ная жонка". Але гэта хутчэй — "каханка".

Алесь Шатэрнік — вядомы майстар пласты-кі. Маюць водук у чытачоў ягоныя пазтычныя вопыты. Не мінулі ўвагі спецыялістаў ягоныя меркаванні пра сімваліку Скарынавых кніг. Ця-пер яшчэ і — жывалісец. Новая грань таленту.

П. ВАСІЛЕЎСКИ

РЭПЛІКА

Калі другі артыст народны...

У панядзелак 6 ліпеня, акурат перад Ку-паллем, прыхільнікі таленту народнай артысткі Беларусі Наталлі Гайдзі збіраліся на яе твор-чы вечар. Перад уваходам у Палац культуры Белсаўпрафа тоўпіўся народ. Билетаў у касе не было. Знаёмы меламаман купіў квіток у адміністратара за 25 тысяч... без месца. А потым вольны здзівіўся, убачыўшы ў зале багата вольных крэслаў. Аказваецца, білеты распаўсюджваліся цераз прафкамы, а раз грошыкі нібыта не свае кроўныя, то многія "актывісты" на канцэрт не прыйшлі.

У першым аддзяленні Н. Гайдзі выконвала рускія раманы. Зала цягліва чакала, калі яна

застывае раманы на словы Багдановіча, Купа-ллы, а мо ўспомніць выдатны твор на словы Бядулі "Дазволь...". Не, не дачкаліся. Ці не таму пасля антракту пустых крэслаў у зале паболела?

У другім аддзяленні спявачка выконвала арый з апэрэт Кальмана, Легара, Штрауса, з украінскай апэрэты "Любоў Яравая", але ніводнай беларускай не ўспомніла. А яна ж некалі спявала ў апэрэтах Ю. Семянякі "Паўлінка", "Пяе Жаўранак", "Тыдзень вечнага каханя", Ю. Суруса "Несцерка", іншых творах, бо амаль 30 гадоў Гайдзі жыве і працуе ў Мінску, тут стала заслужанай, народнай... Ну, хіба ж можна, На-талля Віктараўна, "забыць так скоро"?

Міжволі згадаліся радкі са славутай паз-мы "Сказ пра Лысуго гару":
Калі другі артыст народны
Не знаў і двух народных слоў,
Затое меў тут харч нязводны
І ўволю цешыўся з аслоў...

Францішак Лысагорскі, калі пісаў сваю пазму, Н. Гайдзі не ведаў, і гэтыя радкі не пра-яе і не пра вядучую канцэрта, якая ніводным беларускім словам "уста свои не оскверни-ла". Дык мо гэтая імпрэза рыхтавалася не для мінуўкоў, а для таго ўральскага горада, дзе некалі вучылася Гайдзі? Але і там, на Урале, як і ў Сібіры, і далей, разумець і паважаюць беларускую мову.

С. А.

Калі сплывае дробязны дзённы тлум і з'яўляецца нарэшце магчымасць на нечым засяродзіцца, мы вядзем з ім доўгія вечаровыя гутаркі. Хто ён, мой нябачны суразмоўца? Што праўда, яму не хапае некаторай канкрэтнасці, затое ён ведае ўсё, што думаюць людзі наўкола: і тое, што выказана ўголас і ў газеце надрукавана, і тое, што прамоўлена за зачыненымі дзвярыма. І нават тое, пра што думаюць, ды маўчаць, а яно нейкім неспасціжымым чынам вылятае з галоў і носіцца ў паветры. Гэтыя лятучыя словы, фразы, меркаванні пасля нярэдка з'яўляюцца ў нашых размовах, і тады мне здаецца, што мой суразмоўца збірае, канцэнтруе ў сабе ўсю незалежную крытычную думку, якая заўжды існуе ў грамадстве, аднак рэдка бывае ў поўнай меры выяўленай і пачутай. Мяне прыцягвае ягона яснасць думкі,

ад якой (пры ўсёй яе часам рэзкасці і катэгарычнасці) нібыта ўсё наўкола прасвятляецца, сплывае густы, ліпкі, зманлівы туман, і бачыш рэчы такімі, якімі яны ў сапраўднасці ёсць.

Тэма для нашых размоў найчасцей падказвае само жыццё. Безумоўна, нас хвалююць і светапоглядныя, і больш абстрактныя, разумовыя альбо духоўныя пытанні, але і надзённыя, блізкія абсалюту не выпадае. Як кажуць, у каго што баліць... А баліць нам сёння найболей адно: наша Беларусь. Беларуская мова, нацыянальная адукацыя. Гэтыя, безумоўна, — самыя балючыя, пякучыя, трывожныя з усіх набалелых пытанняў сённяшняга дня. Мой суразмоўца кажа, што яму "як грамадзяніну і сумленнаму чалавеку" ад гэтых неадчэпных праблем няма спакою ні ўдзень, ні ўночы. Таму па вечарах мы зноў і зноў да іх вяртаемся.

Роўнасць — гэта дыскрымінацыя?

Вось і гэтым разам ён выцягнуў (і ўжо не ўпершыню) красавіцкае інтэрв'ю міністра адукацыі Беларусі Васіля Стражава газеце "Звязда", у якім міністр тлумачыць неабходнасць змен у моўным заканадаўстве і ўвядзення ў краіне дзяржаўнага руска-беларускага двухмоўя, адным з ініцыятараў якога было Міністэрства адукацыі (што і было зроблена, як вядома). Навошта спатрэбілася гэта рабіць, міністр у сваім інтэрв'ю даводзіць аргументавана, з лічбамі ў руках, цвёрда і ўпэўнена і, здаецца, цалкам пераконвае журналіста, які вядзе з ім гутарку і напачатку спрабуе штосьці сказаць у абарону амаль ужо зусім разбуранай беларускамоўнай сістэмы адукацыі. І на здымку да інтэрв'ю міністр выглядае вясёлым і задаволеным сабой ды справамі свайго міністэрства, мэта якіх, аказваецца, — аднавіць парушаную справядлівасць, адстаяць канстытуцыйныя правы грамадзян. Аднак чамусьці ўражанне ад слоў міністра застаецца цяжкае і нават сама яго задаволенасць балюча раніць.

Спрабуем з маім суразмоўцам разабрацца ў логіцы афіцыйнай аргументацыі. Міністр робіць акцэнт на славутым праве бацькоў выбіраць мову навучання для сваіх дзяцей. Падзецца яно як нейкае асабліва гуманнае дасягненне дэмакратыі. Але ж вядома, што ўвод у дзеянне гэтага права амаль цалкам разбурыла ўжо зробленае ў напрамку стварэння нацыянальнай сістэмы адукацыі. І нельга не заўважыць, што з такім вялікім імпульсам падтрымліваецца права бацькоў выбіраць для сваіх дзяцей менавіта рускую мову навучання. Шырока вядомыя шматлікія выпадкі, калі бацькі, жадаючы вучыць сваіх дзяцей на роднай мове, не здолелі адстаяць гэтае сваё права ў сённяшніх умовах, часам нават праз суд.

— Але ў адносінах да рускамоўных такое права выбару выглядае цалкам дэмакратычным устанавленнем, бо і сапраўды, як слухна даводзіць міністр, яно здзімае пэўныя праблемы для бацькоў і дзяцей. Дзеці выхоўваліся ў рускамоўным асяроддзі, паколькі і самі бацькі мову страцілі (як пераважна большасць беларусаў), і садок быў, вядома ж, рускі, як, скажам, у Тамбове. А тут раптам — незалежнасць. Свая краіна, свая мова і культура, свая нацыянальная адукацыя. Адбылося тое ж, што і ўсюды, дзе распадаецца імперыя і аднаўляюцца нацыянальныя дзяржавы. Адрозненне ў такіх краінах ствараецца нацыянальная сістэма адукацыі. Аб'ектыўны працэс. Але на гэтым зломе апынулася роднае дзіця, менавіта на яго ўсё звалілася! Яму ж цяжка!

— Цяжка, — пагадзіўся мой суразмоўца. — Але не трагічна. Не ведае дзіця беларускіх слоў, дык на тое і школа, каб вучыцца. У такім узросце ўсё лёгка засвойваецца. Праз якія пару месяцаў, а тым больш праз год — ужо ніякіх праблем. Дзіця авалола мовай, ды яшчэ і бацькоў навучыць. Успомнім, як у першыя гады незалежнасці многія бацькі праз дзяцей павярнуліся да роднай мовы, узагацілі свае веды і сваю свядомасць больш глыбокім адчуваннем роднага слова і роднай зямлі. дык ці ж дрэнна гэта для дзіцяці? Наколькі яно вырасла, пабагацела духоўна, ведаючы ўжо дзве мовы: адну — з маленства ад бацькоў, а другую — са школы! На гэтым прыкладзе добра відаць, як толькі праз закон аб дзяржаўнасці беларускай мовы ў нас можна прыйсці да рэальнага двухмоўя, якое першыя 10—20 гадоў будзе этапам на шляху вяртання мове беларусаў яе законнага месца ў краіне. Не забывайма, аднак, што пры такім рэальным двухмоўі беларуская мова — не проста другая,

яе нельга параўноўваць ні з якой іншай. Толькі мова гэтай зямлі, закладзеная ў генах, здольная сфармаваць паўнаватрасную асобу, сапраўднага грамадзяніна, а таксама дапамагчы раскрыцца ўсім здольнасцям і патэнцыям дзіцяці. Нездарма заўважана, што нават у цяжкі пераходны перыяд дзеці ў беларускамоўных класах і школах вучыліся не горай, а лепей, чым у рускамоўных. Тая ж з'ява назіралася паўсюдна на беларускамоўных плянях ВНУ, якія сёння таксама чамусьці ліквідуюцца.

Такім чынам, мы бачым, што, пераадолеўшы цяжкасці пераходнага перыяду, дзіця засталася ў выйгрышы: яно ўжо мае тое, што іншым яшчэ прыйдзеца набываць. Бо зразумела, што адмяніўшы закон аб дзяржаўнасці мовы народа і зачыніўшы першыя створаныя беларускія школы і класы, улада не вырашыла праблему, а толькі загнала яе ўглыб, адклала яе на будучыню. Відаць, вялікі гуманізм нашы кіраўнікі бачаць у тым, каб, паводле вядомага выслоўя, адсцякаць хвост па частках. Людзям імкнуча дзясці, што пра іх клопацца, ім робяць дабро, прапануючы нейкі больш лёгкі шлях. Але нярэдка лёгкі шлях бывае згубным. Каб не страціць сябе і сваю краіну, народ мусіць прайсці тым адзіным шляхам, які для гэтага існуе, безадносна да таго, цяжкі ён ці лёгкі — як і любы іншы народ у тых жа варунках. Гэтак і разумныя бацькі не выбіраюць для свайго дзіцяці найлягчэйшага шляху. Напрыклад, хлопчык хоча днямі бегаць па двары, гуляць у мяч, а бацькі прымушаюць яго займацца вучобай, часта яшчэ і дадаткова нагрукваюць — той жа музыкой, замежнымі мовамі. Навошта? Для яго ж так натуральна бегаць, гуляць, то няхай бы бегаў! Але бацькі не звяжваюць на гэты натуральны выбар дзіцяці і прымяняюць прымус, іншым разам нават і папружжы ўжываюць. Чаму? Гэта ж зразумела: яны клопацца пра будучыню свайго дзіцяці. Вось гэтак жа ажыццяўляецца клопат пра лёс народа і яго будучыню і ў разумнай дзяржаўнай палітыцы. Калі ж вам солідка спяваюць пра недапушчальнасць прымусу ў авалоданні роднай мовай, то наўрад ці вам жадаюць дабра. Відавочна, што нават ставіць так пытанне — амаральна. Тут мусіць быць зусім іншая ўстаноўка: ведаць родную мову — святы абавязак кожнага грамадзяніна. Кожны прыстойны чалавек добра гэта разумее, таму ўсякія размовы пра прымус у такой справе лічыць для сябе абразай. Што ж да іншых, то тут слухна было б прымяняць тую ж метадыку, што і да гультаёў у школе, якіх прымушаюць вучыцца, авалодваць школьнай праграмай (для іх жа карысці), не адмяняючы і не прыстаоўваючы яе пад такіх вучняў.

— Паслухаць цябе, боды атрымліваецца, што толькі лянота ды дурнота кіруе бацькамі, якія ў незалежнай Беларусі выбіраюць для сваіх дзяцей рускую мову навучання. Прабач, але зроблены табой крытычны разгляд пастаўленай праблемы прыводзіць менавіта да такіх вывадаў. Відаць, усё ж міністру не хапае аргументаў, каб праўдападобна растлумачыць гэты феномен.

— Такія аргументы ў яго ёсць. Ды толькі ён іх не прыводзіць, і ў гэтым няма нічога дзіўнага. Прыдзецца мне самому назваць асноўную прычыну такіх несвядомых паводзінаў бацькоў. Як ты ўжо, відаць, здагадалася, я маю на ўвазе выхэйшую школу. На сёмым годзе нашай незалежнасці мы не маем яшчэ ніводнай (!) выхэйшай навучальнай установы з беларускай мовай навучання. Як кажуць, неверагодна, але факт. Дык чаго ж хацець ад бацькоў? Гэта нармальны прагматычны падыход да праблемы людзей, не

абяжараных залішняй нацыянальнай свядомасцю. Той жа клопат пра будучыню, перспектыву — у наяўных умовах. Я не кажу ўжо пра тое, што і ў школах ім дапамагаюць зрабіць такі "правільны выбар" усімі магчымымі сродкамі.

Стварэнне ж нацыянальнай выхэйшай школы — гэта клопат уладаў, палітыка дзяржавы. Тое, што гэтае пытанне не вырашаецца і нават не ставіцца кіраўнічымі органамі, немагчыма спраўдзіць, калі падыходзіць да яго з пункту гледжання нацыянальных інтарэсаў. Незалежнай краіне патрэбна, як паветра, свая нацыянальная адукацыйная эліта, якая спрыяла б яе росту, развіццю і росквіту.

А што да разважанняў пра дэмакратычную свабоду выбару, роўнасць магчымасцяў, канстытуцыйныя правы грамадзян, то сам факт адсутнасці ў краіне беларускамоўнай выхэйшай школы наглядна паказвае ўвесь фальш гэтых прыгожых слоў. Каб штосьці свабодна выбіраць, трэба, як вядома, мець выбар.

— Адкрыццё беларускіх нацыянальных ВНУ — першачарговая задача сённяшняга дня (калі ўжо гэтая важная справа не зроблена ні ўчора, ні паўчора). Пытанне надта простае, каб яго не разумець. З такой яго пастаноўкай пагодзіцца любы чалавек, і праведзеная не так даўно акцыя ТБМ на зборы подпісаў за адкрыццё беларускамоўнага ўніверсітэта пацвердзіла гэта: "за" ахвотна падпісваюцца практычна ўсе, акрамя хіба тых, што заўсёды бяліца хаця б у чым-небудзь паўдзельнічаць. Таму замойчванне міністрам такой важнай і актуальнай праблемы здаецца проста ненадзейным. Якія тут планы ў міністэрства? Пра гэта, заўваж, ні слова, ні гук...

— Затое шмат спасылкаў на сённяшні "рэальны стан грамадства", на "волевываўленне беларускага народа" на рэфэрэндуме. Што да "рэальнага стану", то ён, што ўжо тут казаць, проста варты жалю. Амаль нідзе не пачуеш беларускай мовы, усюды пануе псеўдарасійскі сурагат, "трасянка", на якой, вось ужо сапраўды, не выкажаш нічога вялікага. У савецкія часы такі "рэальны стан" усё ж хаця б меў сваё ідэалагічнае абгрунтаванне ("зліццё моў") і выглядаў як пэўнага кштальт пачварная норма. Ну, а сёння гэта ўжо проста нонсенс, недарэчны анахронізм. Няма ніякай прычыны ў сваёй незалежнай дзяржаве карыстацца замест сваёй уласнай мовы сурагатам суседскай. Усе да адзінай былія рэспублікі СССР, а цяпер незалежныя краіны, хутка і пасляхова пазбаўляюцца ад рэцыдываў падобнага "рэальнага стану", ствараючы самыя спрыяльныя ўмовы для адраджэння сваіх нацыянальных моў. Тое ж пачало адбывацца і ў Беларусі на пачатку 90-х гадоў, з прыняццем закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы яна стала паступова вяртацца на сваё законнае месца ва ўсіх сферах жыцця. Наколькі важна для краіны мець сваю ўласную мову ў якасці дзяржаўнай, мы можам бачыць на прыкладзе дзяржавы Ізраіль, народ якой здолеў адраджыць нават мёртвую ўжо на момант яе ўтварэння мову сваіх продкаў — іўрыт. Не захацелі ж карыстацца адной з "вялікіх і магутных" моў — англійскай альбо рускай, не пабаяліся цяжкасцяў, не вялі пустых і безыдэйных размоў пра "рэальны стан", а ён быў такі, што мовы ніхто ўвогуле не ведаў, трэба было пачынаць з нуля. І вось вам прыклад таго, што адзіства народа, яго добрая воля можа тварыць чуды, вяртаць да жыцця нават тое, што, здавалася б, па-

мерла. Дык навошта ж нам з такім пачуццём наканаванасці абсалютызаваць гэты штучна створаны за часы імперыі ненадзейны, прыкры, брыдкі, ганебны "рэальны стан" як нейкую ледзь не стыхійную з'яву, непадудную разумнаму ўздзеянню? Навошта яго кансерваваць і, тым больш, насаджаць? Каб сілком трымаць народ у мінулым?

Адно несумненна: як толькі тут дзяржаўны імпульс крыху зменшыцца, адрозна зноў пачнецца, як ужо не раз было, працэс пераходу ад сённяшняга "рэальнага" стану да нармальнага, бо так створаны гэты свет — у ім усё імкнецца да нормы.

— А як жа "волевываўленне народа" на рэфэрэндуме?

— Нікага волевываўлення не было.

— ?

— Ніхто не дазваляў гэтаму народу волевываўляцца. Нават і мэта такая не ставілася.

— А што ж тады было?

— Была праведзена пэўная акцыя для атрымання патрэбных вынікаў. І запланаваныя вынікі былі атрыманыя. Як? Гэта ўжо справа тэхнікі. Мы ўсе добра бачылі, якія прыёмы пускalisя ў ход — ад палярэдняй масавай апрацоўкі насельніцтва праз СМІ да непасрэдных падказаў. Улада ведала, што наш народ не такі дурны, ён зразумее, чаго ад яго хочучы, і будзе крэсліць так, як трэба. Помніш распаўсюджаныя напярэдадні рэфэрэндуму ўлёткі з падказкамі, як трэба галасаваць (у мяне і цяпер захоўваюцца гэтыя паперкі — дакумент "народнага волевываўлення"), развешаныя ўсюды плакаты з падказкамі, падказкі на ўчастках членамі выбарчых камісій, якія, вядома ж, атрымалі інструкцыі на гэты конт? У арганізатараў мерапрыемства былі, безумоўна, і іншыя сродкі для атрымання патрэбнага працэнта. На другім рэфэрэндуме мы бачылі шмат прыёмаў дасягнення неабходных вынікаў, пра якія тады яшчэ не ведалі, што, аднак, зусім не значыць, што яны тады ўжо не прымяняліся.

Ну, дык якое ж гэта "волевываўленне"? І галоўнае — навошта яно? Моўная палітыка — сфера, у якой павінны дзейнічаць вопытныя, дасведчаныя людзі. Калі ў кіраўніцтва ўзнікаюць тут нейкія праблемы, яно можа звярнуцца па дапамогу да спецыялістаў-кансультантаў. Навошта ж прэзідэнту, ураду, Вярхоўнаму Савету і Міністэрству адукацыі "мненне" бабы Мані?

Напрыклад, я ведаю, што вядомы мне прафесар Н. галасаваў на рэфэрэндуме зусім не так, як баба Маня, а наадварот. Прафесар Н. — разумны, адукаваны чалавек, яго думка — каштоўная, таму што кампетэнтная, уважана, абгрунтаваная. Гэты чалавек — асоба, і такіх, як ён, няшмат. Затое імя бабы Мані — легіён. Магчыма, такіх, як яна, у нас два мільёны, магчыма, значна болей. Іх можа быць дзясць мільёнаў, сто — тых, хто мысліць гэтак жа, як яна. Гэтую лічбу можна памнажаць да бясконцасці, але пры гэтым іх колькасць павялічыцца чамусьці, насуперак вядомаму закону дыялектыкі, ніяк не ўплывае на якасць іхняй думкі. Яна ад гэтага не робіцца ні лепшай, ні разумнейшай. (Відаць, філосафы павінны звярнуць увагу на гэты феномен і дапоўніць закон аб пераходзе колькасці змен у якасныя папяркай, якую можна было б назваць "папяркай бабы Мані").

Такім чынам, на рэфэрэндуме баба Маня перамагае, але не разумам, а колькасцю. У выніку малакаштоўнае "мненне" неадукаванай бабы Мані кладзецца ў аснову моўнай палітыкі дзяржавы.

— Сапраўды дурнота нейкая, абсурд. Навошта гэты фарс?

— Гэты фарс назвалі "рэферэндумам", атрыманыя колькасныя вынікі — "перамогай", і цяпер імі размахваюць, як сцягам, робяць з іх неабвержны аргумент у барацьбе з нацыянальна свядомымі людзьмі, якія намагаюцца выратаваць родную мову ад канчатковага знішчэння. Улады выдатна разумеюць, што робяць горную справу, вось і хаваюцца за "выбар народа", "народнае волевываўленне".

— Ну, ты разгаварыўся! Глядзі, каб цябе не прыцягнулі!

— Мы ў свеце докажаў. Тут можна дзейнічаць толькі логікай і фактамі, а не палкай па галаве.

— Наўны ты чалавек. Забыўся, дзе мы жывём? Успомні хоць гісторыю. Многа тут слухалі лагічныя разважання? Як гэта там, у Маякоўскага?..

— Маўчы. Не чапай ліха. Лепш не ўспамінаць увесь гэты сатанізм, не выцягваць яго зноў на свет божы.

— І то праўда. Аднак штось трывожна.

— Ты, відаць, заблылася, што я... Як бы гэта сказаць?.. Недаўвасоблены, ці што? Мяне няма.

— Добра табе.

— Вось не думаў, што можна пазайздросціць майму неіснаванню. Ну што ж, існаваць — заўсёды небяспечна. І думаць небяспечна. І гаварыць. Але ж ты ні ад чаго не адмовішся, я ўжо цябе ведаю. Дарэчы, у (Працяг на стар. 12)

Абласны літаратурны конкурс "Дэбют" (ладзілі яго ўпраўленні культуры і адукацыі, камітэт па справах моладзі аблвыканкама і абласное аддзяленне Саюза беларускіх пісьменнікаў) праводзіўся ў рамках рэспубліканскага. Яму была нададзена дзяржаўная ўвага і такі прайшоў ён упершыню.

Што ж паказаў конкурс? Разам з членам журы паэтам Давідам Сімановічам я прачытаў усе дасланыя творы: вершы, замалёўкі, кароткія апавяданні. І скажу без пахвалы: Віцебшчына застаецца Віцебшчынай — знамай старонкай на літаратурнай карце рэспублікі. Ёсць, будзе каму і заўтра перадаць чароўную палачку прыгожага пісьменства! Ад душы парадаваўся разам з астаннімі членамі журы і аргкамітэта за тое, што амаль усе раёны вобласці (дзякуючы аддзелам культуры райвыканкамаў, раённым аддзелам асветы) даслалі нам творы маладых і пачынаючых аўтараў. У конкурсе прымалі ўдзел людзі ва ўзросце ад 14 да 30 год. (Узроставае цэнз, бадай, апраўданы, бо пасля трыццаці год, за рэжым выключэннем, чакаць удалага літаратурнага дэбюту не даводзіцца).

Асабліва вызначыліся Пастаўскі, Докшыцкі, Аршанскі і Браслаўскі раёны. Нездарма сярэд пераможцаў — большасць адтуль.

Не магу не сказаць і пра сумнае: ніводнай літаратурнай работы не было даслана на конкурс з Ушацкага раёна. Адсюль родам — тры народныя паэты і пісьменнікі — Васіль Быкаў, Пятрусь Броўка і Рыгор Барадулін. Такім сузор'ем не можа пахваліцца ніводзін іншы раён рэспублікі. А сёння што — няма там пачынаючых? Ёсць! Сам сустракаўся з імі на абласных конкурсах юных паэтаў і музыकाў, рыхтаваў іх творы для кніжкі "Крынічка". Ёсць яны, калі меркаваць і па старонцы "Неруш" у раённай газеце "Патрыёт". Аднак з'яўляюцца вершы там самадзецка, работы з пачынаючымі не вядзецца, хоць рэдактар "Патрыэта" Уладзімір Хвошч усяляк падтрымлівае прапаганду творчых здобываў сваіх землякоў.

Сумна, што з Наваполацка даслалі на конкурс творы трох рэдкамоўных аўтараў, творчасць якіх, мякка кажучы, пакідае жадаць лепшага. Ніводнай кандыдатуры не было з Шумілінскага, роднага мне, раёна і з Полацкага. Членам нашага творчага саюза, што жывуць у названых раёнах, варта задумацца над гэтым.

Мэтай конкурсу было: выяўленне і падтрымка маладых талентаў, актывізацыя цікавасці да літаратурнай творчасці і нацыянальнай культуры. Яна ў нейкай меры і дасягнута, нягледзячы на выдаткі. Больш за дзесяць чалавек будуць удзельнічаць ў рэспубліканскім конкурсе, які пройдзе ў лістападзе г. г. у Брэсце. Сярод іх у паэтычнай намінацыі — Таццяна Бондарова (п. Мазалава Віцебскага раёна), Васіль Гарановіч (г. Глыбокае), Вольга Дзевяткіна (п. Балбасава Аршанскага раёна), Наталля Смерцева (г. п. Друя Браслаўскага раёна), Наталля Каравацкая (Пастаўскі раён). А ў прозе вызначыліся Алена Несцяронак (п. Балакалаты Докшыцкага раёна), Вольга Карач (г. Віцебск), Ірына Пяткевіч (г. Паставы), Алесь Маркаў (г. п. Бягомль Докшыцкага раёна), Таццяна Дубоўская (г. Паставы).

Спецыяльныя прызы за паспяховы дэбют уручаны Алегу Дроню з Віцебска і Юлі Вітку з Мёрскага раёна.

На заканчэнне хочацца выказаць удзячнасць вядучаму спецыялісту ўпраўлення культуры аблвыканкама Галіне Кібісавай і галоўнаму спецыялісту камітэта па справах моладзі Яўгенію Казлоўскаму за дапамогу ў выхаванні творчай моладзі Прыдзвінскага краю.

Алег САЛТУК

сакратар абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў, старшыня журы конкурсу

"Малодосць", N 5

У паэтычнай абыме — і маладыя аўтары, і ўжо добра вядомыя: змешчаны верш З. Гасціловіч, братоў Анатоля і Васіля Дэбішаў, А. Тулупавай, А. Шушко, У. Карызыны. Жанр сваіх апавяданняў Г. Багданава вызначыла як "самотныя прыпавесці". Апублікаваным апавяданне-быль М. Кулеша, апавяданні Л. Дрожжы, "абразкі з прыроды" (па аўтарскім вызначэнні) У. Шулякоўскага, аповесць А. Бароўскага "Ахутавапа". Дарэчы, у гэтым жа нумары У. Бераснёўскі рэцэнзуе кнігу А. Бароўскага пра энергетыкаў-ліквідатараў "Чорны бусел — белы цен" ("Апакаліпсіс душы не прадбачыцца"). Ёсць мажлівасць перагарнуць старонкі "Старажытнай Беларусі" М. Ермаловіча, публіцыстычнага роздуму Я. Конева "Шанс для Бацькаўшчыны", успамінаў кандыдата гістарычных навук У. Паўлава "Ратушы будучыню", нарысам М. Дабасянскага "На зялёных промнях Бярозы", слова В. Коўтун "Феномен вернасці" пра С. Алексіевіч, анатацыйнай падборкі "Папытай у кнігарні". А. Кірвель ("Фарбы зямлі рэчыцкай") знаёміць з мастаком В. Сівухам, рэпрадукцыі работ якога прадстаўлены на каляровай укладцы і на чатырох старонках вокладкі.

Шэры горад. Шэры дзень.

У самотным скверы

Твары шэрыя людзей.

І на сэрцы шэра.

Горад, праўда, быў перадсвяточны і белы; снег падаў нетаропка і грунтоўна. Але навакольны свет чамусці ўсё роўна здаваўся афарбаваны ў колер апошняга прачытаванага радка.

Зусім натуральна для такога дня ў гаспадарнама было тлумна, а ў кнігарні ціха. Тут, на небагатай паліцы з беларускімі выданнямі, і дачакалася мяне кніжачка вершаў, якую вока выхаліла найперш за два словы на вокладцы "Баліць душа..." Сугучным маім пачуццям быў і радок "Адзінота — стыхія паэта", і выснова: шматпавярховы панельны дом — добраахвотная турма, у якой жывуць "вязні незалежнасці".

У сваёй "камеры" на дзевятым паверсе панельнай "турмы" я чытала вершы Змітрака Марозава:

Як без турмы няма свабоды,

Так без пакут няма жыцця.

"Калі душа працята бодем, якога розум не спасціг" — гэта душа паэта. "Хоць людзям усё роўна, што дзеецца з душой". У тым ліку і з іх уласнай. Найперш душа жыве ў мове.

А навошта чалавеку мова?..

Шмат каму са сваіх землякоў

Задаваў я гэта пытанне,

Але ніхто мне на яго не адказаў.

Занябдаўшы клопат пра душу, "співаецца вёска патроху", "канае ў пакутах зямля", а "на цэнтральнай вуліцы сталіцы" сядзіць жабрак з працягнутай рукою, які ў мінулыя ваіны "не дабег сто крокаў да рэйхстага" і страціў ногі. На брудным асфальце — "бабулька з іконай", якая без веку скрывела ад працы. "На плошчы Незалежнасці... жабрачка, прасіць міласціну. Падаюць рэдка". Нас гэта ўжо не жахае. Гэта, бадай, звыклы ў страшным сэнсе слова атрыбут нашага жыцця. Своеасаблівы партрэт грамадства на фоне "дэкларацыі свабоды, дэкларацыі правоў". А ці адгадае шануюны чытач загадку?

Мае вочы, а сляпы,

Ёсць язык, ды без'языкі,

Мае рукі, ды слабы,

Мае твор, але бязлікі!

Не хоча шануюны чытач адгадаваць. Не хоча пазнаваць сябе. "Колькі ні крычы — не дагукаешся". Горка, панове. Гэта не дадае аптымізму і самому паэту: "я мог бы пра жыць і памерці бязмоўным, ды некаму ж трэба людзей шкадаваць". Калі б пастаўгод-

Змітрок Марозаў. Баліць душа па Беларусі. Вершы. Мн., 1996.

"Чаму душа да слёз гарчыць?"

дзя назад крытык такім чынам вызначыў жыццёвае крэда паэта, ён паставіў бы на пазце крыж, як на "шкодным элеменце". "Человека унижает жалость", — гэта з тых часоў. Праўда, сёння мы ўжо гукаем не дагукаемся вуснамі іншага паэта: "Кто б меня унижил, пожалев?" Бо, здаецца, мы зразумелі:

Чалавеку патрэбна так мала — Каб яго хоць хто-небудзь любіў.

А інакш ён здольны нават на забойства ("Суд"). Геранія ж верша "Доля" не забіла сваё дзіця-бязбацькавіча (глядзі крмінальную хроніку), бо кахала, а не проста "легкадумнаю была". Як бачым, усё вяртаецца на звыклыя кругі жыцця. Усё пачынецца з любі. Да жыцця, да маці, да Радзімы, да свабоды, да людзей, да асенніх "пустых гаёў і сонных ніў"... З любі мужчыны да жанчыны. З кахання.

Змітрок Марозаў сказаў па-свойму:

Хто гаворыць, што чашце ў каханні,

Той каханні зусім не спазнаў.

"Зноў трагедыя?" — скрывіцца чытач.

Супакоім яго: аптымістычная. Гэтае паняцце — не толькі вызначальны элемент эстэтыкі сацэрэалізму, але і сутнасць такой, напрыклад, маральнай запаведзі, як:

Трывай — і новае святло

Уздызе з тваіх пакут і болю.

Між тым мае пачуцці да таго, што я чытала, змяняліся ад станоўчых да гранічна адмоўных атаясамляючы мяне то са спачуваючай "незнаёмкай", то са злым крытыкам, героямі вершаў кнігі.

Раздзел "Дзікая ружа" адкрываюць радкі:

Не трэба пра каханне. Памаўчым,

Каб не спаліць пачуцці ў паняверцы.

І паэту неак адраза вершы. Праўда, да пэўнай мяжы. Бо потым хочацца, як і ён (але з іншай нагоды), усклікнуць:

Відаць, патрэбна памаўчаць,

Бо словы сэнс заўжды губляюць...

Асабліва ж тады, калі, паўтараючыся, пачынаюць назаліцца. Нават каханая папракнула паэта: "Я не люблю тваіх бяроз з іх невыноснаю журбою". Аднак яны зноў шумяць тут, на гэтай жа старонцы, у наступным вершы! Ці ж можна так злоўжываць цяпленнем жанчыны, а тым больш крытыка, нават калі і першая і другая — незнаёмкі?

Нават калі гэтага крытыка не спакушаюць лаўры Тодара Глыбоцкага, які вінаваціў Паўлюка Труса за беднасць мовы: "На ўвесь зборнік "Ветры буйныя" мы налічылі ўсяго 711 слоў; г. зн., на кожную старонку прыпадае ў сярэднім 6 слоў..."

Нават калі крытык усведамляе, што "найвялікшай банальнасцю ёсць само жыццё", усё роўна немагчыма прыняць банальны воб-

раз каханна-саду, у якім для паэта важнейшым з усіх сезонаў з'яўляецца вясна, а любімай птушкай (нізашто не здагадаецца!) — салавей. Таму сад пераважна "маёвы", і ў ім сэрца грэе усё тое, што мае здольнасць "салаўіцца", як лета, "прыроды грай" і інш.

Там, канешне ж, цвітуць ружы, якія маюць схільнасць вянуць, калі герой (геранія) сустракаюць новае каханне, і крыніца тайны якіх паэтам даўно вычарпана да дна, да хрусту пяску на зубах. Над гэтым садам заўсёды, не толькі "ў цемрадзі начной", свеціць "зорка каханья", то "вяснова", а то і "вечная". Там "зорныя палыны", з якіх добра праглядаецца "шляху зорнага млечнасць". Там "дагарае рабіна", падзяляючы пальму першынства з бярозай, а пад ёй лірычнага героя чакае тая, якую ён неаднаразова "нар-ок каханай".

"Маёвая пароша", як цукровая пудра, прысыпае там разнастайную "слодыч", каб ператварыць яе ў "мёд каханья", "мёд настою, што ў духмяных спеліцца стагах", на што то па-філасофску абыякава, то гуліва-зацікаўлена паглядае "месік", "месік зялаты", "месік маёвы". У яго прывідным святле сцвярджанне "Я дзіўны свет намаляваў жывой фантазіяй паэта" ўяўляецца нічым іншым, як гіпербалай. Там рыфмуецца "сябе—цябе", "твой—табой" і ўрэшце застаюцца "на поцеле каханья..."

Ствараецца ўражанне, што прысмак слодычы і мёду для паэта — абавязковая адзнака зямнога раю. Для чытача ж хутэй — "салодкая мана".

Хача паэт у прыныце супраць хлусні ("Бацьцы хлусні..."), гэтую маленькую слабасць ён дазваляе свайму герою. Больш таго, яе патрабуе лірычнага геранія:

Падмані мяне, так падмані,

Каб паверыць змагла я ў падман.

А не намі сказана: "Чаго хоча жанчына, таго хоча Бог".

Паэт жа, "атзіст у чацвёртым калене", прыйшоў да некаторых жыццёва важных высноў, адна з якіх:

Няма святых, хоць рэжце!..

Тым больш сярод паэтаў.

Прышоў — і ў пакутах адсеяў сумненні... Мяркуюце самі: Джульета, Афрыдыта, Неферціці, Кацярына, Людміла, Аліна, Наташа. Гэтыя гераніі розных вершаў і самі зусім розныя. Але іх яднае адно: ніводная паасобку не з'яўляецца "той, што бачу ўяўленнем паэта". А можа, гэта і лепш!

Прынамсі, чытач мае магчымасць глядзець разам з лірычным героем і месікам у малахітавыя, або агатавыя, або бурштыва-выя, або цыганскія вочы ці вочы колеру хвалі, цалаваць "смуглыя калені" ці "снеж-

ЧАСОПІСЫ

Заганныя стэрэатыпы ў сучасным пісьменстве

Рэдакцыя часопіса "Крыніца" нечакана для сябе атрымала прафесійны (крытычны) разгляд верша Алеся Макрацова "Дзеля ўзнiкнення даверу", што быў выдрукаваны ў рубрыцы "Я маю твор..." (N 4, 1997 г.).

Нам падаліся слушнымі заўвагі кандыдата навук з Брэста Валянціны Мароз — больш таго, карыснымі, як для маладых, так і для сталых літаратараў...

Аўтарка, між іншым, прапануе ўвесці рубрыку

Па аналогіі з назваю верша сфармулявалася пытанне: а што трэба дзеля ўзнiкнення чытацкага даверу да твора і аўтара? Каб не збівацца на фармальны пералік, пойдзем іншым шляхам: пакажам тое, чаго пакуль нестae аўтару.

Структурная арганізацыя твора (зачын, развіццё думкі, выснова) патрабуе арганічнае спалучэнасці моўных сродкаў, тае натуральнае семантычнае знітанасці, за якое паўстае дакладная і лагічная думка. Перачытаем твор па частках, шукаючы спосабы ўдасканалення:

З гісторыі мы ведаем тры асноўныя дзяржаўныя і народаўтваральныя цэнтры ўсходніх славянаў: Ноўгарад, Кіеў і Полацк.

"Я маю што сказаць пра твор". І чаму б не паспрабаваць зрабіць гэта ў штотыднёвіку "ЛІМ", дзе і чытачы, і крытыкі маглі б выказацца пра той ці іншы творы, што з'яўляюцца на старонках нашай перыёдыкі (станоўча ці адмоўна, крытычна ці палемічна) — галоўнае, каб тое было на карысць творцаў, творчасці і беларускай літаратуры ўвогуле...

Л. Г.

На перагляд просяцца абодва злучнікі і: зямніны першы на далучальны ды (дзяржаўны ды народаўтваральныя цэнтры), забяспечылі б лагічнае выдзяленне прыметніка н а р о д а ў т в а р а л ь н ы, асацыятыўна звязанага з назоўнікам этнас (наўгародскі этнас); другое і ў сказе лішняе: без яго не парушаецца рытміка верша, але захоўваецца раўнаважаснасць пералічаных гарадоў (праз гэта няма патрэбы слова П о л а ц а к выносіць на новы радок). За выказанаю заўвагаю просіцца і такая: калі змяніць парадак пераліку, можна пазбегнуць таўталагічнага паўтору (славя - наў: Ноў - гарад); лепей так: "...славянаў: Кіеў, Ноўгарад, Полацк".

І наступная фразы можа і павінна быць удакладненая:

Ведаем, што старажытныя этнічныя, палітычныя, эканамічныя, геаграфічныя ды іншыя ўмовы існавання Русі патрабавалі нараджэння на паўночным усходзе раўназначнага чацвёртага.

Патрабуецца нескладаная, але істотная перастаноўка прыметніка старажытны ён мусіць быць спалучаны з назоўнікам Русь (умовы існавання старажытнай Русі), бо ўмовы не могуць быць ні старажытныя, ні сучасныя.

Далей на гэтым ідзе разгорнутае парцэляванае (г. зн. адасобленае, вынесенае за межы сказа) азначэнне:

...раўназначнага чацвёртага.

Напаўславянскага.

Які ўвасобіўся ў Маскоўскай дзяржаве, —

Як частка драматургіі для дзяцей

Выдавецтва "Юнацтва" паспяхова ажыццяўляе адзін з найцікавейшых сваіх праектаў — выпуск "Бібліятэкі беларускай дзіцячай літаратуры" ў дзесяці тамах. Зборнік твораў беларускай драматургіі "Цудоўная дудка" (уступны артыкул і ўкладанне Сцяпана Лаўшкі) — адзін з апошніх у гэтай папулярнай серыі. Назву кнізе дала вядомая п'еса-казка Віталія Вольскага, створаная ў 1938 годзе. Галоўны герой твора Янка трапляе ў самыя розныя сітуацыі, калі вандруе ў пошуках праўды да караля. Як слушна зазначае С. Лаўшук, "мастацкія асаблівасці п'есы-казкі "Цудоўная дудка" даюць падставы сцвярджаць, што яна аказалася своеасаблівым мастком, які злучыў творчую практыку першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя з пасляваенным часам".

У цэлым жа том дазваляе прасачыць, як развівалася беларуская драматургія для дзяцей. Адкрываецца ён творам Кандрата Лейкі "Снатворны мак", пазначаным аўтарам як "сцэна для дзіцячых тэатраў". Напісаная яшчэ ў 1912 годзе, гэтая п'еса стала першым сцэнічным творам у беларускай літаратуры, адрасаваным лялечнаму тэатру і наогул адной з першых дзіцячых п'ес. У аснове яе пакладзены казачны сюжэт, у якім па-свойму вырашаецца тэма злачынства і пакарання.

Фальклорныя сюжэты выкарыстаны і ў п'есах "Уласным гучыць" Францішка Аляхновіча і "Хлопчык у лесе" Алеся Гаруна. Дарэчы, сюжэтна блізкіх між сабой. Лёгкасць успрымання п'есе А. Гаруна надае тое, што яна вершаваная. Ды і думка-ідэя, якая закладзена ў аснове, не страчвае свайго выхаваўчага значэння па сённяшні дзень. Словы, сказаныя Хлопчыку адной з гераній: "Для братняй карысці яго (дзівосны куфрак з чарадзейнымі рэчамі. — В. З.) ўжывай і, як сягоння нам, хлапчына, усім шчыра ў горы памагай" — напамінае, як важна ў жыцці быць добрым, спагадлівым. Усяго ў тэме змешчана чатырнаццаць п'ес пятнаццаці аўтараў. Ля вытокаў дзіцячага тэатра стаяла п'еса Змітрака Бядулі "Смерць пастушка" (1914), а вось драму Міхася Чарота "Пастушкі" (1921), па словах С. Лаўшкі, "можна разглядаць як яркую сцэнічную замалёўку народнага жыцця ў чыста багушэвіцкім плане: у ёй супрацьпастаўляецца светабачанне сялянскіх і панскіх дзяцей з яўнай сімпатыяй да першых з іх, настойліва праводзіцца думка аб тым, "каб людцы прызнавалі братоў ды братамі — дзяліліся б доляй ды хлеба шматамі".

"Шпачок" Алеся Махначы — сённяшні дзень драматургіі. Гэтая геранійная драма вяртае да гадоў Вялікай Айчыннай вайны, калі дзеці змагаліся з гітлераўцамі поруч з дарослымі. Вобраз 14-гадовага Васіля Шпач-

ка атрымаўся праўдзівым і пераканаўчым.

Увайшла ў том і камедыя Івана Шамякіна "Залаты медаль", у якой закранаюцца праблемы школьнага жыцця, сяброўства: "Маральная норма — канкрэтная сітуацыя — праблема выбару — учынак — вынік... Гэты сюжэтны ланцужок выкарыстоўваецца пісьменнікам ледзь не ў кожным творы, але кожны раз па-новаму, бо "замыкаецца" на новых лёсах у новых сацыяльна-псіхалагічных умовах".

Пацвярдзэннем таму і шамякінаўская п'еса "Залаты медаль", якая мела шчаслівае сцэнічнае жыццё.

З поспехам ішлі спектаклі і па п'есе Анатоля Вярцінскага "Дзякуй, вялікі дзякуй!", у якім пісьменнік умела выкарыстаў фальклорную аснову, надаўшы тым самым новае гучанне развагам пра дабро і зло. Па-свойму асэнсоўваюцца А. Вярцінскім і пытанні маральнай адказнасці.

А вось пазма-казка Валянціна Лукшы "Чароўны камень", як піша С. Лаўшук, "сваім сюжэтам ...нечым нагадвае музычную драму М. Чарота "На Купале", якая з вялікім поспехам ішла на сцэнах тэатраў у пачатку 20-х гадоў...". Адзін з галоўных герояў "Чароўнага каменя" Ягорка смела адпраўляецца на барацьбу з усемагутнай Варажбіткай і вызваляе сваю нарачоўную Алесю. У творы па-майстэрску выкарыстаны казачныя элементы. Ягорка змагаецца не адзін, ён бярэ сабе ў падмогу надзейных сяброў, сярод якіх і Сабака, і кот Буркот, і папугай Чыкічыкі і іншыя персанажы. Гэта надае твору займальнасць, дынамічнасць, што, несумненна, дазваляе з цікавасцю сачыць за ходам дзеяння.

А яшчэ чытача чакае сустрэча з п'есамі-казкамі Уладзіміра Ягоўдзіка "Усміхніся, прынцэса...", Пятра Васючэнкі і Сяргея Кавалёва "Дзівосныя авантуры паню Кублицкага ды Заблоцкага", Святланы Клімковіч "Мілавіца", Артура Вольскага "Чортаў скарб". Зноў жа, аўтарамі па-свойму вырашаюцца фальклорныя сюжэты. У адных выпадках гэта тлумачыцца выбарам персанажаў, у другіх — у даволі традыцыйным разгортванні сюжэта. А А. Вольскі прысвяціў сваю п'есу памяці Уладзіміра Караткевіча і паклаў у яе аснову яго аднайменную казку.

На завяршэнне гаворкі не лішне прывесці заключныя радкі з прадмовы С. Лаўшкі: "П'есы, як правіла, пішуцца для сцэны. Разам з тым, яны — і літаратурныя творы. Менавіта таму зборнік "Цудоўная дудка" будзе цікавы і тэатральным працаўнікам, і звычайным чытачам". Не кажучы пра тое, што ён — добрае папаўненне ў "Бібліятэцы беларускай дзіцячай літаратуры".

В. ЗУШЧЫК

ны пагорак пляча". Гэта, безумоўна, значна лепш, чым сумніўная, а ўрэшце і сумная перспектыва:

Няўжо вось з гэтых вуснаў разлаваных
Злятала майскім (!) ветрыкам:

"Каханы".

Ці:

Не падыходзь. Я хварэю заўсёды
Ад пацалункаў змяіных тваіх.

Геранія дадзенага верша безыменная, але, скажам так, яўна не Незнаёмка. Наўрад ці яе вобраз натхніў паэта на ўспамін, "як ты жывою скрыпкай грала ў маіх акрыленых руках". Усёй сваёй існасцю лірычны герой сцвярджае:

Беражыце жанчын!
Штохвіліна!

Штодзённа!
(Калі нават жанчына
не ваша жонка...)

Больш таго: нават асабліва, калі не ваша! Бо хаця ён і плача, як бабёр: "Пакажыце мне жанчыну, што кахала б аднаго!" і не адмовіцца быць тым адзіным, але ж наўрад ці аддасць перавагу такой жанчыне перад той, якая

Падмалявала губы
І вочы падвяла.

Сказала: "Чао, лобы!"

І ў ноч адна пайшла.

Туды, дзе муж чакае,
Суровы і круты...

Ох, ужо гэтыя жанчыны! Вось і чарговы паэт б'ецца над вашай спрадвечнай загадкай:

Якой чарадзейнаю сілай
Мяне ты ў палон узяла?

Просім не хваляюцца тых жанчын, якія маюць проста "мілы твар", хаця душу лірычнага героя разы са два аплякае як элемент загадкаваасці і ён. Што дазволена Людміле, тое *non licet bovi*. Зноў жа, некалі Уолт Уйтмен сказаў пра гэта прыкладна так:

Жанчыны. Сядзяць і ходзяць.
Маладыя і старыя.

Маладыя — прыгожыя.

Старыя — яшчэ прыгажэй.

І прычына — у значнасці твару, што добра ўсведамляе і сама лірычная геранія:

Не называй мяне прыгожай,

Бо ў прыгажосці ёсць мана:

Даверся ёй — і асіраюжна

Цябе аблытае яна.

Вось тут, шануюны чытач, якраз і дарэчы будзе пакінуць "сад кахання", каб не заблытацца ў банальных прыгожствах і атрымаць асалоду ад спраўднай прыгажосці.

"Стыль квяцісты, штучны шэраг сказаў і вытанчаныя словы служаць для скрыцця пасрэднасці таленту, — пісаў Г. Мантэран, — што было б відаць, калі б аўтар выказаўся ў спосаб натуральны". Злы крытык толькі-толькі наважыўся шпурнуць гэты камень за садовую агароджу, як раптам рукі Незнаёмкі апусціліся. Яны адгараўлі васьм гэта:

Калі размаўляюць вочы,

Заўсёды нямеюць словы.

І часам адзіны позірк

Каштуе пазмы цэлай.

Таму са сваёй каханай.

Заўжды гавару вачамі,

А попел жывых пачуццяў
Нямой дадоў паперы.

Золата ж, як кажуць, блішчыць і ў попеле. Варта толькі пашчыраваць над радкамі вершаў. "Белы жораў долі мне цябе прынес..." і "невynosная журба бярозавага фону" адступае ў гэтым вершы далёка-далёка. "Твае бусліныя далоні, якія прагна цалаваў". Пазбаўлены асацыятыўнага мыслення індывід неўразумела хмыкне над такім радком. Але просяцца на ўспамін радкі іншыя: "Дзеўка з нагамі лебедзя. Што? У лебедзя чорныя ногі. Я сам ведаю. А ногі ўсё ж былі лебядзіныя" (Уладзімір Караткевіч. "Свая легенда"). А далоні — бусліныя. Таму і праз гады такая "лёгка далоць шчэ тоіць даўнае цяпло".

...Засыхае маладая рабіна, "які і наша каханне". Ужо было! Але з тых жа сімвалаў складваецца новая знакавая сістэма:

А можа, сваёй маруднай пагібеллю

Яна яшчэ імкнецца абудзіць у нашых

скамянелых сэрцах

Вясновыя пачуці?...

Позняе каханне — мудрае каханне, ахвярнае. Часам яно наіўнае, бо азначае "дзіўнае вяртанне ў маладосць жыцця". Часцей горкае і пакутнае. Вельмі зямное. Салодкі пах дрэготкай плоці, П'янік дыван зраселых траў І Ваш малельнік прагны роіцік, Які мяне пацалаваў.

Нават заземленае. "Прыгажуня Афрадята" ўсміхнулася і ўсмешкай, "быццам варам, апляка".

Часам паэт спалучае, здаецца, неспалучальнае: "зямное жыта" і высокі ідэал Неферціці.

...Тут Незнаёмка летуценна ўздыхнула, але з жыта раптам высунуўся злы крытык і пачаў сыпаць цытатамі... з Танка. "Яшчэ раз перачытаў Сада. Вельмі пасрэдны пісьменнік. А ў прадмове — геній... Як абмінуць у паззіі рыфы прыгажосці і пралісных ісцін?... Слабасць нашай паззіі ў тым, што ў ёй больш эмоцый, чым думак... Баюся, каб не ўпасці ў смяротную хваробу паззіі — ва ўяўную прыгажосць. У спраўднай музы мазольных рукі".

Безумоўна, Змітраку Марозаву таксама ёсць чаго баяцца, ідуць пазычным шляхам, а крытыку знойдзецца ў чым яго папракнуць. Затое не пра гэтага паэта сказана:

Між іншым, грэчку і пшаніцу

Нярэдка блытае бядак.

І ў яго музы, і ў яго лірычнага героя рукі мазольныя. Яны

...дадзены чалавеку,

Каб ён мог сеяць жыта

І калыхаць немаўлят...

І пісаць вершы, народжаныя ў "натхнёным сэрцы".

Калі баліць душа, то яна жывая.

Р. С. Яшчэ аб адной прычыне, праз якую "гарчыць душа". Гэта безліч памылак, якія міжволі ўплываюць на успрыманне паззіі чытачом, бо найперш падсвядомасць залічыць іх на рахунак аўтара, а ўжо потым вока (і то не кожнае) адшукае прозвішча карэктара і пільней углядзіцца ў візітную картку выдаўца.

Алена БАРАДЗІНА

каб з азіяцкай лютасцю пазбавіць
жыцця Наўгародскую рэспубліку, гіпер-
трафіравацца ў Расейскую Арду, змарда-
ваць ацалелых...

Такі стылістычны прыём цалкам апраўданы, бо засяроджвае на вызначальных характарыстычных ацэнках: *на паўславянскі* (этнас), *азіяцкая* (лютасць), *Расейская Арда*, *каб змардаваць ацалелых*.

Але, нягледзячы на тое, што мадэль складана залежнага сказа з паслядоўным падпарадкаваннем, здавалася б, забяспечвае натуральнае разгортванне думкі, чытач мусяць запавольваць чытанне, каб улавіць логіку ў развагах. І тут на першы план выступаюць знакі прыпынку. Камбінацыя коскі з працяжнікам, трэба меркаваць, ёсць паказчыкам засяроджанага аўтарскага думкі на выснове: усё мае сваю неабвержную гістарычную заканамернасць. Значыць, апошняя частка парцэляванае канструкцыі (...каб з азіяцкай лютасцю...) павінна была спалучыць у сабе значэнне даданага акалічнага сказа *мэты з адценнем прычыны*. І тут чытацкае успрыманне павінна вярнуцца да папярэдняй радкоў, каб нанова ўдумацца ў слова *на паўславянскі* (умовы... патрабавалі). Паўстае пытанне: ці гэты *чацвёрты* непазбежна мусяць быць *на паўславянскі*; і ці трэба яму было ўвасобіцца іменна ў аблічча *Маскоўскай дзяржавы*, каб...

Пагодзімся: звычайна ўмовы *спрычыны* яўна да паўнага выніку, яны ствараюць сітуацыю *верагоднасці* альбо *неверагоднасці*. То, калі б аўтар верша скарыстаў слова *спрычыны* (умовы... спрыялі) і спрасціў структуру адасобленага азначэння,

тым самым ён праясніў бы думку, забяспечыў бы ёй лагічную паслядоўнасць:

Напаўславянскага,
увасобленага ў Маскоўскай дзяржаве,

якая з азіяцкай лютасцю пазбавіць (можна: *пазбавіла*)

жыцця Наўгародскую рэспубліку, гіпер-
трафіравацца (можна: *гіпертрафавалася*) ў
Расейскую

Арду, змардуе (можна: *змардавала*) аца-
лелых...

Дзеля навуковае аб'ектыўнасці нельга пакінуць без увагі слова *на паўславянскі*. Беларуская словаўтваральная традыцыя, арыентаваная на прыстаўку *паў-* (паўтара, паўтысяча, паўнеба) у назоўніках ды лічэбніках, у сістэме прыметніка мае іншы набор прыставак і суфіксаў (пад-слеп-аваты, глух-аваты); ёсць у мове і складаныя граматычныя формы (напалову славянскі, на чвэрць беларускі, на трэць расейскі). Відавочна, прыстаўка *напаў-* з дзвюх частак: *на-* (на-палову) і *паў-*. Такія празмерныя марфемныя ўтварэнні непажаданыя ў любой мове, а на беларускай моўнай глебе яны выклікаюць нярэдка непатрэбную двухсэнсоўнасць (*напаўглухі* — *напаў* глухі на сляпога; *напаўвясковы* — *напаў* вясковы на месчачковага); зрэшты, тое ўжо было паказана ў беларускай філалагічнай літаратуры (гл. кн. доктара філалогіі Фёдара Янкоўскага "Само слова гаворыць").

На жаль, і канцоўка верша, задуманая як сутнаснае выснова папярэдніх развагаў, шмат страціла з-за няўдала выбранай і няправільна граматычна аформленай сінтаксічнай мадэлі: Для ўзнiкнення ў беларускім і

ўкраінскім народаў даверу да расейскага павінна адбыцца немагчымае — уваскрэснуць загінуўшы брат.

Наўгародскі этнас.

Паводле законаў беларускае граматыкі можна ўтварыць аж некалькі правільных варыянтаў гэтае фразы:

— Для ўзнiкнення ў беларускім і ўкраінскім народаў даверу...

— Для ўзнiкнення ў беларускім і ўкраінскім народаў даверу...

— Для ўзнiкнення ў беларускага і ўкраінскага народаў даверу...

— Для ўзнiкнення ў беларускага і ўкраінскага народаў даверу...

Як бачым, прыметнікі *беларускі*, *ўкраінскі* і абавязкова павінны даласоўвацца да назоўніка *народ*; у гэтым жа прыметнікі стаяць у месным склоне, а назоўнік у родным. Зрэшты, сапраўды цяжка разабрацца са склонавымі формамі, калі маеш справу з такім даўжэзным ланцужком іменных словаў. Адзінае выйсце — спрасціць, падкараціць сказ:

Для ўзнiкнення даверу паміж беларусамі, ўкраінцамі і...

Ці: Дзеля ўзнiкнення даверу ў беларусаў і ўкраінцаў да расейцаў...

Сучаснае беларускае слова- і формаўтварэнне нярэдка дапускае варыянтнасць; адзначым, што прысутны ў вершы дзеяслоў *гіпертрафіравацца* можа мець іншы суфікс: *гіпертрафавацца*.

Што ж да дзеяпрыметніка мужчынскага роду *прошлага часу* з суфіксам *-ўш-* *загінуўшы* (брат) — ён па-за нормамі

беларускае літаратурнае мовы. Замест яго можна было б скарыстаць любы сінонім: але з суфіксами *-н-*, *-ен-*, *-ан-*, *-т-*: *загублены*, *знішчаны*, *замардаваны*, *пераможаны*, *забіты*... Такая фармальнае замена адначасна нясе і дадатковае семантычнае адценне: дзеяпрыметнік залежнага стану ёсць паказчыкам, што этнас не сам па сабе загінуў, а яго загубілі.

На месцы аўтара, можа, трэба было б пашукаць замянік прыметніку *немагчымае*. А ёсць жа ў нашай мове *неверагоднае*, *малаверагоднае*, *неймавернае* ды іншыя.

Ёсць сэнс вярнуцца і да загалоўка. Сінтаксічная сінаніміка дапускае ўжыванне з родным склонам назоўнікаў двух злучнікаў *для і дзеля*; першы ўніверсальны, а другі найчасцей сустракаецца з назоўнікамі, якія выражаюць шматгранны аб'ект (параўнай: *зрабіць для чалавецтва* — *зрабіць дзеля чалавецтва*). А з назоўнікамі абстрактнымі ўжыванне прыназоўніка *дзеля* можна было б разглядаць за нарматыўнае: *дзеля даверу*, *дзеля ласкі*, *дзеля розуму*.

Не ведаючы аўтара гэтага верша, маю перасцярогу, каб не пакрыўдзіць яго, не адбіць ахвоту да вершаў па-беларуску. Таму, падсумоўваючы, зазначу: паказанае ў артыкуле — не так прыватныя памылкі, як пашыраныя заганыя стэрэатыпы ў сучасным беларускім пісьменстве. То можна памяркоўна сысціся на такім: добра ўжо тое, што ёсць мова, на якой адны пішуць вершы, а іншыя гэтыя вершы скрытыкоўваюць. Галоўнае — нам ёсць што сказаць на гэтай мове.

Валянціна МАРОЗ

На ніве літаратурнага краязнаўства

На сустрэчу з дзецьмі, што адпачываюць у абласным дзіцячым санаторыі "Пухавічы", які знаходзіцца ў горадзе Мар'іна Горка, прыйшлі людзі невыпадковыя. І Браніслаў Зубкоўскі (дырэктар Светлаборскай сярэдняй школы ў тым жа Пухавіцкім раёне), і Алесь Карлюкевіч (жыве ў Мінску, але родам з пухавіцкай вёскі Зацітава Слабада) настойліва займаюцца фактычна адной справай — пухавіцкім краязнаўствам. А калі быць болей дакладным, то — краязнаўствам літаратурным. А. Карлюкевіч выдаў кніжачку "За Цітаўкаю — Слабада", дзе згадвае пісьменнікаў-землякоў Алеся Пісарыка, Уладзіміра Ляпешкіна, Якуба Коласа, Кастуся Кірэенкі, Мечыслава Шаховіча. Б. Зубкоўскі — аўтар кнігі "Чым Загібелька лепей Парыжа" (апавяданні пра жыццё Якуба Коласа на Пухавіччыне). Невыпадковыя і другія акалічнасць. У дзіцячым санаторыі даўно працуе літаратурны музей (у 1935—1941 гадах тут існаваў Дом творчасці пісьменнікаў). Стваральнік гэтага музея, няёмны Петрачэнкава і вяла сустрэчу з землякамі-літаратарамі, прадставіла іх творчасць юным чытачам.

Святлана ТУРЫНСКАЯ

Вучэбны дапаможнік па гісторыі

Даследаванне Э. Загарульскага "Заходняя Русь. IX—XIII стст.", выпушчанае выдавецтвам "Універсітэцкае", пазначана як вучэбны дапаможнік для вышэйшых навучальных устаноў, але, не сумненна, яно выкліка ціканасць у многіх чытачоў, неабыхавых да нацыянальнай гісторыі. Аўтар прасочвае 500 гадовую гісторыю народаў, якія жылі на тэрыторыі Беларусі ў згаданы перыяд. Вялікая ўвага ўдзяляецца іх умённю весці гаспадарку, рамёствам, культуры, разглядаецца тагачасная палітычная гісторыя, этнічныя працэсы. І ўсё гэта робіцца на шырокім фоне падзей, якія тады адбываліся ва Усходняй Еўропе.

Заўважаем добрае

"Nota bene" — такую назву носіць альманах, што пачаў выдавацца ў ліцэі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. З вершамі і прозай у першым выпуску выступаюць 16 ліцэістаў. Пішуць юнакі і дзяўчаты па-беларуску і па-руску. Выдадзены альманах тыражом 280 экзэмпляраў. Аддрукаваны

"Nota bene" (што ў перакладзе з латыні азначае "заўваж добра") у выдавецкім цэнтры БДУ.

Пра што творы юных паэтаў і празаікаў? Пра наш час, пра трывогу і сумненні свайго пакалення, пра Беларусь.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Прэм'ера па п'есе Марчука

На камернай сцэне Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Коласа ў Віцебску адбылася прэм'ера камедыі "Варвара і яе блудны мужык" па п'есе Георгія Марчука. Паставіў яе актёр тэатра Вячаслаў Грушаў.

Фота А. ХІТРОВА, БЕЛТА

"Будзь літасцівы, лёс..."

Тоіцца рыба на дне акіяна,
Тоіцца звер у пушчанскіх бярогах,
Тоіцца ў маціцы перліны ззянне,
Тоіцца ў памяці згукі былога.

Тоіцца жук пад зялёнай сцяблінаю,
Тоіцца позірк пад акуларамі,
Тоіцца сон паміж коўдрай і прасцінаю,
Тоіцца гром паміж небам і змарамі.

Уночы глыбокае тоіцца ранак,
Тоіцца смерць паміж буйнага квецця,
Тоіцца ў лесе забыты паўстанак,
Тоіцца рукі, у рукі заплечены.

Тоіцца ўсё, і знаку чакае.
Час настае, і мовіцца слова.
Слова, што тоіцца, робіцца яваю
І раскрывае згукі былога,
І праікае на дно акіяна,
У пушчы глухія,
У сон напалоханы.

Слова, што сказана,
Слова, што мовіцца,
Што у душы у пазтавай тоіцца.

І раптам згасне надзея,
Па небе пакоціцца поўня.
І стане адчайна і млосна.
Так, што захочацца смерці.

І ў шафе навесіцца паліто.
Заплача над рэшткамі хлеба прусак.
Сённяя я сам падмануў сябе —
Поўня яшчэ не паспела.

Але ўсё роўна згасла надзея
З апошняю лямпачкаю у вокнах,
У вокнах далёкага дома,
Дзе нада мной не заплачуць.

"І мара крылы развіне..."

Васіль БАРЫСЮК

Амаль тры гадзіны да восені,
блукі па рэйках вагон,
У звонкай вячэрняй просіні
абрысы пакінутых дзён.

Лячу да бульбянага верасня,
а ты застаешся адна
на жніўняскім скошаным беразе
і вып'еш расстанне да дня.

Амаль тры гадзіны да восені.
Прыпынак — і пошук дажджу.
Слязлівыя хмары, ды злосныя:
снуюць паміж намі мяжу.

Намокла растайная вуліца,
і змрок распусціў бараду.
Дзіце да матулі прытуліцца —
шчаслівая лучнасць душы.

Амаль тры гадзіны да восені...
Працятны нязбытнай тугой,

Іскончыць жыццё самагубствам кубак,
Скінуўшыся са стала.
Чаю гарачым абварыцца цукар,
Не ўспомніўшы нат, што быў бураком.

Сённяя я сам намяшыў сябе,
Але хітрыкі мае не ўдаліся,
І стала адчайна і млосна
Ад таго, што пакоціцца поўня.

Калі кіне жанчына —
выпі.

Калі здрадзіць сябра —
Выпі.
Калі стане прытулкам чужына —
Выпі.
Што ж твой келіх заўсёды пусты?

А ты будзь літасцівы, лёс,
Да тых, хто зведаў усе пакуты,
Хто, нат у кайданы закуты,
Каханне да Радзімы нёс.

А ты будзь літасцівы, лёс,
Да тых, хто жыве адною верай,
Хто, пасярод людзей у абліччы зверга,
Каханне да Радзімы нёс.

А ты будзь літасцівы, лёс,
Да тых, хто ведаў толькі страты,
Хто, нат пад рэвальверам ката,
Каханне да Радзімы нёс.

А ты будзь літасцівы, лёс,
Да тых, хто зведаў смак атруты,
Хто, апяваны і распнуты,
Каханне да Радзімы нёс.

І, можа, злітуецца лёс,
І хай мае паможна слова
Тым, хто сваё святое слова
І сэрца да мяне данёс.

Цемра лізала мокрыя лесвіцы.
(Днямі я ўгледзеў па тэлевізіі,
як змяя ела жабу).

Хмара хавала месяц,
Каб той не бачыў
гэткага агіднага відовішча.

Цемра абсмоктвала парэнчы
І пласталася па брудных мурах.

(Кожны дзень я бачыў пустыя
паліцы ў крамах,
якія вычысціў страх,
што ўжо не хаваецца па-за вачыма.)

Неба сціснулася ад агіды і крыўды:
навошта яно — вечнае?

Цемра лізала і абсмоктвала
...Душа на смак трохі салёная...

З кожным няскананым словам,
З кожным гукам непразгучэлым
Я сыходжу,

анёл мой упаў за плёсамі,
які вэлюм з вяселля твайго.

Гадзіннік марыць на сцяне,
на кухні гаспадарыць маці,
ад печы цёплы дух па хаце,
і поўня свеціцца ў акне.
А я — маленькі чалавек —
дзіўлюся рэчам таямнічым,
што да сябе так вабна клічуць
і сегодзённы мрой ў галаве.
Не бачыць маці — любі сын
ужо спакушаны дарогай,
душа ад звыклага, зямнога
імкне за рэчкі і лясы...
Калі ж, не спраўдзіўшы гульні,
абломіць сын слабыя пёркі,
і здацца свет чужым і горкім, —
пакліча дух таго агню,
дзе рупна гаспадарыць маці.
І зноў утульна стане ў хаце,
гадзіннік стрэлкі варухне, —
і мара крылы развіне...

Ян ЗБАЖЫНА

Графанацыя

Зневажаю мараль і плюю ў яе вочы,
а яна, балаўніца, мне толькі рагоча,
шчэрыць пастку зжаваных зуброў.

І цень мой сыходзіць са мною:
Цягнецца па халодным асфальце,
Плешчацца ў лужынах брудных...

Бедны, бедны мой цень,
Хто пашкадуе цябе?
Бедны, бедны мой цень,
Я пашкадуу цябе.

І раздрабніцца час;
Рассыплецца па розных
Часінах года,
І я навучуся чакаць
Тых, хто ніколі
Не прыйдуць.

Хутка лісце ўпадзе, лісце.
Хутка восень надыйдзе,
восень.
І пра тое, што лісце ўпадзе,
Дакладна ведае вецер.

А зіма падступіць нячуйна.
Пра зіму мне не хочацца думаць.
І пра тое, што зіма наступіць,
Дакладна ведае вецер.

У маім, у халодным пакоі
Усё спакойна, усё на месцы.
І пра тое, што сэрца састыла,
Дакладна ведае вецер.

Я пайду, а за мною — лісце.
Я пайду, а за мною — восень.
Я пайду, а за мною — песні.
Я пайду, я пайду.
Пойдзем, вецер.

Вецер сее лісце з клёна,
Што нядаўна быў зялёным.
І ад лета ўспамінам
Мне самота засталася.

Вецер гоніць лісце з клёна,
Што нядаўна быў зялёным,
І пра лета успамінам
Напісаў я гэты верш.

Вецер сее, вецер гоніць.
Клён нядаўна быў зялёным.
І ўспомніўшы пра гэта,
Я над вершамі заплакаў.

І напэўна ўспамінам
Стануць гэтыя гады,
Доўгім-доўгім, нават дзіўным,
Як гульні празрыстых ліній.
(Ах, як доўга кава стыгне.)
Колер вечара быў сінім,
І чарнеліся сады
Над угрэтаю вадою,
Дзе шалела драбязя.
Быў акунь ёй злыбядою,
Йшлі аблокі чарадою
Па-над лесу грамадою,
Сена пахла сырадом,
І кацілася сляза,
Што народжана ўспамінам:
Колер вечара быў сінім.

У царкве і касцёле з іконаў святых
пазіраюць здаўна...

але гэта не тыя,
хто сарве кайданы з нас рабоў.

На слупах ліхтары
абмяркоўваюць неба
І ад іх інтэлекту за горад ганебна,
вочы поўняцца саладзю слёз.

Ну а нас абмяжоўваюць
хлусам прарокі,
што разносяць па вуліцах гулкія крокі
І ад крокаў па скуры мароз...

Раніца

Ноч цалуецца ў садзе з дажджом
на развітанне.
Зачыняю прачытаны том
перад світаннем.

Свечка сплакала ценямі воск —
знікла ў люстэрку.
Акаймоўвае сонечны хвост
неба талерку.

Не пакінуўшы след на вадзе
змрок расчыніўся.
Сненнем-казкаю ноч праплыве,
свет абудзіўшы.

НАДЗІВА, на дварэ ў гэтае ранне нават марозна. Прыбіты ўчарашня аблівахаю снег за ноч закалянеў, зрабіўся шорсткі і сіваты, як зваранае малодзіва. Пад нагамі суха. Пасля такое даўжэзнае адлігі гэта нязвыкла, і вочы міжволі апускаюцца долу ў попуках рытвіны з падталым снегам. Рытвін шмат, але ўсе яны парожнія і толькі зрэдку дзе-нідзе — з вочкамі льду пасярэдзіне.

Снежкі, што збягаюцца з усіх канцоў мікрараёна да трамвайнага прыпынку, увесь час, пакуль трывала адліга, шчодра пасыпаліся пяском і зараз нагадваюць бегавыя дарожкі на стадыёне. Тая, па якой я крочу, пралягае паўз лагчынку з каналізацыйнымі люкамі. Як заўсёды, у ёй поўна бадзяжных сабак. Яны з'явіліся тут з першымі прымаразкамі і

зараз выцвілых і невыразных — засяроджанасць і недавер. Мне гэта непрыемна, але што зробіш? Затое цяпер я дакладна ведаю: светам кіруюць не толькі любоў і грошы.

Я абмінаю яго, з жахам адчуваючы, як зноў распе ў грудзях, узнімаецца хваля ў гору, пад самае горла, нянавісць, прастую да інстытуцкага дзядзінца.

Гэтая гісторыя пачалася каля двух гадоў таму, пасля смерці Алены. У той дзень, калі яна памерла, дождж не пераставаў з самай раніцы. Як цяпер памятаю яго і ўсё, што з ім звязана, — паняную шэрань у праёмах між будынкамі, нізкае неба, хлопоту пад нагамі. Ён быў нібы працягам таго бясконцага лабірынту няпэўнасці і адчаю, што вось ужо

ён працаваў, вызвалілася пасада выкладчыка. Нагрузка там была значна меншая, чым у школе, і я вырашыў падаць заяву на замяшчэнне. На наступны дзень Генадзь звёў мяне з загадчыцай кафедры, і пытанне паспяхова вырашылася. "Вось, паходзіш пару гадоў у асістэнтах, а там, глядзіш, і старшага дадуць, — сказаў Генадзь. — Будзеш дзякаваць мне".

Аднак старшым мяне прызначылі адразу — загадам, да аб'яўлення конкурсу. Сябру майму такі паварот справы чамусьці не спадабаўся. Ведаючы, як нялёгка далоса яму самому ў свой час гэтае старшынства, я вырашыў не звяртаць на тое ўвагі.

Недзе праз месяц пасля пераходу ў інстытут я пазваніў у рэдакцыю часопіса. Загадчы аддзела сказаў, што мая манаграфія прынята да друку. Усхваляваны,

огул няма чаргі, і я адразу ўваходжу ў памяшканне.

— А, вы! — медсястра пасоўвае да сябе стос паперак, запытальна глядзіць мне ў вочы. — Нагадайце ваша прозвішча.

Я называюся, пераадольваючы спазм у горле, са страхам сачу за тонкімі, з нананікураннымі пазногцямі, пальцамі жанчыны.

— Вось... Што тут у нас? Ага, адмоўная, — яна ўсміхаецца. — Так што дарэмна баяліся. Другі раз, перш чым знаёміцца, добра прыгледзьцеся да чалавека.

Аднак недаверу пазбыцца не так проста.

— Як — адмоўная? Яна сама мне сказала, што ў яе СНІД. А мы ж...

— Значыць, падманула вас ваша сяброўка, — голас сястры гучыць цвёрда. — І не дурцыце мне галавы. Сказана вам: рэакцыя адмоўная. Ідзіце далому і там разбірайцеся са сваімі палюбоўніцамі.

Я выходжу на вуліцу, усё яшчэ не верачы таму, што адбылося, крочу да трамвая.

На дварэ па-ранейшаму марозна, але і сонца прыгравае. Снег не шорсткі, як уранні, а вязкаваты, а на сугрэвах — і добра падталы. Гэта замаруджвае хаду, робіць яе павольнай і няўпэўненай. Чалавек, які крочыць следам за мною, хоча мяне дагнаць, але беспаспяхова. Яшчэ выходзячы з паліклінікі, я краем вока заўважыў яго на тратуары, ды пасля рашучага ягонага, да вусцішнасці афіцыйнага — на "вы" — запытання ў мяне няма ніякага жадання з ім гаварыць.

І яшчэ адна, другая за дзень, удача: у паштовай скрыні злодзей, падобна, пагаспадарыць не паспелі. Я адмыкаю яе, дастаю газеты, сярод якіх бялее, выклікаючы прадчуванне нечага нядобрага, канверт.

Ліст — з рэдакцыі часопіса, і я ледзь паспяваю дачытаць яго да канца, як настрой мой псуецца канчаткова. "Надрукаваць вашу працу не можам, фінансавыя цяжкасці..."

А пятай звоніць цешча. Юлік сумуе па бацьку, і яна збіраецца прывезці яго на колькі дзён далому. Даведаўшыся, што ў нас з Жанаю ўсё скончана, яна з палёгка ўздыхае, кладзе трубку. Я яшчэ трымаю сваю ля вуха, як раптам бачу праз акно ўдалечыні знаёму паставу. Чалавек ідзе, аспярожна намапваючы падэшвамі сцяжыну, ад трамвайнага прыпынку да бліжэйшага праёма між дамамі. Заўважыўшы сабак, ён хоча абмінуць лагчыну, але гэта яму не ўдаецца. Падталы цалік, куды ён скіроўвае, тут жа правальваецца пад ягонымі нагамі, ператвараецца ў твань. Быццам падбэдзэрны бездапаможнасцю чалавека, гудзель кідаецца яму напераз. Увесь сабакы хаўрус як па камандзе апчэрваецца, пачынае раз'ятрана брахаць.

Бедны Генадзь (гэта ён) колькі часу стаіць у разгубленасці сярод усяго гэтага гармідару. Затым рэзка разварочваецца, падбегам вяртаецца назад, на прыпынак, шпарка крочыць вакольным шляхам да свайго двара, і, перш чым задавальнення перамогаю сабакі паспяваюць супакоіцца, знікае за бліжэйшаю шматпавярхоўкай...

Званок — працяглы, нейкі як быццам нервовы, заспявае мяне зняцку.

За дзвярыма — Генадзь. Шапка на ягонай галаве збілася набакі, дыханне няроўнае. Мы некалькі хвілін моўчкі глядзім адно на аднаго.

— Гэтая твая хвароба... — кажа ён нарэшце. — Мне вельмі шкада.

— Хваробы няма, — апамятаўшыся ад разгубленасці, кажу я. — Памылка закралася, усё добра.

— Вось яшчэ. — Твар майго госця ніякавае. — Ну... тады прабач, што патурбаваў.

— Але сёння я атрымаў ліст з рэдакцыі, — быццам не жадаючы пакідаць яго сам-насам з расчараваннем ці, баючыся, каб ён не пайшоў, нечакана для самога сябе працягваю я. — Паведамляюць, што публікацыі не будзе. Розныя прычыны, маўляў...

— Прычыны! — Генадзеў пагляд зноў лагяднее. Ён імгненна весялее, пераступае праз парог, прыгасіўшы збыльшага радасны бляск у вачах, падае мне руку.

— Дык, можа, я магу чым дапамагчы? Там падтрымаць... Скажы, мы ж гэтак даўно знаёмыя...

Прымірэнне? Уся мая істота пратэстуе супраць яго. Але хай... Хай будзе прымірэнне. Усё роўна яно наўрад ці надоўга. Урэшце, ці мала на свеце часопісаў...

Франц СІЎКО

МАНАГРАФІЯ

АПАВЯДАННЕ

з таго часу нясуць наўкола люкаў несупынную вахту, грэюцца ў клубак пары.

Галоўны ў зграі — чорны калматы пудзель-мешанец. У яго злыя знявераныя вочкі-гузікі і віхлясты, выстрыжаны ўшчэнт лішаём азадак. Варта каму з пракожных наблізіцца да лежбішча, як ён ускочвае з месца, кідаецца няпрошанаму госцю пад ногі. Астатнія тым часам сядзяць, напружыўшыся, паўкругам і апантана брэшучы. Сабакі вельмі худыя, у многіх на баках застарэлыя раны. Сядзяць яны строга па ранжыру. Кожны дакладна ведае сваё месца і на чужое, хай і больш прывабнае, не прэзэндуе. Час ад часу каторы з дужэйшых старажылаў, злітаваўшыся над якім-небудзь нямоглым небаракам, пасоўваецца ўбок, дае магчымасць уладкавацца побач з сабою на цёплым.

Параўняўшыся з люкамі, я сцішваю хаду. Гэта якраз дарэчы: чорны завадатар ужо вышчарыў зубы і вось-вось кінецца мне напераз. Мая хітрасць збівае яго з панталыку, і зараз ён не ведае, што рабіць — ці то імчацца наперад, ці то заставацца са зграяй. Урэшце інстынкт ахоўніка перамагае. Пудзель, заходзячыся брэхам, кідаецца мне насустрач. Зграя падхоплівае ягоны парыў, але застаецца на месцы — быццам чакае каманды.

— Вось гэта згода, — абыходзячы зводдаль мясціну, кажа нейкая кабета ў футры. — З намі, людзьмі, хіба параўнаеш! Во ўчора на хвіліну адварнула ў аўтобусе з суседкаю пагаварыць, тут жа сумку сцібрылі. А казаць стала — на смех паднялі.

У вачах у жанчыны — крыўда напалову з лакарам...

Каржакаватую Генадзеву постаць я пазнаю не адразу. Яшчэ цёмнавата, і тут, у натоўпе на трамвайным прыпынку, угледзець знаёмы твар не так проста. Тым больш, што сёння першы паспраўднаму сцюдзёны дзень, і ўсе ў зімовым адзенні.

Я даю "дзень добры", і тае ж хвіліны з-за павароту вынырае трамвай. Генадзь мармыча мне штосьці ў адказ, хупенька, як толькі гэта можна на выслізганым асфальце, шыбуе да дзвярэй першага вагона. Я, канечне, кіруюся ў другі. Так ужо мясца з паўтара ездзім: у адно і тое ж месца, але ў розных вагонах.

У трамвай тлумна, горача. То ў адным, то ў другім яго канцы раз-пораз успыхвае сварка. Па дарозе яшчэ два інстытуцкія інтэрнаты, так што к канцу падарожжа ў вагоне не прадыхнуць.

Выйшаўшы, а дакладней — выпхнуўшыся на прыпынку, я колькі часу стаю нерухома на месцы ў чаканні, пакуль схлыне натоўп. Генадзь таксама выходзіць са свайго вагона, спыняецца побач.

— Тое, што вы ўчора мне казалі, — праўда? — кажа раптам, папраўляючы абедзвюма рукамі чорную вушанку са шпучага футра. — Вы не перабольшаеце?

У вачах ягоных, некалі блакітных, а

колькі месяцаў, пакуль жонка хварэла, суправаджаў мяне паўсюдна: дома, на працы, у бальнічным калідоры. Я да такой ступені прызвычаўся да яго, што здавалася, варта яму скончыцца, як здарыцца непапраўнае. Так і сталася. Дождж перастаў ісці — і Алена памерла.

Першым, хто наведваў нас з сынам пасля пахавання, быў ён, Генадзь Галанюк, мой колішні ўніверсітэцкі другбак. Ён жыў у суседнім квартале і, вяртаючыся з працы, заскочыў на хвіліну — адведаць. Мы доўга сядзелі ў той вечар, пілі гарэлку, што засталася з хаўтураў, гаманілі пра розныя будзённыя справы. Пры развітанні я запрасіў Генадзя заходзіць і надалей. Ён адразу ж згадзіўся — відаць, адзінота халасцяцкага жыцця, пра перавагі якога ён так любіў некалі гаварыць, яму надакучыла. Такім чынам амаль сямігадовы перапынак у нашым сяброўстве, звязаны з маёю жаніцьбай, быў скончаны.

За першаю сустрэчаю адбылася другая, затым яшчэ, яшчэ.

У сярэдзіне жніўня я выправіў Юліка да цешчы. Яна жыла адна ў райцэнтры і ад самага пачатку, як толькі памерла Алена, вырашыла, што ўнук павінен выходзіць да яе.

Застаўшыся без сына, я неяк вельмі хутка занудзіўся адзінотаю. І, каб пазбыцца яе, нечакана для сябе самога вярнуўся да справы, якою некалі займаўся па малалосці і якую апошнія гады зусім закінуў, — да манаграфіі. Занятка гэты заўсёды мяне прыцягваў і цяпер са смерцю жонкі, уяўляўся адзіным паратункам ад невясёлых думак.

Генадзь ухваліў мой намер. Ён быў сведкам маіх першых навуковых практыкаванняў і аднойчы, даўно-даўно, нават напісаў пра іх у абласную газету невялікі артыкул. Артыкулчык той быў прысвечаны маёй першай публікацыі ў рэспубліканскім навукова-папулярным часопісе і зрабіў наша сяброўства непарушным. Вось чаму зараз, калі я вырашыў вярнуцца да пісання, мне так важная была менавіта ягоная падтрымка. Я яе атрымаў.

Мінула крыху больш за два месяцы. У школе пачаліся канікулы. Вольнага часу ў мяне паболела, і я грунтоўна засеў за працу. Справа адразу пайшла так імкліва, што к канцу лета манаграфія была амаль гатова. Васемнацатага жніўня, акурат у апошні дзень адпачынку, я скончыў друкаваць яе набеда, але перш чым адправіць у рэдакцыю часопіса, даў прачытаць Генадзю. Ён пахваліў стыль і, зрабіўшы сякія-такія заўвагі адносна мовы, параіў з адсылкаю надта не запягваць. Ягоную параду я з удзячнасцю прыняў.

Неўзабаве пачаўся чарговы навучальны год, а з ім — заўсёды дэфіцыт часу. Цяпер аб сур'ёзных навуковых даследаваннях можна было толькі марыць. Я паскардзіўся на тое Генадзю. Праз тры дні пасля размовы ён прыйшоў да мяне з навіною: на кафедры ў інстытуце, дзе

я адразу ж пабег падзяліцца навіною з Генадзем. Ён успрыняў маё паведамленне стрымана. Неяк похапкам, бы між іншым, павіншаваў і, дадаўшы штосьці пра нейкіх "многіх, якіх шмат было і раней, а дзе яны зараз?", тут жа перавёў гаворку на іншае.

Але дружба наша з таго моманту стала слабей. Генадзь пачаў пазбягаць мяне і ўсё часцей і часцей, аказаўшыся выпадкова побач, імкнуўся тут жа адыйсці ўбок. Спачатку гэта мяне бянтэжыла. Я доўга не разумеў, у чым справа, і ўсяляк намагаўся вярнуць ранейшую прыязнасць. Але ўсё было марна. Я наткнуўся на такую непранікальную сцяну адчуванняў, што само жаданне гаварыць знікла назаўсёды. І вось тады, нібы падсвядома падвядзючы меркаванне, што гісторыя чалавечых уземаадносін — гэта найперш гісторыя барацьбы самалюбецтваў, я і сам пачаў няўзніка адчування. Гэта было жахліва! Асабліва тады, калі адчуванасць пачала перарастаць у нядобрабычлівасць. Мы і азірнуцца не паспелі, як яна ператварыла ўсё добрае, што было калісьці між намі, у супэльныя руіны.

Вядома, мы не сустракаліся больш, а спаткаўшыся дзе-небудзь выпадкова ў перапынку між заняткамі, тут жа стараліся разбегчыся ў розныя бакі. Усё часцей і часцей я лавіў сябе на думцы, што жадаю былому сябруку кепскага. Не сумняваюся, увесь гэты час ён адчуваў да мяне тое самае. Як на тое, прыкрасць гэтая — не адзінае, што здарылася са мною апошнім часам.

Неўзабаве пасля пераходу на працу ў інстытут я пазнаёміўся з Жанаю. На той час яна жыла пасля разводу з мужам адна і рабіла на абутковай фабрыцы. Я меў самыя сур'ёзныя намеры наконт гэтай урэшце ўнясе нейкую гармонію ў мой побыт. Ды спадзяванні так і засталіся спадзяваннямі. Сумеснае жыццё не зладзілася, і, памучыўшыся разам два месяцы, мы вырашылі разысціся. За два тыдні да развітання Жана з'ездзіла ў камандзіроўку ў Венгрыю, а вярнуўшыся, паведала тое, што надоўга азмрочыла мне існаванне. Учора, выпішы з гора ў самоце цэлуно бутэльку настойкі, я выйшаў увечары на вуліцу прапашываць і выпадкова сустрэў Генадзя. Як заўсёды, ён хапеў унікнуць размовы, але я затрымаў яго і, размякчаны спіртным і дрэнным настроем, расказаў яму пра ўсе свае непрыемнасці. Што ён адчуваў падчас маёй споведзі — не ведаю. Хутэй за ўсё не даў веры. А калі і даў, то наўрад ці прасякнуўся да мяне спачуваннем.

Вузкі, загрузачаны нейкай старою мэбляю калідор паліклінікі сустракае мяне скразнякамі і пахам еду. Людзей няма, і крокі медсясцёр (усе як адна чамусьці на высокіх абцасах) рэхам разносяцца ад дзвярэй да дзвярэй. Ля лабараторыі, дзе робяць аналізы крыві, на-

Кінапраграма да 200-годдзя Луўра

Кінапраграма "Час музея", прысвечаная 200-годдзю Луўра — апошні ў гэтым сезоне сумесны праект Пасольства Францыі ў Рэспубліцы Беларусь і Беларускай федэрацыі "Кінаклуб". Восенню мінскія глядачы бачылі фільмы — прызёры Канскага фестывалю, у лютым і маі — карціны кінастудыі "Гамон" і цудоўнага рэжысёра Саша Гітры... — адзначыў саветнік па культуры Пасольства Францыі ў РБ Франсуа Ларан.

З 15 чэрвеня аматарам кіно прапанавалі чатырохдзённае кінападарожжа па галерэях Луўра. Сэрца Францыі — Луўр — зрабілася ў тэатральнай зале Палаца культуры прафсаюзаў. Сэрца ўсёй нацыі, бо толькі пасля 1793 года закрытая каралеўская рэзідэнцыя Луўр ператварылася ў агульнадаступны цэнтральны музей мастацтваў.

Усе дзевяць фільмаў, якія склалі праграму — гэта своеасаблівыя аўтарскія "ўяўленні Луўра". Было відавочна, што рэжысёры эксперыментавалі з колерам і гукам, выкарыстоўвалі розныя ракурсы і планы, імкнуліся да паэтычнасці.

Можна толькі здзіўляцца, якое значэнне мае Луўр для французцаў. Субсяседнікі рэжысёра С. Н'юмена ў фільме "Луўр, час музея" — шафёр, хатняя гаспадыня, настаўніца, звычайныя (!) парыжане, але шчырыя паклоннікі музея, якія бываюць у ім па некалькі разоў у тыдзень. Проста, каб адпачыць. Каб забыцца на праблемы ў магчымым скрыжаванні позіркаў старажытнаегіпецкіх скульптур. Як не ўспомніць пра беднасць нашага "Луўра" — Нацыянальнага мастацкага музея.

Сёння ў Мінску час прыватных галерэй. Няма ў Нацыянальным мастацкім музеі і спецыяльных экскурсій для глуханаемых ці сляпых. Адметныя кадры стужкі Н'юмена, які сляпыя вывучаюць рукамі скульптуры. Луўр вабіць кожнага. І шануе кожнага.

Аднак Вялікі музей зачароўваў не толькі звычайных парыжан. У карціне "У Луўры з майстрамі" рэжысёр Р. Капэн прасачыў, якія з карцін музея ў свой час натхнілі Курбэ, Дэга, Пікасо, Матыса (цікава было даведацца, што мастакі ХХ стагоддзя прынцыпова адказаліся капіраваць творы майстроў мінулага). У 1949 годзе Пікасо вырашыў расставіць у пустых залах Луўра свае карціны: а ці пераадолеюць яны зменлівым час, як палотны Пусэна, Верантэза, Давіда.

Р. Капэн выкарыстоўвае хранікальны чорна-белыя кадры таго цікавага эксперыменту. Кажуць, убачыўшы сваю карціну побач з палатной вядомага майстра, Пікасо ўсклікнуў: "Ну, сукін сын, які мастак!" Няўжо мастакі ХХ стагоддзя страцілі сакрэт бессмяротнае прыгажосці назаўсёды?

"Я ніколі не бачыла шэдэўры Луўра ноччу", — скардзілася на экране наведвальніца музея. Сапраўды толькі ноччу магчыма падслухаць пра што кажа мармуровая Венера Марсу ("Марс" і "Венера", рэж. А. Мевіль) ці пра што сумуе бронзавая прыгажуня А. Маёля ў карунках снегу ("Дзіна ў каралёў", рэж. Д. Дзелюш). Толькі ноччу падгледзіш, які незвычайны спектакль рыхтуюць карціны Вялікай галерэй ("Уяўляючы Луўр", рэж. А. Флешэр). Толькі ноччу ўсе намалюванае, зробленае рукамі чалавека, атрымлівае доўгачаканае дыханне. На думку рэжысёра К. Віладэрбо, творы мастацтва жывыя заўсёды. Яго кінафрэска "Лыжачка" — апавед з "жыцця" старажытнаегіпецкай лыжачкі, зробленай ў выглядзе дзяўчынкі з круглай талеркай ў руках.

Адметная стужка праграмы — "Вялікая галерэя Луўра" А. Флешэра. Рух камеры — гэта рух нібыта чалавека, які павольна ідзе па галерэй і дакрэнецца да палотнаў рукой: спачатку правай, а потым левай. Флешэр знаходзіць у адной з карцін Луўра аналаг вуліцы Парыжа і з'ядноўвае іх адзіным небам. З'ядноўвае стагоддзі, з'ядноўвае час. Час музея і нашага жыцця.

Вольга БАРАБАНШЧЫКАВА

У маі галерэя "Мастацтва", што на праспекце Францішка Скарыны ў Мінску, прэзентавала выставу сучасных жывапісных палотнаў Аляксея Марачкіна. Творы яго заўсёды не пакідалі глядача абыхваваць. З напісанага ім раней агадваецца многае: гістарычныя партрэты славуных людзей беларускай зямлі — Рагнеды, Еўфрасіні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Вітаўта Вялікага, Францішка Скарыны, Міколы Гусоўскага, Кастуся Каліноўскага, Івана Луцкевіча, Цёткі, Максіма Багдановіча; казачныя персанажы з нізкі "Беларускія легенды і паданні" — усе гэтыя аялы, русалкі, прывіды, двісоныя ітшкі, гуелары са здзіравельных курганоў, што раптам зліцелі з бабуліных прасніц і старажытных званіц на палотны мастака ("Машэка", "Каралева вужоў", "Выпрабаванне духу", "Чорная дама Нясвіжа", "Прывіды зямлі" і іншыя); творы, апаленыя чорным агнём Чарнобыля ("Планета "Палы", "Хадора", "Воблака", "З думкай пра Дайсеншчыну", "Маці Божая ахвярай Чарнобыля", "Магутны Божа" і інш.); урэнце, вобразы — у жудасна халодным асвятленні — касмічных пачвар і ведзьмакоў уласнай гадоўлі...

Крытыкі слухна адзначаюць, што ў мастака арганічна спалучаецца талент жывапісца і пэрта з дапытлівасцю гісторыка, заглыбленасцю этнографі і арыгінальнасцю філосафа. Сапраўды, яго партрэты могуць быць і сатырычна завостранымі, і крапальна лірычнымі; творы, навіяныя фальклорнымі матывамі, — фантастычна-казачнымі і містычнымі, а прысвечаныя адвечнаму і вечнасці — па-філосафску шматзначнымі. Высокую ацінку творчасці Аляксея Марачкіна даў Васіль Быкаў. У прыватнасці, ён сказаў: "Самае адметнае і, можа, самае важнае ў багатай мастацкай творчасці А. Марачкіна — гэта ягоны патрыятызм, пачуццё Радзімы, якія праяўляюцца ва ўсім, за што б ні ўзяўся мастак. Ці то пейзажы роднай зямлі, ці вобразы яе людзей, ці гістарычныя мінуўшчыны, — усе сагрэта шчырай любоўю яго сэрца і асветлена высокім артыстызмам яго таленту".

Нагадаю, што высокі ўзрост Аляксея Марачкіна ў беларускім мастацтве абумоўлены многімі фактарамі, і ў першую чаргу

добрай прафесійнай надрыхтоўкай, якую ён атрымаў у Мінскім тэатральна-мастацкім інстытуце, глыбокімі ведамі ў галіне гісторыі і народнай культуры, набытымі ў працэсе самаадукацыі і ўдзелам у адраджэнскім руху — пачынаючы ад вулічных шэсцяў, фальклорных святаў, Курапацкіх набажэнстваў і да ўтварэння Беларускага народнага фронту. На пачатку 90-х гадоў арганізаваў разам са сваімі сябрамі-аднадумцамі мастацкую суполку "Пагоня", якая аб'яднала нацыянальна свядомых твораў, што спавядаюць ідэю Адраджэння. Ужо ў шэрагах "Пагоні", працягваючы традыцыі Язэпа Драздовіча, стварыў серыю маляваных дываноў, а таксама некалькі кампазіцый і інсталіяцый алегарычнага і сатырычнага гучання, у якіх даў зраз сучаснай палітычнай сітуацыі ў краіне і выказаў уласнае стаўленне да дыктатуры.

Нейкі час працаваў на пасаду галоўнага мастака Мастацкага фонду Беларусі і загадчыка кафедры жывапісу Беларускай акадэміі мастацтваў. За творчыя дасягненні ўзнагароджаны медалём Францішка Скарыны.

Сёлетняя выстава паказала, што перад намі і той самы мастак і ўжо не той. Яго творчы манера ў многім змянілася, стыль стаў больш умоўным. Палотны "Снегавік", "Зімовыя мроі", "Вошны ў зіму" — яшчэ падняты з ранейшымі пошукамі: казачная старасвецкая мінуўшчына, вяртанне да чыстых крыніц дзяцінства, светлая мара аб будучыні. Большасць жа твораў не мела прыважкі да з'яў і прадметаў матэрыяльнага свету, у якім жыве чалавек. Прывабыны, эфектыўны, дэкаратыўны ("Агст", "Клетка", "Планета "М"), лям радвалі буйствам колеравых рытмаў і ўсплэскаў, светасеневай мадэліроўкай пластычных формаў і сцярджаючы, што чалавек можа ўвайсці ў свет чыстага мастацтва і атрымаць эстэтычную асалоду ад суаіраўня гарманічных спалучэнняў ліній, каліровых плям і своеасаблівага каларыту. Навізна экспазіцыі была лям і ў тым, што палотны — без рам і падрамніскаў — свабодна спускаліся са сцен. На выставе былі паказаны акварэлі ў спецыяльным прыстасаванні, дзе глядач мог браць у рукі той ці іншы твор і падоўгу яго разглядваць.

З цікавасці да феномена мастака я напрасіла ў яго інтэр'ю.

Аляксей МАРАЧКІН: "Маё мастацтва застаецца мастацтвам гармоніі і пратэсту"

— Аляксей Антонавіч, ёсць мастакі, якія ўсё жыццё распрацоўваюць класічны накірунак у мастацтве, а менавіта — рэалістычны. Пра вас гэтага не скажаш. Вы ўвесь час у пошуку, увесь час учыцеся і эксперыментуеце. Дагэтуль, вы захоўвалі мудрую раўнавагу ў выкарыстанні традыцыйных рэалістычных і сучасных мадэрнісцкіх сродкаў адлюстравання. Зараз гэта раўнавага парушана, аб чым і засведчыла гэтая выстава. Паколькі сёння слова "фармаліст" ужо не гучыць як абраза, то мы можам спакойна паразважаць на тэму менавіта вашых пошукаў у галіне формы. Мне думаецца, што сёння вы прадстаўляеце авангардысцкую плынь у мастацтве, якая, калі верыць энцыклапедычным даведнікам, аддае перавагу фармальным сродкам адлюстравання і адыходзіць ад рэалізму. Я, прыкладам, заўважыла, што некаторыя формавярэнні на вашых палотнах (кругі-колы, "пырскі" штрыхоў, трохкутнікі і інш.) не адпавядаюць канкрэтным рэаліям, а выступаюць у ролі таемных знакаў. Гэта азначае, што вы адыходзіце ад прыроды і, магчыма, ад праблем грамадскага жыцця. Але перш чым засяродзіцца на прыродзе стылю мастака Марачкіна, хацелася б прасачыць яго творчую эвалюцыю.

— Напачатку я спавядаў тое, сярод чаго жыў, што ведаў, а перадусім — беларушчыну. На яе ідэйнай аснове ў цесным закутку сваёй першай майстэрні ствараў пейзажы ды нацюрморты. Пісаў з прыроды. Той перыяд у сваёй творчасці жартам называў "натурнай школай". У свой час на пазіцыях усвядомленай беларускасці мяне падтрымлівалі мастакі Лявон Баразна і Віктар Шматаў. Яны мне першыя казалі: "Толькі Бацькаўшчына павінна цябе натхняць. Гісторыя народа і любоў да роднай мовы". Гэта былі 70-ыя гады — з іх рэпрэсіямі і цкаваннем нацыянальна свядомай інтэлігенцыі. Мой нонканфармізм заўсёды адмяжоўваўся ад афіцыйнай кан'юнктуры, ад прышчэпак метаду так звананага сацрэалізму, які адпавядаў накірунку дзейнасці кампарты і прымушаў працаваць у рэчышчы такага заіздэалагізаванага мастацтва. Паколькі я не пісаў партрэты дзяржаўных і партыйных дзеячаў і не абслугоўваў ідэалогію, то мне і маім калегам-аднадумцам давалася пайсці ў іншым напрамку, а менавіта ў Адраджэнне. Аб'ектам адлюстравання для мастакоў-адраджэнцаў стала этнічная і духоўная гісторыя наро-

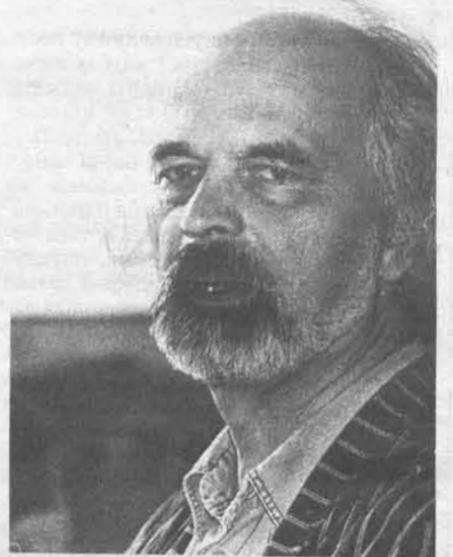
да. Апошняя — ва ўсім багацці язычніцкіх вераванняў, культаў, традыцыяў, абрадаў, фальклору. Я з натхненнем працаваў над гістарычнымі партрэтамі дзеячаў мінуўшчыны, пры стварэнні якіх карыстаўся іканаграфічным матэрыялам, вылучаючы рысы не толькі тыповыя, але і гераічныя. Стварыў палотны, напісаныя на этнаграфічным і фальклорным матэрыяле, у першую чаргу "Гуканне вясны" і нізку "Легенды і паданні Беларусі", дзе старажытныя светлаглядныя ўяўленні нашых продкаў знайшлі адлюстраванне ў канкрэтнай, нагляднай форме сімвалічных і алегарычных казачных персанажаў. Работа над гэтымі творами паспрыяла складванню майго сучаснага стылю — сімвалічна-метафарычнага, з адзнакамі ўмоўнасці і пэўнай стылізацыі формы. Дадам, што пры стварэнні легендарных вобразаў мне часам даводзілася выкарыстоўваць прыёмы дэкаратыўна-прыкладнага народнага мастацтва ("Выпрабаванне духу", "Тураўскі вясчун" і інш.).

— Як паўплывала на дзейнасць беларускіх мастакоў перабудова?

— Перабудова разбурыла тую сцяну, якая падзяляла свет на два варажыя лагеры, і зрабіла нас больш свабоднымі. Нацыяналістаў не маглі ўжо так цкаваць і ганьбіць, як раней. З другога боку, адраджэнская плынь захапіла свядомасць многіх твораў, і ідэйная аснова беларушчыны ў мастацтве такім чынам значна пашырылася. На жаль, пра сённяшні дзень гэтага не скажаш.

— Хацелася б да канца высветліць эвалюцыю вашага стылю. Зараз вы пішаце ў іншай манеры, больш абстрактнай, адыходзячы ад фігуратыўнага мастацтва.

— Не зусім так. Ваша заключэнне занадта катэгарычнае. Фактычна я працягваю распрацоўваць свой сімвалічна-метафарычны стыль, які ўзбагачаю нечым іншым. Гэта "іншае" заключаецца ў павышанай колеравай гаме, у выбары тэм і пластычных прыёмаў стварэння гарманічных формаў. Калі ранейшыя мае творы мелі аснову літаратурна-гістарычную, то цяпер я звяртаюся пераважна да тэм і жанраў, якія даюць магчымае эксперыментаванне ў галіне формы: знаходзіць новыя выяўленчыя сродкі, узбагачаць мастацкую палітру, апяваць чыстую красу. Цяпер пішу без аглядакі на натуру і стаю іншымі задачы. Галоўнае прызначэнне маёй сённяшняй творчасці — наталіць прагу эстэтычных пачуццяў глядачоў, пашыраючы

дыяпазон іх успрымання прыгожага ў жыцці і мастацтве, мабыць, таму і пачаў працаваць у новым для сябе матэрыяле — акварэлі, якая дае шырокі прастор для формавярэнняў і нечаканых мастацкіх рашэнняў. Думаю, што найбольш правільным будзе вызначыць мой стыль як эклектычны. Гэта ўспрымаю не як абразу ці прыніжэнне. Я магу выпрацоўваць і адно, і другое, і трэцяе, і не думаец, што працую ў рэчышчы еўрапейскага авангарда. Хутэй сам па сабе развіваюся — не хачу быць аднастайным.

— А калі вы робіце выставы, нахшталт майскай, то што гэта азначае?

— Гэта азначае, што для сябе і для глядача — не пабаюся гэта сказаць — спрабую падняць вышэй эстэтычную планку. Наш глядач прывык бачыць на палатне тое, што і ў жыцці, што можна, так бы мовіць, рукой памацаць. Калі я намалюю натуралістычны нацюрморт з баравікамі, то гэта будзе здорава. І гэта ён з ахвотаю набудзе, як на Камароўцы. Так нельга падыходзіць да мастацтва. У гэтым плане я хачу разбудзіць фантазію глядача, даць нейкую новую эстэтыку. Для сябе я гэтую выставу вызначыў як некамерцыйную. А чаму? Той, хто разбіраецца ў мастацтве, не мае грошай, каб што-небудзь набыць, а той, хто мае грошы і жадае мець у сябе дома карцінку з прыроды, хай шукае іншага мастака. Дык не буду ж я залежаць ад таго, хто не разбіраецца ў мастацтве! За мяжой з такой выставы тры-чатыры творы заўсёды б купілі. Тут жа спадзяванняў няма.

— Не баіцеся, што вашы эстэтычныя прынцыпы будуць звужаць тэматычны абсяг творчасці?

— Не баюся, бо не збіраюся абмяжоўваць тым, што паказваў на майскай выставе. Хачу падкрэсліць, што я ствараю творы не толькі эстэцкага плана, але і такія, як "Сцяна", "Шчытаносцы", "Зомбі", бо сучасная палітычная сітуацыя ў краіне правакуе ў мастацтве плынь нонканфармізму, гэта значыць, мастацтва пратэсту. Лічу сябе нацыяналістам у лепшым сэнсе гэтага слова, і што

...І вяртацца ў тэатр

Наталля Качаткова, заслужаная артыстка Рэспублікі Беларусь, вядомая гледачам больш як па сарака ролях, 24 чэрвеня адзначыла свой юбілей.

“Усё яшчэ толькі пачынаецца...”, — сказала яна, і гэта прытым, што яна працуе ў тэатры каля трыццаці гадоў (калі дакладней — дваццаць сем). Цяпер яна ўпэўнена: яе ацэньваюць слухна па яе работах. Але ж упэўненасць гэта з’явілася не адразу...

З самага дзяцінства Наталля Качаткова жыла ў тэатры. Гэта не метафара — яе бацькі былі акцэрамі, а маленькая дачка шмат часу бавіла з імі. Яна ўжо тады ведала тэатр з усёй ягонаў “кухні”, для яе ўсялякія тэатральныя сюпрызы не былі нечаканымі. Жаданне стаць актрысай узнікла ў яе даволі рана — яшчэ ў школе. Наталля Качаткова была ўпэўнена, што будзе працаваць у тэатры. Яна нават пачала рыхтавацца да паступлення ў тагачасны БДТМІ, — у Рускаім тэатры, дзе ўдзельнічала ў рознага кшталту масоўках. Усе непрыемнасці, звязаныя з тэатрам, яна ведала — бачыла, як цяжка ўсвадамляць акцёру, што ён не прызначаны на адну з роляў, — нават на прыкладзе сваіх бацькоў... Але ж упарта працягвала імкнуцца да акцёрскай прафесіі. Бацькі ёй не перашкаджалі, хаця бацька ўсё ж казаў (з лёгкай усмешкай): “Вядома, добра было б, калі б яна атрымала якую-небудзь прыстойную прафесію...”

Яна паступала сама, без усялякай дапамогі з боку бацькоў — тыя ў гэты час былі на гастролях з тэатрам. Аднак, нягледзячы на суровую прыёмную камісію, — Арлоў, Маланкін, Бутакоў і іншыя, — Наталля Качаткова стала студэнткай Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута. Тамсама, у інстытуце, пачаліся і першыя яе праблемы. Яна адчувала, што большасць выкладчыкаў і студэнтаў успрымае яе як дачку акцёра Качаткова, а не як студэнтку акцёрскага аддзялення Наталлю Качаткову. Кожная роля, па словах актрысы, была як экзамен — яна імкнулася даказаць усім, што і яна мае неблагія здольнасці. Напрыканцы інстытута стаўленне да яе пачало паступова змяняцца. Але вызваліцца ад вобраза, “акцёрскай дачкі”

яна здолела толькі ў тэатры Янкі Купалы, куды яе запрасілі пасля заканчэння інстытута. У яе творчым тэатральным лёсе было ўсё — і поспехі, і часы незапапрабаванасці. Зразумела: два гады жыцця каму-небудзь могуць падацца і не вельмі вялікім тэрмінам, але ж трэба ведаць акцёраў... Ды Наталля Качаткова не скардзілася, у гэты “пералынак” яна доволі актыўна працавала на радыё і тэлебачанні (яно і цяпер вабачвае яе). Актрысе вельмі падабаецца агучваць розныя персанажы, асабліва... маленькіх хлапчукоў. Наталля Георгіеўна спакойна ставіцца да творчых складанасцяў. Напэўна, скажаеца не толькі доўгі час працы ў тэатры, але і дзіцячая загартука.

Сёння мы ведаем актрысу Наталлю Качаткову, якая іграе ў такіх азнакамітых спектаклях, як “Памінальная малітва”, “Тутэйшыя”, “Ажаныцца — не журыцца” і шмат якіх іншых. Але ж творчы чалавек заўсёды падмае сваю планку — ніводны сапраўдны акцёр ніколі не скажа: “Я сваю галоўную ролю ўжо сыграў”. Наталля Качаткова таксама лічыць, што яе галоўная роля — наперадзе. Цяпер ёй, напрыклад, вельмі хочацца сыграць клоуна. Часам актрыса знаходзіць для сябе выдатнага літаратурнага героя, якога цікава было б увасобіць на сцэне. Аднак... “Няціпла навязваць тое, што хочаш сыграць”, — мяркуе Качаткова.

Яе асабістае жыццё моцна звязана з сям’ёй — гэта той прытулак, дзе актрыса можа адпачыць і падзяліцца сваімі думкамі з роднымі. Але ж сапраўдным адпачываннем для Наталлі Качатковай з’яўляецца прырода і Леў Талстой, — для яе аўтар нумар адзін. Яго творы дапамагаюць актрысе больш дакладна асэнсоўваць сваё становішча ў свеце.

Больш за ўсё ў жыцці Наталля Георгіеўна не любіць фальшу і ведае дакладны спосаб вызвалення ад яго — трэба з’ехаць на некалькі дзён на прыроду, дакрануцца рукамі да зямлі — і ўсе дрэнныя пачуцці і думкі знікаюць... Ва ўсялякім выпадку, гэты спосаб для актрысы вельмі дзейсны. Але ж прафесія (акцёру патрэбны суразмоўцы, кола сяброў) прымушае вяртацца ў горад... І ў тэатр...

Кірыла ВАСІЛЕЎСКИ

б я ні ствараў, гэта так ці інакш адаб’ецца на маіх палотнах. Ведаецца, французскі мастак Анры Маціс падчас Другой сусветнай вайны пісаў вельмі прыгожыя інтэр’еры і наюрморты — з рыбкамі, з кветкамі. Казаў, што такім чынам, ідучы ў свет гармоніі, ён пратэстуе супраць пачварнага фашызму. Лічыць, што і мае мастацтва застаецца мастацтвам гармоніі і пратэсту, калі яе глядач ў свет прыгожага. У абсягу сваёй тэматыкі сёння, напрыклад, працягваю працу над партрэтамі сучаснікаў. Ужо экспанаваліся на выставах партрэты Язона Пазняка, гісторыка Міколы Ермаловіча, мастака Аляксандра Пушкіна, пазта і філосафа Алега Бембеля. Нядаўна, да 80-годдзя Беларускай Народнай Рэспублікі, напісаў па старым здымку працкага перыяду партрэт дзяячкі БНР, пазтэсы Ларысы Геніюш.

— **А чым вытлумачыць ваша сённяшняе захапленне выяўленчымі сродкамі абстрактнага мастацтва — напрыклад, геаметрычнымі формамі і сімвалічнымі знакамі?**

— Тым жа імкненнем да выяўлення ідэальных гарманічных формаў. На маёй выставе дэманстравалася дэкаратыўная кампазіцыя “Знак”. На ёй мы бачым зямлю, неба і трохкутнічак на небасхіле. Калі для расійска-беларускага мастака Казіміра Малевіча, які высунуў ідэю беспрадметнага малюнка, ідэальнай уяўлялася форма квадрата, то для мяне гэта трохкутнік. У ім я бачу нейкае святло, Божы знак. Нездарма ж Хрыстос мае німб круглы, а Бог айцец — трохкутны. Гэта як Божае вока.

— **Цяпер вы працуеце ў акварэлі. Гэта таксама прадиктавана вашым імкненнем адлюстроўваць ідэальныя гарманічныя формы? Я маю на ўвазе, што акварэлі, паказаныя на выставе, апяваюць красу жанчыны.**

— Адкажу так: для мяне акварэль — своеасаблівы матэрыял, які канцэнтруе ўвагу на чалавечых пачуццях і эмоцыях, на тым, што цібе зачароўвае. У гэтым матэрыяле лягчэй перадаць сваю закаханасць, захапленне, пазытыўны ўзлёт душы, іншыя пачуцці. У стварэнне акварэльнага малюнка трэба ўкласці сэрца і душу — інакш твор не атрымаецца. Задума пісаць жанчыну прыйшла невыпадкова. Акварэльная фарба, як вядома, кладзецца на паперу натуральна, і я адчуў, што на ёй нечакана пластычна кладзецца лінія. А лінія, як нідзе, характэрна для аголенай жанчыны, прыгажосць якой натхняла мастакоў і скульптараў ва ўсе эпохі. Працуючы над акварэлямі, я нібы вяртаўся ў сваю малодсць: адчуваў энергію, натхненне, закаханасць.

— **Як вы бачыце свой далейшы шлях у мастацтве? Не за гарамі ж і юбілей, шасцідзесяцігоддзе. Магчыма, ёсць задума стварыць нейкі асаблівы твор да гэтай даты?**

— Я збіраюся і далей развіваць накірунак творчасці, які паказаў на гэтай выставе. Толькі ісці больш у глыбіню. Вяртацца ў перыяд этнаграфізму мне ўжо не хочацца. Хачу глядзець на ўсё святлей, можа быць, і пратэставаць, але трошкі па-другому. Да юбілею збіраюся стварыць твор глыбокага філасофскага гучання — у працяг адраджэнскай Купалавай тэмы “А хто там ідзе?”. Гэтага ад мяне патрабуе трагічная сучаснасць. Мой народ доўгія вякі стаіць на раздарожжы. Працяглая дэнацыяналізацыя зрабіла яго глухім, сляпым і раз’яднаным. Адзіны паратунак — аб’яднацца на гістарычным падмурку вялікай нацыянальнай культуры. Вось такую ідэю — паяднанне на аснове духоўнасці ў імя жыцця — і хачу я давесці да сваіх глядачоў сваім будучым творам. Гэта мая звышзадача і мой боль...

— **Пярэйдзем да ўнутраных праблем вашай творчасці да ўмагдскіх клопатаў. Які з іх для вас найцяжэйшы?**

— Справы суполкі “Пагона”, старшыней якой я з’яўляюся. Мая непасрэдная задача — рыхтаваць нашы выставы, як дома, так і за межамі рэспублікі, — у Германіі, Італіі, Францыі, Бельгіі, Амерыцы. Заўважу, што ў апошнія гады нам вельмі цяжка праводзіць выставы на Бацькаўшчыне — перашкаджаюць чыноўнікі. Сёлета ўвогуле не дазволілі выставіцца ў Палацы мастацтваў — з тае прычыны, што на гэты час Міністэрства культуры нечакана запланавала сваю выставу. І ўсё ж сябры суполкі здолелі паказаць свае творы ў Гародні і ў Мінску — у сталічным касцёле святых Сымона і Алены і штабкватэры БНФ. Выстава да 80-х угодкаў БНР адбылася і ў Бруселі, куды запрасілі мяне з Аляксандрам Родзіным.

— **Хто яе ініцыяваў?**

— Грамадскі дэмакратычны рух Хартыя-97, якая размясціла выставу ў сваім прасторным памяшканні. Мы прывезлі туды тво-

ры нонканфармісцкага характару. Цэнтральнае месца заняла “Сцяна” — палатно, на якім я адлюстраву ў метафарычнай форме тое, што робіцца на Беларусі. Сцяна — гэта адмеціна нашага часу. Відаць, невыпадкова менавіта пад такой назвай апублікавалі свае кнігі Васіль Быкаў і Сакрат Яновіч. Выстава ў Бельгіі мела вялікі рэзананс. На адкрыцці прысутнічалі нашы суайчыннікі-эмігранты, бельгійская інтэлігенцыя, дэпутаты Еўрапарламенту. Быў заяўлены пратэст супраць неабгрунтаваных рэпрэсій на Беларусі. Прыёмна адзначыць, што ў рэзідэнцыі Еўрапарламенту сярод іншых сцягоў я ўбачыў і наш гістарычны — бел-чырвона-белы. Заўважце — не чырвона-зялёны.

— **Раскажыце пра вашы даўнія кантакты з замежнымі краінамі, да якіх далучана і суполка “Пагона”.**

— Сапраўды, нашы кантакты, даўнія і рознабаковыя, носяць характар творчы, дзелавы і сяброўскі. Найбольш сталыя і надзейныя сувязі з Германіяй. Кантакты ажыццяўляюцца праз дабрачынную асацыяцыю “Сябры Беларусі” з горада Нордвальда, што недалёк ад Мюнстэра і Хорстмар. Гэта арганізацыя аказвае гуманітарную дапамогу ахвярам Чарнобыля, а нам, беларускім мастакам, ладзіць штогадовыя выставы ў сваім горадзе. Апошняя, калядная выстава адбылася ў прадстаўнічай галерэі “Трэнт”, што ў горадзе Штрайнфурт. У Германіі вельмі папулярны беларускі жываліс, графіка і скульптура малых формаў рознага характару, а найчасцей фігуратыўнага, рамантычна-алегарычнага, у нечым метафарычнага. Можна, таму што само нямецкае мастацтва крыху рацыянальнае, яму не хапае эмоцый і настраёвасці. У калекцыях мезанатаў Альбрэхта Круша, Марыі Ціман знаходзяцца творы Леаніда Шчамялёва, Уладзіміра Сулкоўскага, Міколы Аўчыннікава, Юры Піскуна, Сяргея Рымашэўскага, братоў Басалыгаў, Адамчыка, Селіханава і іншых. Са свайго боку мы таксама мацуюем нямецка-беларускія культурныя сувязі, прымаючы ў сябе адтуль гасцей і арганізуючы выставы іх твораў. Так, у Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі намі была арганізавана выстава твораў старэйшага мастака Германіі Генрыхна Ноя, які вельмі любіць нашу краіну, а прадстаўніка Віцебскай мастацкай школы Васіля Кандзінскага лічыць сваім настаўнікам. Другая выстава, на гэты раз твораў прафесара і педагога Мюнстэрскай мастацкай акадэміі Уда Шэла і яго вучняў, адбылася ў сценах Беларускай мастацкай акадэміі, дзе я працую.

— **Скажыце, Аляксей Антонавіч, а сёння ў нас многа таленавітай моладзі?**

— Вельмі многа. Калі гадоў пятнаццаць назад у авангардзе сучаснага мастацтва быў дзесятка маладых — адораных, з багатай фантазіяй — мастакоў, то сёння іх у некалькі разоў болей. Творчасць Юрася Хілько, Сяргея Цімохава, Міколы Андруковіча, Пятра Багданава, Алены Шлегель, Алеся Ксандзова, Сяргея Малішэўскага, Сяргея Рымашэўскага і многіх другіх мае велізарны поспех у Еўрапейскіх краінах, але на Бацькаўшчыне яна не запатрабавана.

— **Скажыце, а як глядзіць наша Міністэрства культуры на тое, што работы нашай таленавітай моладзі едуць за мяжу і там знікаюць?**

— А скрозь пальцы глядзіць, інакш бы такое не адбывалася. У нашых мастакоў няма другога выйсця, як збываць свае творы на чужыне. Прыкладам, работы суполкі “Пагона” Міністэрства культуры даўно не купляе. Творы сучасных маладых мастакоў Міністэрства культуры не купляе таксама. Я не чуў, каб чыноўнікі гэтай установы наведвалі галерэі і салоны, дзе выстаўляецца наша моладзь, і набывалі што-небудзь для музея сучаснага мастацтва. А такі музей у нас існуе, але ён не апраўдвае ні сваёй назвы, ні свайго прызначэння. Менавіта гэты музей павінен фармаваць свае фонды не па кланавы-сяброўскай прыкмеце, а з лепшых твораў мастакоў розных пакаленняў. Замест гэтага па камандзе зверху музей праводзіць беларуска-рускія “інтэграцыйныя” выставы, абслугоўваючы ідэю такога фальшывага паяднання. Вось і едуць нашы духоўныя набыткі за мяжу, а потым мы будзем разводзіць рукамі, як вярнуць дадому той або іншы шэдэўр мастацтва.

— **Якой вы бачыце перспектыву нашага нацыянальнага мастацтва?**

— З надзеяй гляджу ў будучыню. Малады падлесак нашага мастацтва квітнее талентамі, напаяўняецца жыватворнымі сокамі сусветнай і вялікай беларускай нацыянальнай культуры з яе глыбокімі еўрапейскімі каранямі. За імі — будучыня.

Гутарыла Ірына КРЭНЬ

ВЫСТАВЫ

Лінія, штрых, вобраз

У маі гэтага года ў мінскім Палацы мастацтваў праходзіла мастацкая выстава друкаванай графікі. Гэта была першая ў нашай краіне сумесная акцыя дзвюх грамадскіх арганізацый: Міжнароднага культурнага фонду Кандрата Крапіві і Беларускага фонду паліграфічна-мастацкага дзяржаўнага авіяцыйнага тэхналагічнага ўніверсітэта імя К. Цыялькоўскага.

Выстава называлася “Сучаснае мастацтва Беларусі” (гэта другая па ліку экспазіцыя твораў мастацтва ў рамках аднайменнай культурнай праграмы, распрацаванай Фондам Кандрата Крапіві). Яна праводзілася пры садзейнічанні Міністэрства культуры, Беларускага саюза мастакоў, Рэспубліканскай мастацкай галерэі і з’явілася прыкметнай падзеяй у культурным жыцці краіны.

У выставы было адразу некалькі генеральных спонсараў: замежнае прадпрыемства “Белфорэст” (эксклюзіўны дыстрыб’ютэр фірмы “Хускварна” ў РБ), беларускія прадпрыемствы “Веатэкс” і “Акваліт”. Сапраўды унікальным быў змест экспазіцыі, аснову якой склалі графічныя аркушы з прыватнай калекцыі Дзмітрыя Малаткова. Стварэнне твораў графічнага мастацтва — гэта своеасаблівае супрацоўніцтва аўтара і майстра-друкара. Такім майстрам і з’яўляецца Д. Малаткоў, які валодае сапраўднымі сакрэтамі друкарскай тэхнікі і на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў трыражуе творы многіх нашых графікаў — і сталых, шырокавядомых, і зусім маладых, учарашніх студэнтаў.

У выставачнай зале перад глядачом раскрывалася рэтраспектыва беларускай графікі (больш за 50 твораў) — ад традыцыйнага рэалістычнага да абстрактна-сімвалічнага. Рэтраспектыўныя экспазіцыі маюць, на мой погляд, важнае культурнае значэнне. Яны даюць магчымасць яшчэ і яшчэ раз убачыць тое індывідуальнае і непаўторнае, што ёсць у кожным творы мастацтва, прасачыць тэндэнцыі развіцця тых ці іншых школ з пазіцыі сённяшняга дня. Да таго ж такія экспазіцыі дапамагаюць зразумець і адчуць усю значнасць і маштабнасць мастацтва ў нашым жыцці.

Мастацтва друкаванай графікі — мабыць, самае разнапланнае сярод усіх іншых відаў мастацтва, і ў той жа час самае супярэчлівае. Дакладнасць выяўлення, вытанчанасць вобразаў, складанасць выяўленчай мовы і тэхнікі, шматзначнасць зместу (графіку невыпадкова называюць “мастацтвам сэнсу”) і ў той жа час тыражнасць — усё гэта пераўтварае яе ў мастацтва сацыяльна значнае.

У графічных вобразах спалучаецца імпульснае і рацыянальнае, непасрэднасць натхнёнага ўражання і скрупулёзнасць, дас-

каналасць рамяства. Лёгкасць штрыхоў, дынамічнасць ліній, фіксацыя настрою — за ўсім гэтым амаль чароўная форма увасаблення, якая вымагае люстэркавага бачання кампазіцыі пры пераносе яе на друкарскую дошку ці літаграфіскі камень.

Усё гэта — графіка. І менавіта такой паўстала яна перад глядачом на выставе “Сучаснае мастацтва Беларусі”. Дзякуючы ўмела прадуманаму падбору і размяшчэнню твораў у экспазіцыі, якую распрацаваў мастак-графік Міхаіл Няжыцькі, яна стварала цэласнае ўражанне і вельмі выразна адлюстроўвала адметныя асаблівасці беларускай школы графікі.

У чым жа гэтыя асаблівасці? Перш за ўсё, у глыбокіх ведах класічных традыцый, якія бяруць свае вытокі ў графіцы першадрукара Францішка Скарыны. Адкрытасць жанрава-тэматычных межаў, віртуознасць тэхнікі, складанасць вобраза-выяўленнага ладу — таксама характэрныя рысы беларускай графікі. Цікавай з’яўляецца лінія вобразных інтэрпрэтацый, якая вядзе ад шматзначнай апавядальнасці, як, напрыклад, у творах У. Басалыгі з яго шырокавядомай серыі літаграфій “Помнікі архітэктуры Беларусі” (1983 г.), у гістарычных аркушах М. Басалыгі, у літаграфіях В. Мікіты, метафарычнага, канцэптальнага бачання свету ў творах А. Кашкурэвіча да знакавай формулаваці вобразаў у творах Р. Вашкевіча, А. Назаранкі, Т. Радзівілі.

Ёсць яшчэ адна прыкметная і важная рыса ў беларускім мастацтве графікі — яе стылістычная разнастайнасць, аўтарская індывідуальнасць пластычнай мовы. Абвостраную графічнасць, выразна дэкаратыўную арганізацыю цэлага бачым мы ў літаграфіях Н. Паллаўскай. Экспрэсіўнасць вобразаў, стрыманасць кампазіцыі і ўнутраная напружанасць уласцівыя творам Г. Паллаўскага — “Радаўніца” (афарт, 1978), “Пушча” (літаграфія, 1983). Вытанчана графіка ліній, мяккія эфекты тамянічага святла, метафара — гэта графічныя аркушы А. Александровіча, аўтара, які працуе ў традыцыйных класічных школах. Калажасць пластычнай мовы — адметная рыса каларовых літаграфій С. Пчалінцава (“На мяжы”, 1989 і інш.). У літаграфіях Я. Ліс (“Без назвы”, 1993 г., “Начны краявід”, 1994г.) заўсёды прысутнічае мяккасць колераў, эмацыянальна-настраёвая імпрэвізацыя.

Графіка — цудоўнае, нават чароўнае мастацтва. Рэтраспектыўная выстава дае падставу зноў і зноў звярнуць увагу на праблему захавання традыцый беларускай школы. Такая праблема, безумоўна, існуе і з цягам часу робіцца ўсё больш вострай.

Алена АТРАХОВІЧ,
кандыдат мастацтвазнаўства

Ён быў першым...

Той, хто бывае на вечарынах, што праводзяцца ва ўтульным і ветлівым Купалаўскім музеі, заўсёды адчувалі тут своеасабліваю творчую аўру. Было так і гэтым разам, калі сабраліся, каб ушанаваць сотую гадавіну з дня нараджэння вядомага пісьменніка, заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Рыгора Кобеца.

Вяла вечар даследчыца творчасці пісьменніка Людміла Лявова, якая расказала пра творчы шлях Рыгора Кобеца, падкрэсліла, што ён першы прафесійны беларускі кінасцэнарыст, яму першаму сярод пісьменнікаў было нададзены ганаровае званне заслужанага дзеяча мастацтваў БССР.

Мікола Аўрамчык назваў Р. Кобеца чалавекам-легендай, спыніўся на асобных момантах яго жыцця, падзяліўся ўражаннямі, якія ён атрымаў у юнацтве ад твораў пісьменніка, асабліва ад п'есы "Гута" і кінафільма "Шукальнікі шчасця".

Было што сказаць і намесніку міністра культуры Рэспублікі Беларусь Юрыю Цвяткову, які, будучы рэжысёрам-дакументалістам, здымаў Р. Кобеца для фільма "Цішка Гартны". Гэта адзіныя кінакадры пра пісьменніка, якія захаваліся. Мікола Татур прыгадаў, як ён, будучы настаўнікам, пазнаёміўся з творчасцю Р. Кобеца, а пазней з ім выступаў на творчых сустрэчах. На асобных цікавых эпізодах з жыцця пісьменніка спынілася яго дачка — Алена Кобец-Філімонава.

У гэты дзень у музеі адбылося адкрыццё цікавай і змястоўнай выстаўкі, прысвечанай юбілею Рыгора Кобеца (фотаздымкі, рукапісы, рэчы і інш.), якая будзе працаваць на працягу месяца. Арганізавала яе супрацоўніца музея Ніна Каралюк.

Ёсць штосьці паказальнае ў тым, што святкаванне юбілею Рыгора Кобеца пачалося менавіта з Купалавага дома.

Віцебскаму архіву — 60

У 1862 годзе ў Віцебску быў адчынены першы ў Беларусі дзяржаўны архіў — цэнтральны архіў старажытных актаў. У 1908 годзе яго матэрыялы былі перададзены ў Віленскі цэнтральны архіў старажытных актаў, а ў Віцебску застаўся толькі губернскае архіў, у якім захоўваліся дакументы, пазначаныя пачаткам 1800 года. Ішоў час, архіў папаўняўся матэрыяламі і ў ліпені 1938 года быў утвораны дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці, які адзначае ў гэтыя дні сваё 60-годдзе.

Фота А. ХІТРОВА, БЕЛТА

З добрымі намерамі, надзеямі і пажаданнямі

Выступаючы ў нязвыклым, а тым больш у непрыемным, жанры, мусова апраўдвацца, нашто гэта.

Як сабе самому, так і ўсім іншым, тлумачу: не маю права дапусціць, каб заставаліся ў зман уведзенымі чытачы "ЛіМа", а сярод іх і тыя многія калегі, што няблага ведаюць прадмет гаворкі, хоць уяўленні пра яго склалі ў даўнейшы час.

Але з такога тлумачэння адназначна падразумяваецца, што ў зман уводзіць аўтар той публікацыі, на якую робіцца гэты водгук. Таму павінен адразу ўдакладніць, што, нягледзячы на вялікую колькасць агрэхаў і памылак у нататках "Колькі сілы і час дазваляць", Г. Тварановіч у наўмыснай дэзінфармацыі не абвінавачваю. Справа тут, хутчэй за ўсё, у шчодрасці душэўнай і ў захапленні, што засціла вочы. Так ці інакш, спадзяюся, калега Тварановіч за больш дакладную інфармацыю на мяне крыўдаваць не павінна.

Тыя ж самыя спадзяванні я маю і адносна ўшанавага спадарыня Галіны сэрбскага калегі Момчылы Джэркавіча. Бо і я таксама жадаю, каб яму "яшчэ доўга ставала сіл і часу казаць пра Беларусь".

Але... Нічога, акрамя шкоды, не прынясуць нам узаемныя хваласпевы, калі мы будзем у сапраўднасці бела называць чорным, дробнае — вялікім, страты — дасягненнямі і г. д., не зважаючы на праўдзівы стан рэчаў.

А ён, калі браць факты, вольны як і я.

Момчылу Джэркавіча ведаюць асабіста многія чытачы "ЛіМа". У першай палове 80-х гадоў ён, выдавец і пазт з Бялграда (СФРЮ), праўляў цікавае да беларускай літаратуры, завязаўшы кантакты як асабістыя, так і з пісьменніцкай арганізацыяй, выдавецтвамі рэспублікі. Гэтым, натуральна, усе даражылі, шчыра ідучы насустрач. Між іншым, тады Момчыла Джэркавіч стаў у нас самым вядомым сэрбскім пазтам — перакладчы яго твораў друкаваліся ў "ЛіМе" (тройчы), у "Далюглядах" (двойчы), у анталагічных зборніках (двойчы), "Мастацкая літаратура" планавала зборнік, праспект якога ўжо быў складзены аўтарам гэтых радкоў; ці не першым з замежнікаў М. Джэркавіч атрымаў тадышнюю вышэйшую ўзнагароду Рэспублікі — Ганаровую грамату Вярхоўнага Савета БССР; імя сэрбскага сябра часта з'яўлялася

Адносна публікацыі Г. Тварановіч "Колькі сілы і час дазваляць" ("ЛіМ", 6.03.98)

на старонках нашых газет і часопісаў з розных нагод, а таксама ўвайшло ў энцыклапедычныя даведнікі. Уласна, усё было так, як мае быць, калі існуе двухбаковая зацікаўленасць. А яна выяўлялася і на словах, і на паперах — у выглядзе пратаколаў пра намеры, пагадненняў, дамоў — канкрэтна, з СП БССР, выдавецтвамі "Мастацкая літаратура" і "Юнацтва". Асаблівае значэнне тады было нададзена падрыхтоўцы анталагіі паззіі — на парытэтных пачатках, з двухбаковым прадстаўніцтвам укладальнікаў (у абодвух выпадках — М. Джэркавіч і І. Чарота). І на пачатку ўсё ішло як след. Наш Саюз пісьменнікаў прыкладаў усё намаганні, каб гэты намер здзейсніўся. (У прыватнасці, шнодра апекаваў сэрбскага калега пры яго наведваннях Беларусі, хадайнічаў перад Вярхоўным Саветам наконт узнагароды, шукаў грошы, каб заплаціць таму, хто рабіў рускія перакладчыкі вершаў беларускіх пазтаў для анталагіі, якая павінна была выйсці ў Бялградзе). Абавязкі, узятыя на сябе нашым бокам, былі выкананы цалкам і своєчасова. І "Сэрбская паззія" ў 1989 годзе выдадзена. А другі бок... пераваў усе ранейшыя кантакты.

Думаю, лепш будзе зразумела, чаму я мусіў такі пісаць гэты ліст, калі звярнуўся да дзесяткаў калегаў-пазтаў, напамінаючы, як п'янацца гадой таму іх прасілі прынесці ў кабінет Я. Міклашэўскага вершы для сэрбскай анталагіі, а потым яны на працягу гадой і па сённяшні дзень (пасля публікацыі Г. Тварановіч таксама) у мяне распытваліся пра лёс твораў сваіх.

Мне пэўны час даводзілася толькі плячыма паціскаць. Пазней, калі сустрэў у сэрбскім друку інфармацыю, нібыта кніга выйшла, уздыхнуў з палёгкай. Але пацвярджэння ад калегі Джэркавіча не прыйшло, кнігі таксама — ні мне, ні аўтарам. Вырасіў, што нейкая памылка. Тады тую ж самую інфармацыю знайшоў у кнізе самога партнёра "Оставлено времени" (1987 (даведка на вокладцы), а таксама ў другой, якую выпусціла яго ўласнае выдавецтва — "Пет-віекова піесніштва Црне Горе" (Београд: Ново дело, 1987, с. 364), прычым не дзе-небудзь, а зноў у даведцы пра яго самога. Зноў паспрабаваў высветліць, што да чаго, і зноў без выніку. Не, з часам дакладна акрэсліўся вынік такі: нягледзячы на крыніцу, звесткі не адпавядаюць рэальнасці. Ды пра ўсё гэта беларускім калегам няёмка было казаць. Лепш захаваць надзею, што ўсё роўна кніга выйдзе.

З падобнай далікатнасці і мае бялградскія калегі такую надзею падтрымлівалі. Тым часам узнікла ідэя паралельнага, дадатковага варыянта: я ўзяўся склаць анталагію ўжо не сучаснай паззіі, а за пяць стагоддзяў, прычым з устаноўкай, каб вершы, уключаныя ў папярэдняю, не паўтараліся. Перакладаў яе вядомы перакладчык і навуковец-славіст Міадрэг Сібінавіч. На працягу года, ва ўмовах блакады, яе выдалі аўтарытэтнейшыя выдавецтвы "Српска книжевна задруга" і "Научна книга" пры падтрымцы спонсараў — дарэчы, сербаў з Косава. Кніга мела выдатныя водгукі (толькі ў маім архіве іх сем, тры з цэнтральнай прэсы). У сувязі з апошнім, дзіўна, што Г. Тварановіч, не правяршыўшы, даверліва паўтарае незразумелай мэты заўвагу Джэркавіча, быццам бы кніга засталася без водгукі. Дарэчы, і ў Прыштыне, тамсама, дзе выходзіць і часопіс, на які пасылалася мая калега, высокатыражная 36-палосная газета "Іединство" двойчы друкавала аб'ёмныя рэцэнзіі (30.12.94 і 13.05.97).

Амаль пяць гадоў мінула пасля выхаду другой анталагіі, значна пазнейшай па часе ўзнікнення, а першай так і няма.

Што ж ёсць? Ёсць чарговая спроба заручыцца падтрымкай грамадскасці на добрыя намеры. Ды і гэта б няхай. Але ў публікацыі часопіса "Стремлена" многа такіх прыкрых рэчаў, на якія мушу звярнуць увагу як Г. Тварановіч, так і ўсіх, каму істотна, як прадстаўляюць нашу літаратуру за мяжой, і каму даспадобы прынцып: "Платон мне сябар, але ісціна даражэй".

Прыяду толькі пару фактаў: у гэтай нізцы пераважная большасць твораў зусім страціла рытмічны малюнак і рыфмоўку. Тут пад імем Анатоля Вярцінскага няма ніводнага яго верша, а прыпісваецца яму створанае Уладзімірам Караткевічам; Уладзімір Сямёнавіч адракамендоўваецца як народжаны ў 1920 годзе, г. зн. прадстаўнік іншага пакалення, да таго ж абсалютна без падстаў сцвярджаецца, што на сэрбскую мову яго раней не перакладалі; дата смерці Максіма Танка даецца з апырджаннем на год... А гэта не ўсё, што я заўважыў і што вымушаны тлумачыць. Калі не аднаму боку, дык другому, калі не сёння, дык заўтра.

Што ж рабіць?! Тым не меней усім нам лепш застацца пры добрых надзеях і яшчэ лепшых пажаданнях.

Іван ЧАРОТА

Роўнасць — гэта дыскрымінацыя?

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

пачатку нашай размовы ты сказала, што дадзена публікацыя зрабіла на цябе цяжкое ўражанне. Ты можаш цяпер патлумачыць, што менавіта так моцна цябе закранула? Магчыма, гэта лічбы, якія наглядна паказваюць карціну знішчэння ўжо створанага?

— Лічбы лепей не чапаць зусім. Думаю, што яны яшчэ занадта аптымістычныя, але не ў іх справа. Вось зараз перачытала яшчэ раз усё інтэрв'ю і нарэшце сама зразумела, што ў ім выклікае найбольшую незадаволенасць, нават крыўду. А гэта менавіта нараджэнне гэтага новага закона, які зраўняў на заканадаўчым узроўні нашу мову з суседскай. Сам факт гэтай роўнасці — не магу яго ні прыняць, ні зразумець. Чаму мова гэтай зямлі, народа, які на ёй жыве, павінна быць прыроўненая да нейкай іншай, няхай сабе і блізкай, ды ўсё ж чужой?

— Але ў рэальнасці нават такой роўнасці няма і ў малой ступені. Дзе ты бачыла гэтую роўнасць? Беларуская мова зноў адусюль праганяецца, робіцца проста лішняй і непатрэбнай.

— У нашай краіне ўсе паняцці перавертаны, як у той брутальнай краіне з рамана Оруэла, дзе "мір — гэта вайна", "любоў — гэта нянавісць". Гэта ж і ў нас: "роўнасць — гэта дыскрымінацыя". Адно чужы, другое разумееш. Слова нібыта страцілі першапачатковы сэнс і абраслі іншымі, часта нават супрацьлеглымі значэннямі.

— Гэта тэма для нейкай наступнай нашай гаворкі. Але вось цябе абражае, што афіцыйна зацверджана другая дзяржаўная мова ў краіне. Ты яе называеш чужой, суседскай. А ці ты забылася, што ў нядаўнія часы

гэтая другая была адзінай дзяржаўнай мовай на Беларусі, як і ва ўсім Саюзе? І тады гэта цябе так моцна не хвалывала, ты сама на ёй размаўляла, ледзь не роднай лічыла.

— Цяпер зусім іншы час. Адбыліся не толькі геаграфічныя змены, але і змены ў свядомасці людзей, у поглядах на рэчы. І мае ўяўленні моцна змяніліся. Я напоўніцу адчула сабе грамадзянкай сваёй роднай Беларусі, мне зацелася жыць для яе і працаваць. У мяне цяпер ёсць тое, за што я нясу адказнасць, за што хварэю душой. Таму родная мова ў маім сэрцы не можа быць прыроўненая ні да якой іншай, няхай самай лепшай, самай уплывовай, багатай, магутнай і г. д. Калі мой сусед з такім жа шанаваннем будзе ставіцца да сваёй роднай мовы, не жадаючы раўняцца яе з іншай, я і яго зразумею. Я разумеем расіян, якія вельмі цэняць і ўслаўляюць сваю мову (добра і нам яе ведаць), замацаваўшы ў сваім заканадаўстве яе статус як адзінай дзяржаўнай. Кожны адказвае за сваё, на гэтым і трымаецца свет. Так і для нас, беларусаў, наша мова павінна мець нейкую святасць, быць асаблівай, непаўторнай. А нам кажучы, што яна для нас роўная з суседскай, што тая суседская мае тут такія ж правы, замацаваныя ў заканадаўстве. Ёсць у гэтым для нас нейкая надзвычай глыбокая крыўда. Нібыта прызнанне ўсяго нашага паўнаважнасці, самадастатковасці, прызнанне нашай роўнасці сярод народаў свету.

— Ты раскрыла псіхалагічны аспект новага дзяржаўнага двухмоўя. Можна было б разглядаць праблему і з іншых пунктаў гледжання. Добра было б, каб навукоўцы спрагнавалі тыя наступствы, якія будзе мець

прыняцце гэтага закона для нашай мовы, культуры, народа, дзяржавы. Што й казаць, не хапае нам такога кваліфікаванага, узважанага навуковага аналізу ў прыняцці палітычных рашэнняў.

— Нібыта ты гэтыя рашэнні прымаеш! Тыя, хто іх прымае, як мы ўжо бачылі, пасылаюцца хутчэй на жаданні, эмоцыі, інстынкты простага народа, перакладаючы на яго плечы і ўсю адказнасць за свае дзеянні. А СМІ малююць ружовыя карцінкі — усё пра роўнасць, справядлівасць, канстытуцыйныя правы і г. д. І людзі глытаюць падсалоджаныя пілюлі, вераць у казкі. Дык ці ёсць хоць у грамадстве колькі-небудзь адэкватнае разуменне сапраўднага сэнсу таго, што адбываецца?

— Усё, што разумее я, разумеець і людзі. Гэта ж я і ёсць выразнік іх думак і пачуццяў, увасабленне іх супольнай свядомасці. Магчыма, яшчэ не ўсе разумеець. Магчыма, разуменне яшчэ няпоўнае. Але працэс, як кажуць, ідзе. Праходзіць час, і ва ўсім выяўляе сапраўдны сэнс, усяму вызначае сапраўдную цану. Усім словам, усім справам. І ўсё і ўсіх чакае па-сапраўднаму праўдзівы і справядлівы суд: суд гісторыі — тут і суд Божы — там.

Апошнія словы, нібы накіраваныя кудысьці ўверх, нявольна прымусілі мяне паглядзець у вакно, на неба. Яно ўжо пацямнела, і ў бяздоннай, празрыстай, сіняй яго глыбіні запаліліся першыя зорчкі, нібыта светлыя лампадкі перад Божым прастолам. Па асаблівай цішыні я раптам адчула, што ўжо адна ў пакоі, і ў думках развіталася са сваім нябачным суразмоўцам — да заўтра.

Святлана БАГДАНКЕВІЧ

НА АДНЫМ З УРОКАЎ, абмяркоўваючы быкаўскіх герояў, задаваў пытанне не столькі вучням, колькі сабе: "Ці забудзецца апошняя вайна?" Сённяшнія выпускнікі — не нам, колішнім, роўня. Больш нігілізму ў іх, больш нейкай прагматычнасці ў ацэнках. Так і хочацца падсумаваць (справдечны канфлікт бацькоў і дзяцей) — мы такімі катэгорычнымі не былі! "Ды, безумоўна, забудзецца", — гудзеў клас, хутчэй не сцярджаючы, а правакуючы настаўніка на сутаргавы пошук адказу. Хрэстаматыянага, як любяць ісціна. Маўляў, не ўмеем мы радавацца, бо развучыліся пакутаваць. Ці спачуваць таму, хто гэтую пакуту нясе праз усё жыццё. Спачуваць састарэлым бацькам, бабулям і дзядам, якім смак жыцця — звычайны, а вайна мінула — і сёння рэжам-кавадлам па нервах, душы і сэрцы... не, без сумневу, усё так. Забудзецца Айчынная тады, калі не застацца ў сядомасці месца для спадчыннага

у паліца падаўся. Дык яго партызаны нашы праз месяц і застрэлілі. Сама бачыла... Вось так і жылі. У любы момант карнікі маглі наляцець. Летам не вельмі, а вось калі зіма надыйдзе, так і чакай, бо пра нашу партызанскую вёску даведліся фашысты хутка.

— Відаць, актыўнымі партызанамі былі?
— Ну, дык і не чапалі б нас немцы, калі б не так. На заданні, як памятаю, часта хадзілі. Хоць і галадавалі мы (у 42-ім, здаецца, толькі і змаглі хлеб пасеяць), але і дапамагалі партызанам, чым маглі. Без солі асабліва цяжка было. Вось тады вайна і пачала наша здароўе есці... Карацей, дапамагалі партызанам нават мы, дзяўчаткі малыя. За студнямі вясковымі, напрыклад, сачылі, каб не атруціў іх хто. Часта зараз снаю, як адзін з партызанаў Анюткай мяне называе... Але часцей перад вачыма балоты тыя, дзе ад фрыцаў сям'ёй хаваліся, ды яшчэ і з каровай. І клопат адзін быў: не столькі пад абстрэлам ці бамбёжкай выжыць,

форма на немцах карычневая была. Палявая жандармерія, мабыць?.. Аканіцы звонку зачынілі, дзверы замкнулі... Шаснаццаці год мне — не дзеўчане ўжо неразумнае. Так у галаву і стукнула: не выпускаць жывымі. Прыціхлі ўсе. Надзея, што бяда абміне, заўжды ёсць. Але праз шчыліны ў аканіцах бачым, што сцены ўжо саломай абкладваюць. Я адразу да дзвярэй. Калі падлапаць, думалася, выскачыць паспрабую. Быццам і не са мной гэта ўсё было, быццам у сне жудасным. Але заллюшчу вочы — і стаяць перад вачыма і хата гэтая, і немцы ў чаканні відовішча. І свой адчай нечалавечы памятаю: "Ды колькі разоў запар паміраць можна за адно жыццё!" Але раптам матацыкл на вуліцы загырчэў. Зноў усе прыціхлі. А потым нечакана і дзверы расчыніліся. Той матацыкліст нямецкі, відаць, загад нейкі прывёз. Разбілі нас проста ў двары на дзве групы. Адных, пагалоска прайшла, у Германію павязуць,

ежа лепшай была. Ды і здэкаў меней. Але парабак — ён і ёсць парабак! Ды яшчэ і на зямлі чужой! І елі не разам з немцамі, і спалі ў катухах нейкіх. Гаспадыня здзіўлялася ўсё, чаму на вопратцы маёй ніякіх знакаў. Рускія палонныя літары "ОСТ" насілі, польскія — "П", а я — нічога. "Беларуска", — кажу. Усё здзіўлялася фрау Кінцэль, што, маўляў, за нацыя такая... Падымаліся на працу мы а палове пятай, спаць клаліся аж у адзінаццаць ночы. Усё рабіла. І кароў пасвіла, і ў полі нароўні з мужчынамі працавала.

— А як усё ж, Ганна Рыгораўна, дахаты, на Беларусь трапілі?

— Неяк прыціхлі нашы немцы-гаспадары. Нездзе ў пачатку 45-га зразумела ім стала, што хутка нашы Германію адолеюць. Вось наш настрой і змяніўся. Надзеяй на хуткае выратаванне толькі і жылі. Калі адступаць фашысты пачалі, то і нашы баўэры разгубіліся. Нездзе перад лютым ва ўцёкі кінуліся. Тэцзень дзесьці самі жылі, вольна, без прыгнёту і страху за жыццё. Упершыню за гэтыя страшныя гады. Пачуццё, я вам скажу, ні з чым непараўнальнае... Як толькі нашы войскі прыйшлі, назаўтра палякі дахаты зазбіраліся. І я з імі. Пешкі за Одр перабраліся (мост спалены толькі-толькі аднавілі). Камендатура савецкая нас тут і спыніла. Праз час сабралі ўсіх былых палонных (хто пад амерыканскае вызваленне не трапіў) у Лігніц. Там урочышце і маму сустрэла. Толькі ў верасні ў родную вёску і трапілі. Ледзье не пешшу. А сястра з палону аж у 47-ым вярнулася...

А вёска, Божуна мілы, спаленая, прысяк адзін. Узяліся давацца туліцца. Вырасла для сябе: калі ўжо смерць злітасцілася, дык жыццё трэба навава пачынаць. Хоць і шаснаццаці мне было, але ні маладой, ні здаровай сябе не адчувала. Але так хацелася пажыць пачалавечы, хоць кропельку страчанага часу вярнуць. Ледзье невыпадкова ў Мінск трапіла, хатняй работніцай працавала. Начаўніку пашпартнага стала ў верасні 46-га занесла дакумент, які мне асобы аддзел у Германіі выпісаў: дзе палананкай была, дзе працавала прымушова, на працягу якога тэрміну. На падставе гэтай палеры і пашпарт мне выпісалі. Забрала тую даведку аж у 91-ым годзе з КДБ, каб пасведчанне непаўналетняга вязня атрымаць... Вось такая гісторыя.

Вучылася Ганна Рыгораўна ў тэхнікуме харчовай прамысловасці. Замуж выйшла, прозвішча Бялькевіч узяла. Чвэрць стагоддзя на заводзе жалезабетонных вырабаў адпрацавала. У васьмідзесятых маці яе памерла, крыху пазней — муж. Але не засталася жанчына адна. Чацвёрта дзяцей, унукаў сем, адзін праўнучак... Хварэе зараз Ганна Рыгораўна вельмі. Інавалід трэцяй групы. Не бачыць амаль што. Калі дзеці не заходзяць, сядзіць у сваім пакойчыку, да жыцця прыслухоўваецца. Ды толькі не вельмі радаснае яно пасля столькіх пакутлівых год. Тут і здароўе на мізэрную пенсію не працягнуць. А што рабіць, калі вочы не бачаць ды рукі не слухаюцца? Толькі пра лепшае ўспамінаць. Але ці было яно, гэтае лепшае?..

Да болю шкада мне гэтых састарэлых жанчын. Жылі яны заўжды марамі аб лепшым, дзецям перадаючы надзею гэтую. "Патрывайце, дзеткі. Нам невыносна было, дык вы хоць у радасці пажываеце". Бабуля мая пасля калектывізацыі так казала. Маці ў гады пасляваеннай нішчыніцы пра тое ж гаварыла. А колькі сённяшніх маладых матуль, сцяўшы ад нішчыніцы зубы, як малітву, паўтараюць гэтыя ж словы сваім дзецям? Трываем, церпім і — выміраем. У нас для гэтага вялікі спадчыны вопыт...

У Міністэрстве сацыяльнай абароны галоўны спецыяліст галоўнага эканамічнага аддзела Т. Пагонышава паведаміла мне, што ў Беларусі 2 мільёны 539 тысяч пенсіянераў, больш за 87 тысяч з іх — былыя вязні фашызму з адпаведнымі пасведчанямі. Карыстаюцца яны пэўнымі сацыяльнымі льготамі, на якія, як усім даўно вядома, не зашыкуеш. Дапамагае былым ахвярам фашысцкага рэжыму і Германія. Закардонныя дабрачынцы, разумеючы ачышчальную дзейнасць паканяння, падтрымліваюць былых пакутнікаў грашовымі выплатамі... Ганне Рыгораўне, напрыклад, амаль тысячу марак выплацілі. Выплаціў рэспубліканскі фонд "Узаемапа-разуменне і прымірэнне" — своеасаблівы пасрэднік паміж германскімі міласэрнікамі і былымі фашысцкімі ахвярамі. Як расказвае сакратар праўлення фонду А. Аношка, у 1993 годзе для выплат людзям, якія пацярпелі ад нацызму, Германія выдзеліла Беларусі 200 мільёнаў марак. Больш чым за 120 тысяч чалавек грошы ўжо атрымалі...

Ці забудзецца апошняя вайна? Ці кране душу нашчадка боль за тых, хто не дажыў, не дакахаў, не дарабіў і не дадумаў? Хто гінуў на дарогах пад чэрвеньскім небам 41-га, хто імкнуўся захаваць чалавечы аблічча за калючым дротам Асвенціма, а потым ГУЛАГа, хто святая вераў, што пасля Перамогі жыць дрэнна проста нельга...

Так, не будзе нас, іхніх сьноў і ўнукаў. Але застаюцца нашы дзеці, унукі і праўнікі. Дай Бог, каб былі яны дабрэйшымі. Інакш грош нам, сённяшнім, цана.

Яўген ПАГІН

Замест маладосці — Асвенцім

ПА ДАДЗЕННЫХ МІНІСТЭРСТВА САЦЫЯЛЬНАЙ АБОРОНЫ, ПЕНСІЯНЕРАЎ НА БЕЛАРУСІ БОЛЬШ ЗА ДВА З ПАЛОВАЙ МІЛЬЁНЫ (25 ПРАЦЭНТАЎ АД УСЯГО НАСЕЛЬНІЦТВА), 87 ТЫСЯЧ З ІХ — КОЛІШНЯЯ ВЯЗНІ КАНЦЭНТРАЦЫЙНЫХ ЛАГЕРАЎ.

Болю па забітых, спаленых, згвалтаваных. Абякавым не бальці, як і мёртвым. А пра сэнс жыцця ўспамінаем мы, калі скаланае пранзілівы боль нечаканай хваробы...

Ганне Рыгораўне Марціновіч бальці і па сёння. Мабыць, і згадзілася на размову са мной толькі таму, каб не хаваць у сабе той цяжар, які паўстагоддзя цісне сэрца. За акном яе акуратнай мінскай двухпакаеўкі — чарговы чэрвеньскі дождж. Самая абстаноўка для гаючага ўзаемапаразумеання двух людзей, адзін з якіх прайшоў праз вайну, а другі толькі чуў пра яе. Ды і сустрэча менавіта для гэтага, растлумачыць — зразумець. Ра-стлумачыць у чарговы раз, як цяжка, а іншым разам проста немагчыма быць заўжды шчаслівым. Зразумець яшчэ раз, як чалавек застаецца чалавекам, нават калі яго паабаўляюць гэтага права.

— Нарадзілася я на Лагойшчыне, у вёсцы Ганцавічы, раён Пleshчаніцкі тады быў. У 29-ым годзе нарадзілася. Сям'я, натуральна, сялянская. Бацька, маці — у калгасе. Ды і мы з сястрой працы гэтае не цураліся. Таму і не галадавалі вельмі. Калгас перад вайною сілы набіраў. У 41-ым чатыры класы няпоўнай сярэдняй школы закончыла. Хоць і часу прайшло замнога, а пачатак вайны памятаю выдатна. Вярнуліся ў Ганцавічы нейкія людзі з Барысава: "Вайна!" — крычаць па вёсцы напалохана.

Пасля ўжо дайшло, што менавіта з гэтага воклічу і паставіла жыццё крыж на юнацтве маім ды маладосці. А колькі мар дзівочых было, колькі спадзяванняў светлы! І вучоба лёгкая давалася, і кнігі з маленства палюбіла. "Ціхі Дон" Шолохава з такім захапленнем да вайны пра-чытала. А тут, жах нейкі, фашыст ля весніц... Школа закрылася. Як зараз памятаю, з брэсцкага накірунку войскі нашы адступаюць. Запыльня, смяротна стомленыя салдаты, і вочы хаваюць ад вясцоўцаў. Усё думалася: "Якія яны, фашысты?" І першая дзіцячая рэакцыя — схаваць ад чужынца самае дарагое. А дарагім самым кнігі былі мастацкія ды падручнікі. У скрыню іх склала, закапала на падворку. А пакарыстацца ўжо так і не давялося. Страшна было, але і пудумаць не магла, якія пакуты ў будучым чакаюць.

— А бацькі, сваякі вашы, Ганна Рыгораўна, як вайну сустрэлі?

— Бацька ў першы ж дзень, як пра вайну дачуўся, у Барысаў пайшоў. Там вайсковая частка стаяла. Ну, безумоўна, і на фронт адразу трапіў. У 44-ым, казалі, прапаў без вестак. Загінуў, не ведаю нават, дзе і пахаваны... А многія ж мужчыны з вёсак навакольных так і не паспелі на фронт, а, мабыць, і баяліся гэтага, як агню. Бог ім суддзя... І з тых вайскоўцаў, што адступалі ад фашыстаў, многія ў Ганцавічах засталіся, пад акупацыяй. Чамусьці такіх прыпіснікамі звалі. "Прыпісваліся", відаць, да спадніц жаночых, ад вайны падалей...

— Вашы асабістыя ўспаміны пра пачатак вайны з чым звязаны?

— Са страхам пастаянным. Немцы ў нашых краях праз лічаныя дні з'явіліся. Ад вёскі за пяць кіламетраў праз лес па дарозе на Барысаў наступалі... Мы з сястрой, вядома, за маму трымаліся, як за надзею апошнюю. Бо вакол такое пачалося! У дванаццаць год адчуваць, як смерць побач ходзіць — ці ж дзіцячая справа? Немцы гарнізонам у Пleshчаніцах стаялі, кіламетраў з дваццаць ад нас. Да Ганцавіч праз лясную глухмень спачатку прабірацца не спяшаліся. Тым больш, што тут з часам некалькі партызанскіх груп размясцілася. Камандзірам — Жукоўскі, начальнікам штаба — Каралёў. Забілі яго потым фашысты ў баі... Адзін з "прыпіс-нікоў", Іван (прозвішча і ўгадаць не хачу),

колькі карову гэтую на вяроўцы ўтрымаць. Упусціш — як пракормішся? Усё-ткі не ўбераглі, збегла аднойчы... А ў 43-ім вёску нашу фашысты спалілі...

Гляджу на Ганну Рыгораўну і мімаволі з маці сваёй параўноўваю. Крыху старэйшая яна, ды і палон нямецкі яе абмінуў (на старасту вясковага пашчасціла — колкі разоў ад уgonу ў Германію ратаваў!), але таксама усю вайну на акупаванай зямлі. І партызанаў ці не больш за фашыстаў баялася. Прайдучы тыя ўздоўж вёскі, а назаўтра — карнікі, расстрэлы ды здэкі. І ў балотах хавалася, і смерці чакала, і колькі год яшчэ пісала ў пасляваенных анкетах, як прабачэння ў ка-госьці прасіла: "...жыла ў вайну на акупаванай тэрыторыі"...

Ганна Рыгораўна хвалюецца, цяжка ёй успамінаць пра страшэннае. Збываецца іншым разам, усё спачатку пачынае. Просіць дараваць, калі наблытае ненаўмысна ў датах тшосьці. Вось твар паліцарасстралянага, маўляў, ніколі з памяці не знікне (першая смерць на дзіцячым відавочку), а з датамі бяда — памяць ужо не тая. І адчуваю да хваравітасці, як невыносна цяжка ёй зараз. Інавалід яна, амаль зусім сляпа, рукі дрыжаць. Ды і дачка, якая з маці сёння побач (ці здолее та я адна!), тлумачыць, што мама і ў філмы пра вайну глядзеш спакойна не можа, тэлевізар адразу выключаче. Прашу: "Ганна Рыгораўна, даруйце, мо іншым разам сустрэнемся, дагаварым?" "Не, — супакойвае, шукаючы мяне невідучымі вачыма, — калі ўжо распачалі гутарку, дык і закончым... Толькі вось ці трэба гэта зараз каму? Няхай бы яно забылася ўсё! Відаць, трэба, Ганна Рыгораўна. Дзецям вайшым і маім, мне самому. Трасца на яе, на гэтую вайну, няхай забываецца. Але куды боль дзецям, які пакаленне ваенных год нясе? Яны ж і па сёння, бабулі гэтыя ды дзяды састарэлыя, ваююць у снах сваіх, сніжы Перамогу, змагаюцца за штосьці, адстойваючы, відаць, сумленне наша агульнае. А мы і не разумеем іх іншым разам. І чым менш на зямлі такіх бабуль становіцца, якія зведалі ў сваім жыцці самае жудаснае, што й увяць нельга, і зразумелі, чым чалавек ад жыўлёў адрозніваецца, — тым большае пустэча ў душах нашых. Так, прынамсі, чалавек ужо ўладкаваны. Калі душа не бальці, не спачувае, дык проста няма яе, няма мінулага, няма будучыня. Хто аспрэчыць гэта? Мабыць, толькі тыя хлопчыкі з голымі галавамі, якія расклеіваюць на ўсіх беларускіх слухах улёткі "рускага нацыянальнага адзінства"?

Працягвае Ганна Рыгораўна:

— Так, спалілі каты нашу вёску. Усё ж прарваліся да нас. Хаваліся мы, як і заўжды, пад Бягомлем. Побач з возерам Палік. Каля 120 чалавек уцякло з сям'ямі, коньмі. Некалькі дзён у балоце, у сцюдзёнай вадзе. Раніцай мама немца заўважыла, нас з сястрой да сябе прыціснула: "Што рабіць, дзеці?" А мужчыны здаровыя (хапала іх тут) равуць: "Здавацца трэба!" А якраз Палік разліўся. Мы, чалавек восем, углыб ад фашыстаў хавацца кінуліся. А астатнія здаліся. Іх у вёсцы Усоха і спалілі жыўцом. А мы выжылі. У чужых хатах потым прытулку шукалі, галадавалі, дачакацца не маглі, калі ж нашы прыйдуць... А тут зноў нашы мясціны ў блакадзі аказаліся. Зноў хавацца на бала-цянках давялося. Зноў баі жорсткія былі. Якраз я на тыф захварэла. Ледзье не памерла. Усё ж акружылі нас, з балота выгналі. І жанчын з дзецьмі, і партызан, хто ў бах выжыў. Шмат нас было. Не пашчасціла гэ-тым разам. Сагналі ўсіх ці то ў сельсавет вясковы, ці то ў школу нейкую. Памятаю,

другіх — немаведама куды. Вось так мы з маці ды сястрой у першую групу і патрапілі. 26 чэрвеня 42-га года гэта было...

Да Пleshчаніц на машынах везлі. Шмат нас было. А немец-вартаўнік у кузаве — толькі адзін. Сярод нас і партызаны былі, мужчын шмат. Здавалася, даць таму немцу па галаву — і на волю! Дык не, у палонных, аказваецца, свая псіхалогія. З Пleshчаніц да Мінска таксама на машыне давезлі. А адтуль — на захад, у вагонах закрытых. Куды везлі, ніхто дакладна не ведаў. Аказалася, у Асвенцім. Зямля польская, а лагер канцэнтрацыйны — фашысцкі. І па-нямецку (у мове за гадзі школьныя сям-так навучылася разбірацца) неяк дзіўна гучыць: "Аўшвіц"... Музыкі нас сустрэлі, маршамі ўрачыстымі. Дзіўна... Яшчэ страшней стала. І страх гэты, ліпкі нейкі, быццам па руках і нагах звязваў. І маці побач, і сястра, а адчуванне такое, што адна ты, Анютка, паміж дротаў калючых гэтых ды баракаў шэрых. Не чалавек, а істота, у кут загнаная. Успамінаць тое — як навава ісці праз строй звяроў-фашыстаў...

Сагналі ў натоўп, размеркавалі, куды каго. У нейкае памяшканне, разбітае па камерах без вокнаў, загналі. Потым — у барак... Даруйце, даражэнькі мой, і ўспомніць да канца ўсяго не магу (а мо баюся проста?). Ох, як жылося нам там! Ды і ці жыццё гэта было! У шаснаццаці год, калі да дзядушчы першае каханне прыходзіць, калі сонейку, дажджу летняму трэба радавацца, як шчас-цё вялікаму, ці думалася, што такім лёс мой будзе. Жыццё са смерцю злілося, у пачварны сон пераўтварылася... Адзін дзень у памяць дакладна ўрэзаўся. Павыганялі нас з баракаў, каля трох соцень чалавек у калону збілі. І ў крэматорый пад канвоем. Падзшы босыя чымсьці змазалі. Гаварылі, падлога ў тых печах нечакана нахіляецца і змазка на пятах для таго, каб валіліся ў тую скляпы людзі без перашок. Але зноў пашчасціла. Перабыталі фашысты штосьці. Іншую калону ў крэматорый павялі. А мы на палонных тых глядзелі, як зачараваныя. Жанчы-на міма мяне прайшла, у вочы зазірнула, а ў позірку — смерць сама. Куды зараз ад тых вачэй, ад жаху застылых, схавацца? Няма на зямлі такога месца...

Не забуду, як кармілі. Бручка гнілая, хле-ба камяк, які ў рукі ўзяць гідка. Апухла ад голаду, на туберкулёз захварэла. Маці і ся-стру амаль і не бачылі ў лагерах. Думала, што так і сканаю. Ды яшчэ і вартаўнік фашысцкі за нейкую правіннасць так па твары лягнуў, што на адно вока дрэнна бачыць стала. Адно добра — нашы войскі ўсё бліжэй падыходзілі. Захваляваліся немцы, ды і паменела іх у лагерах чамусьці. Вось у тую дню мяне ў Гер-манію на працу да паню тамтэйшых і пагналі фашысты. Так што паўстання вязняў, што ў Асвенціме па восені было, так і не заспела.

Трапіла ў вёску Бінаў непадалёк ад гарад-ка Лігніц, у парабанкі натуральна. Выбіра-ла мяне сама гаспадыня, жанчына мажная, сур'ёзная. Кінцэль — прозвішча. Акрамя мяне, у той сям'і тры палякі, палячка і фран-цуз спіны гнулі, таксама з лагераў. Дом у Кінцэлю двухпавярховы, на стагоддзі адбу-даваны. Акрамя гаспадары з гаспадыняй — дачка іх, Хана, ды нявестка — фрау Мая з дзецьмі. А зяць, як аказалася, на фронце загінуў, фашыстам быў.

У першы ж дзень вілы мне ў рукі — каровам сена раскідваць. Так з віламі тымі і павалілася. Іншыя палонныя дапамаглі, на менш цяжкую працу паставілі. Кухню прыбі-рала, падлогу мыла. А сама пра маці, сястру думала: "Няўжо не пабачымся ўжо?" Крыху акрыяла я тут. Натуральна, пасля Асвенціма

Намоўная маці
Наталлі
Арсенневай

25 ліпеня мінулага года адышла ў вечнасць Наталля Арсеннева. Мы яе называем адной з таленавітых паэтэс ХХ стагоддзя. Будзем называць класікам нашай літаратуры, вывучаць феномен аўтара гімна-малітвы "Магутны Божа". Лёс падараваў гэтага чалавека — рускай па паходжанні, прадстаўніца арыстакратычнага роду Арсенневых (згадаем Лермантава) — Беларусі. І Беларусь стала шчасцем і пакутай для яе, пякучым сімвалам болю. "Крывіччыны... блакітныя палі" былі каханымі Наталляй Арсенневай у прасторы між Баку і Вільняй, Яраслаўлем і Мінскам, на землях Польшчы і Нямеччыны, апошнія 50 гадоў — на Калумбавым кантынентце.

Але ёсць адзін, лёсавызначальны рубіконаўскі бераг у Наталлі Арсенневай, пра які яна расказала мне падчас 19-й сустрэчы беларусаў Амерыкі і Канады ў слаўнавадомым культурным цэнтры "Полацак" (штат Агаё). Тады, у 1990 годзе, яна гаварыла пра сваё вяртанне з бежанства ў Вільню: "Трапілі мы ў Дрысу. Помню лес, абрыў Дзвіны, за Дзвіною былі палякі. Пажар у Дрысе. Пабаяліся застацца ў гарадку. У вёсачцы Жоўніна нанялі хату. Там і перазімавалі. Зіма ў Жоўніне мне запомнілася на ўсё жыццё. Там я першы раз спаткалася з жывой беларускай мовай. Так яна мне ўпадабалася!"

Наталля Арсеннева назвала мне імёны гаспадароў таго жоўнінскага прытулку: Юрка і Хвядосся. І якая была для мяне неспадзяванка, калі адшукаліся сляды далёкага зімавання з 1919 па 1920 год. Ірына Палінараўна Балбека, бібліятэкарка з Жоўніна, распавяла мне хатняе паданне:

— Што вядома аб сям'і Юрыя і Хвядосці? Гэта былі сціплыя людзі, вялікай душы і шчырага сэрца. Жылі яны ў невялікай нізенькай хатцы на пагорку пасярод вёскі. Мелі гаспадарку, кавалак зямлі, сад. Не дароваў ім Бог шчасця на дзяцей, і ўсю сваю пшчоту Юрка і Хвядосся аддавалі асірацелай пляменніцы. Гэтыя людзі вельмі любілі дзяцей, і на вялікія святы іх старэнькая хата поўнілася дзіцячымі галасамі. Гаспадыня гатавала вельмі смачную бульбу і гушчу.

Юрка быў глухім ад нараджэння. Хвядосню памяталі як вельмі набожную жанчыну. Расказвалі, што аднаго разу гаспадароў наведаў мясцовы бацюшка. То Хвядосся ахвяравала царкоўнаму служку ажно цэлы кумпяк. Ад небагатых людзей гэта быў царскі падарунак. Юрка і Хвядосся дапамагалі суседзям-аднавяскоўцам чым толькі маглі.

Пасля іх смерці прайшло шмат часу. Але ацалела магіла Хвядосці. Даглядаем. У нашай вёсцы жывуць толькі дзве бабулькі, якія яшчэ памятаюць тых, хто прытуліў у 1919 годзе бежанцаў з Расіі — Арсенневых. Гэта Несцерава Марыя Аляксандраўна і Малаток Галіна Кузьмінічна...

Ад сябе дадам, што збярогся сямейны архіў бабкі Хвядосці. Фота гэтай цікавай жанчыны І. Балбека зберагае для мемарыяльнага куточка Наталлі Арсенневай у Жоўнінскай сельскай бібліятэцы.

А хата, дзе зімавала Наталля Арсеннева той далёкай парою, перасыпана, абкладзена цэглай. Але не парасло зеллем бытаванне слынянай пазткі на Верхнядзвінскай зямлі.

У Цэнтральнай раённай бібліятэцы рыхтуецца зараз літаратурна-краязнаўчая экспазіцыя "Я шукаю абрысы сваёй роднай зямлі", дзе будуць прадстаўлены матэрыялы і пра Наталлю Арсенневу. 20 верасня на Прыдзвінні адзначаць яе недажытае 95-годдзе...

Сяргей ПАНІЗНІК
На здымку: Хвядосся з Жоўніна — намоўная маці Наталлі Арсенневай.

ЮБИЛЕЙ

У АДНЫМ з артыкулаў БелСЭ Рыгор Кобец прадстаўлены аўтарам "папулярнай камсамольскай песні "Паравоз"". Недасведчаны чытач (на жаль, і самі ўкладальнікі энцыклапедыі) лічуць, што маецца на ўвазе знакамітая песня са словамі "наш паровоз вперед летит, в коммуне останков, другого нет у нас пути, в руках у нас винтовка". Але ў Кобеца быў свой "Паравоз":

*Стальной силой
одет в кумач.
Наш паровоз
борьбы и гроз
желал.*

*В бою чуть тронь —
с трубы огонь,*

Вехі лёсу

ДА 100-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ ЗАСЛУЖАНАГА ДЗЕЯЧА МАСТАЦТВАЎ БЕЛАРУСІ РЫГОРА КОБЕЦА

*в котле вулкан
обид и ран
дрожал...*

Гэты верш, напісаны ў 1925 годзе, быў папулярнай песняй. У адным з лістоў з ссыылкі да крытыка Алеся Есакова мой бацька пісаў: "Такія вершы, як "Паравоз", друкаваліся ў дэкламаторах, усіх і не памятаю, а адзін запомніў, "Чтец-декламатор", складзены майстрам мастацкага чытання А. Эфрасам. "Паравоз" раз'язджаў па ўсім СССР і асабліва хораша выконваўся пад упрэўленнем С. Бабаева".

У 1920 годзе Р. Кобец уваходзіў у літгрупу "Звенья" (філіял "Маладняка"). Працаваў качагарам на заводах і ў той жа час быў вядомым журналістам. Яго нарысы, вершы, байкі, апавяданні шырока друкаваліся ў часопісах і газетах.

У 1929 годзе Р. Кобец напісаў п'есу "Гута" (першая п'еса аб рабочых Беларусі), якую ў тым жа годзе надрукаваў часопіс "Маладняк" (N 8). На публікацыю адрозу ж адгукнуўся тэатральны крытык У. Сядура: "...у рэцэнзуюмым нумары часопіса змешчаны твор — першы акт вялікай драмы "Гута" Рыгора Кобеца. У сучасны момант, калі мы вельмі бедныя на драматургічную творчасць, з'яўленне такой рэчы, як "Гута" Рыгора Кобеца, вельмі дадатная і значная з'явішча".

Р. Кобеца заўважыў рэжысёр Е. Міровіч і прапанаваў яму паставіць п'есу ў БДТ-І. Прэм'ера спектакля адбылася ў Магілёве ў тым жа 1929 годзе. У 1930-ым Першы Белдзяржтэатр вязе "Гуту" на першую ўсесаюзную алімпіяду тэатральнага мастацтва ў Маскву. Вось адзін са шматлікіх газетных водгукаў прэсы: "25 раніцай у будынку Маскоўскага мастацкага тэатра адбыўся спектакль Беларускага дзяржаўнага тэатра спецыяльна для членаў журы і ўдзельнікаў Алімпіяды. Ішла п'еса Г. Лахматага "Гута". Спектакль меў найвялікшы поспех. Асобныя моманты ў час дзеяння перапыняліся бурнымі апладысмантамі. Пасля кожнай дзеі заслона падымалася да 10 разоў". Тэатральныя крытыкі адзначалі,

што "тэатр добра справіўся з матэрыялам аўтара", што "спектакль "Гута" — трыумф БДТ-І", што "тэма "Гуты" арыгінальная і сакавітая" і што "самы працэс выдування шкла паказаны ў "Гуце" ўпершыню на еўрапейскай сцэне". Журы алімпіяды прысудзіла спектаклю "Гута" першую прэмію.

"Гута", перакладзеная на розныя мовы, прайшла амаль ва ўсіх тэатрах Савецкага Саюза. У 1931 г. яна ставілася ў Чэхаславакіі, Польшчы, Аўстрыі, Венгрыі. Гэта першая беларуская п'еса, якая ставілася за мяжой і мела там вялікі поспех.

У 1931 беларуская прэса вітала БДТ-І з сотым паказам п'есы "Гута". Пасля буйнога поспеху БДТ-І на Алімпіядзе тэатр быў запрошаны на гастролі ў многія рэспублікі.

Гэта была самая яркая старонка гісторыі БДТ-І (цяпер тэатр імя Я. Купалы).

У 1932 г. часопіс "Напагатове" друкуе камедыю Р. Кобеца "А ўсё ж заспяваю". У 1934 у палепшаным варыянце яна выходзіць пад назвай "На заставе" (у тым жа годзе перакладзена на мову ідыш Д. Маршаком). Камедыя з поспехам ставілася гурткамі самадзейнасці. З прыемнасцю магу заўважыць, што і ў нашы дні сцэны з гэтай камедыі былі пастаўлены студэнтамі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры па ініцыятыве доктара мастацтвазнаўства А. Сабалеўскага.

У 1931 г. Кобец едзе ў Ленінград на кінастудыю "Савецкая Беларусь". Доктар мастацтвазнаўства А. Красінскі піша пра той час: "Кобец упэўнена асталаваўся на кінафабрыцы і актыўна заняўся сцэнарнай справай. У архіве сектара кіно і тэлебачання Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі захоўваецца рукапіс успамінаў рэжысёра Н. Любошыца, які працаваў у 30-я гады на кінафабрыцы "Савецкая Беларусь" у Ленінградзе. Некаторы час ён разам з кінадраматургам М. Таўбе жывіў побач з Кобецам у памяшканні кінастудыі, у якім два пакоі былі прыстасаваны пад інтэрнат. У яго ўспамінах ёсць цікавыя штрыхі к партрэту маладога сцэнарыста: "У суседнім пакоі... пасяліўся Рыгор Кобец. Ніжэй сярэдняга росту, у меру мажны, ён праходзіў цераз пакой да сябе паходкай энергічнай, як матрос, "у перавалачку". Як і многія беларускія пісьменнікі, насіў касцюм просты і скромны. Толькі ні разу не бачыў, каб пінжак быў зашпілены на гузікі, а каўнер светлай кашулі захаінаў бы шыю. І душа ў яго была — наросхрыст..."

Кобецу — кіраўніку сцэнарнага аддзела — рабочага дня не хапала. Таму прыхопіваў і ноч, каб тварыць. З свайго пакоя, пакуль не засынаў, чуў, як ён ходзіць і дыктуе, як адбіваюць "чачотку" клавішы "Ундэрвуда" пад лёгкімі пальцамі, як заміраюць на імгненне, калі чуюцца рэплікапытанне машыністкі. Пісьменнік над сцэ-

нарыем доўга не працаваў, не "вымучваў"...

Над якім творам працаваў тады Рыгор Кобец? Можна, ствараўся агітпрапфільм "Ураган"? А магчыма, ішла работа над сцэнарыем фільма "Двойчы народжаны", які стаў этапным не толькі ў творчасці сцэнарыста, але і ў гісторыі беларускага кіно?"

"Двойчы народжаны" быў першы гукавы мастацкі фільм беларускай кінафабрыкі і першы на беларускай мове. А калі ўлічыць, што гэта першы фільм, у якім ярка выявіліся рысы беларускага нацыянальнага характару, і тое, што ў ім упершыню здымаліся беларускія артысты (У. Крыловіч, У. Малчанаў і інш.), ды яшчэ тое, што гэта быў

Рыгор КОБЕЦ. 1972 г.

першы фільм на сучасную тэму і першы фільм, які ставіўся за мяжой (Літва), стане зразумелым, чаму ён увайшоў у гісторыю беларускага кіно як этапны.

Р. Кобец — першы прафесійны беларускі кінадраматург. У 1935 годзе за асобныя заслугі ў справе станаўлення і развіцця беларускага кінамастацтва яму (разам з А. Вольным) нададзена званне заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі.

"...1936 год. На кінафабрыцы "Савецкая Беларусь" адбываецца нешта незвычайнае, — так многа веселасці і смеху ў гэтыя дні. Здымаецца фільм "Шукальнікі шчасця" па сцэнарыі Кобеца. Неразлучныя сябры, цудоўныя артысты Міхоезл і Зускін шмат часу праводзяць на фабрыцы, у Зускіна галоўная роля — шукальніка шчасця Піні. Сябры-артысты, быццам начыненыя іскрыстай веселасцю, у любым куточку фабрыкі паказваюць смешныя сцэнікі па сюжэце фільма. Разам з усімі шчыра смяецца і Грыша Кобец, а затым падыходзіць да Міхоезла і Зускіна і нешта ім шэпча. Згодна ківае галавой Зускін, у чорных вочках яго загарваюцца агеньчыкі — Кобец падкінуў новую ідэю! І пачынаюцца новыя актёрскія пошукі. Лёгка і весела ідуць здымкі гэтага фільма, — так апісаў кіназдымкі славутага фільма беларускі рэжысёр і сцэнарыст П. Шамшур.

Гэта быў першы фільм у савецкім

Кадр з фільма "Двойчы народжаны". У ролі Рыгора Лапуца — артыст У. КРЫЛОВІЧ.

Кадр з фільма "Шукальнікі шчасця". У ролі Піні — артыст В. ЗУСКІН (у цэнтры), у ролі Басі — артыстка Л. ТАЙЦ.

кінамаграфіе пра Бірабіджан. Музычная кінакамеда, у аснове якой — гісторыя пра бедную яўрэйскую сям'ю, якая ў 1928 годзе паехала за мяжу ў пошуках шчасця. Але не знайшоўшы яго там, пасля доўгіх блуканняў сям'я цёткі Двойры прыехала ў савецкі Бірабіджан. У калгасе "Ройтэ Фэлд" працуюць усе, акрамя Піні, ён шукае ў тайзе золата, ён марыць паехаць з ім за мяжу і заснаваць там фабрыку паццяжак, якая прынясе яму багацце і славу. Піне не пашанцавала: золата ён не знайшоў. Мара яго лопнула...

Ні адзін фільм кінафабрыкі "Савецкая Беларусь" не меў такога шумнага поспеху, такой папулярнасці, як "Шукальнікі шчасця". На вуліцах гучалі рэплікі з фільма, што сталі афарызмамі: "мой арганізм не прымае цяжкай працы", "у мяне галава, і аба мне не турбуюцца", "у вас ёсць шанец забіць мядзведзя", "колькі можа каштаваць, прыблізна, вядома, такі параход?" Такімі ж папулярнымі сталі і песні І. Дунаеўскага з фільма "На рыбалцы ля ракі", "Ох ты, сэрца", "Па тайзе ды па густой". Не было такой сям'і, у якой не спявалі б гэтыя песні. Таленавітая ігра артыстаў В. Зускіна, М. Блюменталь-Тамарынай, якая стварыла краючы вобраз маці — цёткі Двойры, таўсты цыяльпук, невясучы жаніх Шлёма ў бліскучым выкананні артыста Бій-Бродскага, сцэнарысты Р. Кобец і І. Зельцар, кансультант С. Міхаліч (цудоўны артыст і рэжысёр), рэжысёр-пастаноўшчык У. Корш-Саблін і суржысёр І. Шапіра — вос яны, стваральнікі разумнай, вясёлай кінакамедыі, і ў той жа час псіхалагічнай драмы, на якой выхавана не адно пакаленне глядачоў. "Шукальнікі шчасця" атрымалі сусветную вядомасць.

Хутка пачалася "эпідэмія". Расстраляна шмат будаўнікоў Бірабіджана (і прата тыпаў герояў фільма), закатаваны Зускін, забіты Міхаліч, сасланы "в места не столь отдаленные" Кобец. "Шукальнікі шчасця" зняты з кінапракату рэпертуарным камітэтам Дзяржкіно СССР.

1962 год "Ворагі народа" рэабілітаваны, а з ім і "Шукальнікі шчасця". Фільм зноў на экраны, яго глядзіць новае пакаленне глядачоў, і зноў поспех, выбухі смеху ў перапоўненых залах кінатэатраў. Канец "хрушчоўскай адлігі", пачаліся гады застою. У 1969 годзе "Шукальнікі шчасця" зноў здымаюць з экрана.

У 1986 годзе "Шукальнікам шчасця" — 50. Юбілей фільма адзначаюць не толькі ў Беларусі, але і ў Маскве і за мяжой. Варшаўская яўрэйская газета "Фолькшт-тыме" ("Голас народа") пісала: "Шукальнікі шчасця з яго мінорнымі, іранічнымі і трапнымі сцэнкамі належачы да тых класічных кінастужак, якія ніколі не перастаюць захапляць глядачоў".

У 1987 годзе фільм адноўлены на кінастудыі імя М. Горькага. Больш таго, мастацкая капіравальная фабрыка выпускае відэафільм. У 1988 годзе "Шукальнікі шчасця" зноў ідуць на экраны ўсёй краіны. Кінасцэнары друкуюць у Маскве на мове ідыш і на рускай, у Бірабіджане — на ідыш.

1992 год. У мінскім Доме літаратара праходзіць кінавечар, прысвечаны "Шукальнікам шчасця". Дзіцячы хор "Званочки" выконвае песню "На рыбалцы". Зала дружна падпявае, затым глядзіць фільм. На гэтай вечарыне глядачы ўшанавалі памяць рэпрэсаваных Зускіна, Кобец, Міхаліч хвілінай маўчання, а ў канцы сеанса доўга апладыравалі славуатаму і шматпакутнаму фільму.

1996 год. 60-годдзе "Шукальнікаў шчасця" адзначае ўкраінская газета "Народне слово" ("Сярод "Шукальнікаў шчасця" былі і нашы землякі") — на радзіме сцэнарыста Кобец і артыста Бій-Бродскага. Кіраваградцы ганарацца тым, што асноўныя стваральнікі фільма — іхнія землякі (Дунаеўскі і Зельцар таксама з Украіны), у той час толькі адна газета "Навіны Акадэміі навук Беларусі" змясціла артыкул мастацтвазнаўцы Л. Ляонавай "Рыгор Кобец і "Шукальнікі шчасця".

1997 год. Тэлеканал "Астанкіна" паказвае фільм "Шукальнікі шчасця". Вядучы расказвае аб рэпрэсіях стваральнікаў фільма, Р. Кобец чамусьці назваў "преданным коммунистом".

І па сёння шануе "Шукальнікаў шчасця" Бірабіджан. Летась там выйшаў энцыклапедычны даведнік "Усе аб Яўрэйскай аўтаномнай вобласці", у ім ёсць раздзелчык пад назвай "Шукальнікі шчасця" з наступнай інфармацыяй: "У цяперашні час фільм рэстаўраваны і з вялікім поспехам дэманструецца ў кінатэатрах і на тэлебачанні". Аб тым, як шчыра любяць бірабіджанцы гэту кінастужку, сведчыць і той факт, што

бірабіджанская фабрыка выпускае цукеркі ў каробках з малюнкам кінаафішы "Шукальнікаў шчасця". А да 70-годдзя Яўрэйскай аўтаномнай вобласці сцэнарыі "Шукальнікаў шчасця" надрукаваны ў газеце "Біробіджанер Штерн" на мове ідыш (у семнаццаці нумарах!).

Жывучы фільм "Шукальнікі шчасця"! З успамінаў Рыгора Кобец: "У 1936 годзе дырэктар ленінградскай кінафабрыкі "Савецкая Беларусь" Матусяў прапанаваў мне і Вольнаму напісаць кінасцэнарыі на тэму аб "беларускім Чапаеве". Дырэкцыя выклікала ў Ленінград Анатоля Вольнага, і мы абмеркавалі кандыдатуру "беларускага Чапаева". Гістпарт параіў нам спыніцца на фігуры Салаўя (нам казалі, што гэта думка належыць Галадзеду), каб біяграфію менавіта гэтага чалавека ўзяць за аснову, зрабіць Салаўя цэнтральнай фігурай будучай кінакарціны. Патрабавалася паездка ў Мінск... Працавалі мы ў Доме творчасці Саюза савецкіх пісьменнікаў, у былым маёнтку Макава пад Пухавічамі (гадзіна язды ад Мінска). Пісаў я... а Вольны выказаў свае прапановы. З лістапада работа ў чарнавым варыянце была закончана, і мы накіраваліся ў Мінск. У ноч на 4 лістапада Анатоль Вольны, Міхась Зарэцкі і Васіль Сташэўскі былі арыштаваныя органамі НКВС Беларусі... Праз некалькі дзён пачаліся арышты і іншых беларускіх пісьменнікаў..."

З-за арышту А. Вольнага фільм не адбыўся. У нашым сямейным архіве захоўваецца кінааповесць "Паўстанне гневу" (так называўся сцэнарыі пра Салаўя), якая ўяўляе сабой дапрацаваны Кобецам (пасля яго рэабілітацыі) сцэнарыі.

1937 год. На экраны выходзіць фільм "Дняпро ў агні" па сцэнарыі Р. Кобец (у сааўтарстве з І. Барашкам). Фільм аб забастоўцы пятагонаў на беларускім Палесці напярэдадні рэвалюцыі 1905 года. Нядоўга ён утрымаўся на экраны, бо савецкая цензура знайшла ў ім нейкі крымінал, і прэса абрынулася на стваральнікаў фільма з патрабаваннем "зняць с экрана палітычныя і вяртальныя фільмы". Фільм не захавалі, ён нібыта згарэў у полымі вайны: у кінастудыю, дзе ляжала забароненая кінастужка, трапіла бомба.

Гэта быў апошні сцэнарыі Рыгора Кобец. Некаторыя мастацтвазнаўцы засталіся ў палоне нясправядлівых нападаў на фільм "Дняпро ў агні", які стаў ахвярай палітычных рэпрэсій. Але зберагліся ўспаміны сучаснікаў, якія сведчаць аб тым, што фільм выклікаў цікавасць у кінагледачоў. Вось водгук М. Клімковіча на сцэнарыі, яшчэ не запушчаны ў вытворчасць: "Прачытаўшы сцэнарыі раз, яго не забудзеш, не забудзеш вобразы, выведзеныя ў ім: яны жывыя..." (Гэта быў другі і апошні фільм пасля "Двойчы народжанага", у якім здымаўся наш славуты артыст У. Крыловіч у ролі атамана пятагонаў.)

У 1939 г. у Хабараўску выходзіць асобным выданнем кінааповесці Р. Кобец "Герой Балтыкі" (пра лядовы паход рэвалюцыйных караблёў з Гельсінгфорса ў Кранштат) і "Трафім Бутан" (новы варыянт "Паўстання гневу").

Пісьменнікам створана шмат аднаактоўных п'ес, сярод іх "Мігрэнь" (1940), выдадзеная ў Хабараўску, "Цяжкі выпадак" (1961), напісаная ў ссыльцы і інш. Варта адзначыць сатырычную камедыю "Ратуй, божа!" (1932, сааўтар А. Вольны), музычную камедыю "Шчаслівы бераг" (1940, лібрэта Р. Кобец, песні на словы паэта С. Бытавога). На пачатку 30-х гадоў ім створана шмат дакументальных кінастужак і згаданы ўжо агітпрапфільм "Ураган".

У 1938 годзе мой бацька быў арыштаваны органамі НКВС у Бірабіджане, які ён будаваў і які праславіў фільмам "Шукальнікі шчасця". У дзень арышту яго вялі пад канвоем па вуліцы. Мой зводны брат (ён быў падлеткам) бег услед з клуначкам для бацькі. Ля кінатэатра "Цэнтральны" брат убачыў кінаафішу "Дняпро ў агні". Ён не стрымаўся і радасна крыкнуў:

— Тата! Глядзі, твой фільм!
— Маўчаць, шчанок! — гаркнуў на яго канваір.

Другі раз бацька быў арыштаваны ў 1941 годзе ў Хабараўску "за антысавецкую агітацыю і прапаганду", пасля чаго быў сасланы ў сібірскія лагеры, а затым у пажыццёвую ссылку ў кіргізскія стэпы. Пра сталінскі лагер ён напісаў аповесць "Ноеў каўчэг" (1964 г.), якая надрукавана была толькі ў 1989 г. у часопісе "Нёман".

Памёр бацька 9 верасня 1990 года. Сёлета споўнілася 100 гадоў з дня яго нараджэння і 65 гадоў ягонаму фільму "Двойчы народжаны".

Алена КОБЕЦ-ФІЛІМОНАВА

ПОВЯЗЬ

Беларуская пожня Іллі Рэпіна

Двойчы ў выдавецтве "Полымя" выходзіла кніжка віцебскага краянаўдчы Аркадзя Падліпскага, прысвечаная рэпінскаму Здраўнёву. Адметная, цікавая кніжка. Але шэраг краянаўдчых публікацый (у прыватнасці, у газеце "Культура") у апошнія гады засведчылі: беларуская частка, беларускі зрэз у рэпінскай тэме — кубы большы. Пацвердзіла гэта перакананне і работа Яўгеніі Маркаўны Кічынай "І. Я. Рэпін і Здраўнёва ў знаходжанні і разлуцы", выдадзеная ў Віцебску. Невялікі наклад кнігі (1000 экзэмпляраў) зрабіў яе амаль незаўважнай у Мінску. Таму, відавочна, ёсць патрэба расказаць пра гэтае віцебскае даследаванне здраўнёўскага жыццяпісу вялікага рускага мастака. Ёсць, між іншым, многія жыццяпісы Рэпіна, у якіх Здраўнёву прысвечана вельмі многа радкоў, а ягоныя ж аўтары на яго забываюцца зусім. А між тым мясціна гэтая амаль дзесяць гадоў (1892—1900) служыла летнім прыстанішчам мастака. Набыўшы маёнтак у памешчыцы Соф'і Аксенцьеўны Яцкевіч (чэрвень 1892 г.), Рэпін дае сядзібе Малое Койтава Сафіеўка новую, як падаецца мастаку, сімвалічную назву — Сафіеўка—Здраўнёва, а пасля і ўвогуле пакідае за мясцінай толькі апошняе імя — Здраўнёва. Ужо ў ліпені 1892 года Рэпін піша Стасаўу: "Жыву самым першабытным жыццём, якім жылі яшчэ грэкі "Адзісеі". Займаюся хіба толькі зямлёю з рыдлёўкай ды камянямі. Часта ўспамінаю Сізіфа, які цягаў каменне, і зайдоршчу Антэю. Эх, каб і мне гэта дакрананне да зямлі аднавіла мае сілы, якія ў Пецярбурзе апошнім часам прыкметна сталі слабець". І яшчэ цытаты — з лістоў мастака да Т. Талстой: "Я падымаюся рана: часам у 4 і нават у 3 гадзіны. Якім вялікім дзень здаецца"; "Уборка хлеба, малацьба, сляба, гародніна, няскончаная касавіца — усё гэта разам навалілася на нас тут. Забытыя на час набярэжная, сад, частаколы... Нават каровы, цяляты, і гэтых добрых стварэнняў цяпер я бачу толькі прыпапкам. А колькі пачуццёў у гэтых істот".

Дарчы, аўтар растлумачвае прыроду адной істотнай памылкі ў дачыненні да рэпінскага Здраўнёва. Падаюцца ў розных даследаваннях розныя даты прыезду Рэпіна ў Здраўнёва: 1891 і 1892 год. Блытаніну ж, як ні дзіўна, унёс сам мастак. У адным з лістоў ён адзначае: "У 1891 г. я купіў гэты маёнтак, і ў маі месяцы мы ўладкаваліся там". На самай справе, яшчэ 18 красавіка 1892 г. мастак толькі мяркуе набыць "нерухомасць" у ваколіцах Балагога, а 4-га мая паведамляе В. Сярову: "...толькі што вярнуўся з-пад Віцебска, дзе я купіў усё ж такі прыгожы маёнтак. Хутар, 108 дзесяцін зямлі, 40 штук рагатай скаціны, 4 кані і ўся гаспадарка. На імклівай Дзвіне... Цяпер так цягне туды. Як толькі Надзя закончыць экзамены, так і ўцякаем". У 20-х чыслах мая Ілля Яфімавіч са старэйшымі дочкамі прыбывае ў Здраўнёва.

Чытаючы работу Я. Кічынай, раз-пораз звяртаюся да кнігі Соф'і Пракоўкавай "Рэпін" (між іншым, яна выходзіла ў серыі "Жыццё выдатных людзей" у 1958 і 1960 гадах. А да яе серыя прадставіла чытачу і іншыя даследаванні жыцця мастака. У 1933 г. у маладагвардзейскай "ЖЗЛ" выйшла кніга "Рэпін" І. Грабара, у 1943 — манаграфія "Рэпін" А. Сідарава, былі нарысы пра Рэпіна ў абодвух выданнях кнігі ўспамінаў К. Чукоўскага і ў адным з калектыўных зборнікаў "ЖЗЛ"). Але — пра ўзгаданую кнігу С. Пракоўкавай. Пра Здраўнёва аўтар піша досыць лаканічна і, як мне асабіста падаецца, павярхоўна, зыходзячы з пэўных ідэалагічных перакананняў. "На сялян Рэпін глядзіць нейкім размаічаным поглядам наспячанага пана. 26 чэрвеня 1893 года ён пісаў Званцавай пра вясковае жыццё: "Па святых мы робім прагул-

кі. Учора ездзілі верст за 15 да знаёмых сялян. Іх сын служыць у нас работнікам. Добра жывуць, быццам хутаране, і як смачна гатуець стравы! Вёсачка Зебрына ідылічная: спеюць яблыкі, вішні, і дарога туды ўсё больш лесам".

І С. Пракоўка зазначае: "Якая шчыльная плеўка зацягнула некалі зоркае вока мастака! Яму ўжо здаецца, што сяляне жывуць добра. Тады чаму ж ім спатрэбілася адсылаць свайго сына батрачыц да пана Рэпіна? Калі б яны жылі так прывольна, то не мелі б такой патрэбы ў прыработках сына, не адпускалі б яго з двара".

Пранікнуўшы такімі ідылічнымі адносінамі да працы сяляніна, Рэпін у 1892 годзе піша сваю карціну "Беларус", у якой адлюстроўвае надта ж прыхарошанага вясковага хлопца, які нагадвае тэатральнага пейзажа.

Згубіў Рэпін уяўленне пра цяжар сялянскай долі, і яго "Беларус" вельмі далёкі ад тых моцных сялянскіх вобразаў, якія мастак стварыў у маладосці адразу пасля вяртання з-за мяжы.

Вельмі мала працаваў мастак. Што сталася з ім, хто дня не мог пра жыць без таго, каб не напісаць эцюд альбо партрэт? А ў Здраўнёве ён увесь выходзіў у гаспадарчыя клопаты, і на мастацтва яго не хопала. Ён уцякаў ад сваіх пэндзляў, і гэта было самай няўмольнай прыкметай яго творчага крызісу".

Знарок прывёўшы такую доўгую цытату, хацелі бы падкрэсліць наступную акалічнасць. Расійскае рэгіназнаўства знаходзілася пад уплывам тагачасных савецкіх, у горшым сэнсе гэтага слова, догмаў, згодна з якімі мастак, "ізначальна демократ", заўжды пад уплывам кансерватараў, рэтраградаў рабіў непрыстойныя, антынародныя ўчынкі, таму і трапляў у творчы і жыццёвы крызіс. Як бы проста ўсё складалася ў гэтым свеце, калі б творчасць адно толькі залежала ад палітыкі і ідэалагічнай мішуры. Вось і з "Беларусам" — выдатнай карцінай Рэпіна... Аўтар віцебскай кніжкі прасцей і разам з тым больш дакладна падыходзіць да ацэнкі гэтай работы, адзначае прастадушша, хітрынку выбранага Рэпіным персанажа. Дарчы, пазіраваў мастаку сялянскаму суседняй вёскі Сахарава — Сідар Шаўроў. І карціна гэтая, хача і не адлюстроўвае цяжкую сялянскую долю, уражае, прыцягвае. Дынамічнае палатно з дынамічным вобразам. "Беларус" І. Рэпіна не мог быць намаляваным чалавекам, які перажывае творчы крызіс.

Заслуга Я. Кічынай найперш у тым, што аўтар падрабязна ўзнаўляе ўсе шматграннае жыццё Рэпіна ў Здраўнёве. А якія толькі людзі ні гарнуліся сюды да мастака! Гэта і слаўны беларускі гісторык, краянаўдча Аляксей Салуню (захаваўся аўтограф пісьма Рэпіна да Аляксея Парфёнавіча), ваенны юрыст і пазт Аляксандра Жыркевіч, не выключана сустрача мастака з Ю. Пэнам. Я. Кічына, праўда, піша аб гэтым досыць асцярожна: "На жаль, толькі ў выглядзе легенд дайшлі да нас звесткі пра наведванне І. Я. Рэпіным "Хроснага бацькі віцебскіх мастакоў" Юрыя Майсеевіча Пана і яго школы-студыі, што ўвайшла ў культурны летапіс края з 1896 г."

Пасля таго, як мастак развітаўся са Здраўнёвым, з Беларуссю сувязь рэпінскай сям'і працягвалася яшчэ амаль тры дзесяцігоддзі. Пра гэта таксама падрабязна расказвае Я. Кічына.

Работа "І. Я. Рэпін і Здраўнёва ў знаходжанні і разлуцы" вызначаецца і багаццем ілюстрацыйнага матэрыялу. Побач з рэпрадукцыяй вядомых палотнаў пададзены і куды менш вядомыя малюнкы І. Рэпіна. Як, напрыклад, эцюд да "Святоннага гуляння ў Здраўнёве" альбо малюнак дома, які яшчэ будаваўся. Побач — і багацце арыгінальных фотадымаўкаў.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

ПАМЯТЬ

...А паэзія застанецца

Сумная вестка прыйшла з Ервана — не стала вядомага паэта, даўняга і шчырага сябра беларускай зямлі, якую ён вельмі любіў і на якой неаднойчы быў, Геворга Эміна. З адыходам яго перагорнута яшчэ адна старонка творчых кантактаў і ўзаемаўвязалы паміж беларускім і армянскім народамі, паміж беларускай і армянскай літаратурамі. Рука не падымаецца напісаць: перагорнута назаўсёды, бо тое, што зроблена Г. Эмінам, не падлягае забыццю. А ўвайшоў ён у гісторыю армянскай літаратуры як выдатны паэт, які за свае кнігі паэзіі "Новая дарога" і "Век. Зямля. Людзі" удастойваўся Дзяржаўных прэмій СССР, а яшчэ як перакладчык і прапагандыст беларускай літаратуры, беларускай паэзіі. Дзякуючы Г. Эміну па-армянску загучалі творы Петруся

Броўкі, Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Рыгора Барадуліна... У сваю чаргу на беларускую мову яго перакладалі тыя ж Броўка, Барадулін, а таксама Мікола Аўрамчык, Алесь Бачыла, Антон Бялёвіч, Юрка Гаўрук, Язэп Семяжон і іншыя. Выходзілі на беларускай мове яго кнігі, частымі былі публікацыі яго твораў у рэспубліканскай перыядыцы.

У пашпарце Г. Эміна было пазначана, што нарадзіўся ён 30 кастрычніка 1919 года. Памёр жа... Паэты такога кшталту не паміраюць. І глыбокі сэнс набывае сёння назва адной з кніг Г. Эміна, выдадзеныя ў 1986 годзе ў Маскве — "Рука мая ўдлет, а пісьмена останутся..."

Застаюцца пісьменны...
Застаецца паэзія...

ЛЕТАСЬ сусветная геаграфічная грамадскасць адзначыла 250-годдзе з дня смерці выдатнага падарожніка — першаадкрывальніка Аляскі і першага даследчыка Чукоткі Дзмітрыя Паўлуцкага (Зміцера Паўлоцкага).

Землепраходцамі Сібіры і Далёкага Усходу былі казакі, якія знаходзіліся на царскай службе за Каменным Поясам — Уралам. Сярод іх былі шматлікія выхадцы з Беларусі — палонныя Лівонскай вайны (1558—1583) і руска-польскіх войнаў (1632—1634, 1654—1667 і

Зямлі" (Аляскі. — В.Я.) і, пры наяўнасці абназчайваючай інфармацыі, адкрыццё гэтай Terra incognita. Паўночна-ўсходні край Сібіры, які амываецца Ледавіты і Ціхі акіяны, зрабіўся больш вядомым ад часу заснавання астраго на р. Анадыр (1649). І да пачатку XVIII ст. звесткі пра Аляску робяцца ўсё больш "адчувальнымі", прывабнымі.

У жніўні 1729 г., ужо з Якуцка, Паўлуцкі накіраваўся ў Анадыр для арганізацыі экспедыцыі на Аляску. Гетс, Фёдару і Гвоздзеў выехалі ў Ахоцк для пабудовы суднаў. Уласнымі сіламі яны па-

паўвостраве С'юард, насупраць "Анадырскага носа (Чукоцкага мыса). На беразе стаялі юрты. Нарэшце маракі апынуліся на доўгачаканай зямлі, пра якую так шмат хадзіла чутак — на картах яна паказвалася белаю плямай. Землепраходцы дэда-ліся аб раслінным і жывёльным свеце "Вялікай Зямлі" — гэтыя звесткі мелі важнае навуковае значэнне.

Экспедыцыя Паўлуцкага была крокам наперад у параўнанні з першай экспедыцыяй Берынга. Калі Берынг прайшоў праліў з поўдня на поўнач, то "Святы Гаўрыіл" прайшоў гэты праліў з заха-

свай пляменніцы і Сцяпана Крашаннінікава (першага географа-академіка Пецярбургскай АН) ён надобра "выказаўся" на адрас Сінода. Відаць, у сувязі з гэтым, ён не затрымаўся і на ваяводскай пасадзе, бо амаль адразу ж (у пачатку 1742 г.) зноў выправіўся з атрадам казакаў на Чукотку. І, відаць, невыпадкова на доўга "асеў" у Анадырскай тундры. Яго атрад прайшоў 2 тысячы верст уздоўж узбярэжжа Усходне-Сібірскага мора ад Чавунскай губы да Анадырскага астраго, шматразова перасякаючы Чукоцкі паўвостраў па розных маршрутах.

Не стала Д. Паўлуцкага ў сакавіку 1747 г.

Удзельнікі экспедыцыі Паўлуцкага былі першымі еўрапейцамі, якія дасягнулі паўночна-заходняй часткі Паўночнай Амерыкі. Доўгі час іх звесткі пра Аляску ў раёне Берынгава праліва

былі атрыманы першыя дакладныя звесткі пра географію Чукоткі — араграфію, гідраграфію і этнаграфію, пра што сведчыць карта з выявай маршруту. Маршрут гэты быў такім: р. Анадыр і яе прыток р. Белая, потым на поўнач да Ледавітага акіяна, далей на ўсход і паўднёвы ўсход уздоўж узбярэжжа да Ціхага акіяна і, нарэшце, уздоўж заліва Крыжа ў Анадырскі астрок. Даследаванні ўнутранай часткі Чукоцкага паўвострава былі прадоўжаны Паўлуцкім і ў час паходу 1744 і 1746 гг. У час першага паходу шлях праходзіў з Анадыра да заліва Крыжа, адсюль "гарыстымі і камяністымі месцамі" да Мечыгменскай губы, потым берагам мора да Калючынскай губы і назад у Анадырскі астрок. У час другога паходу атрад Паўлуцкага накіраваўся на поўнач ад Анадыра да

Ліцвін родам

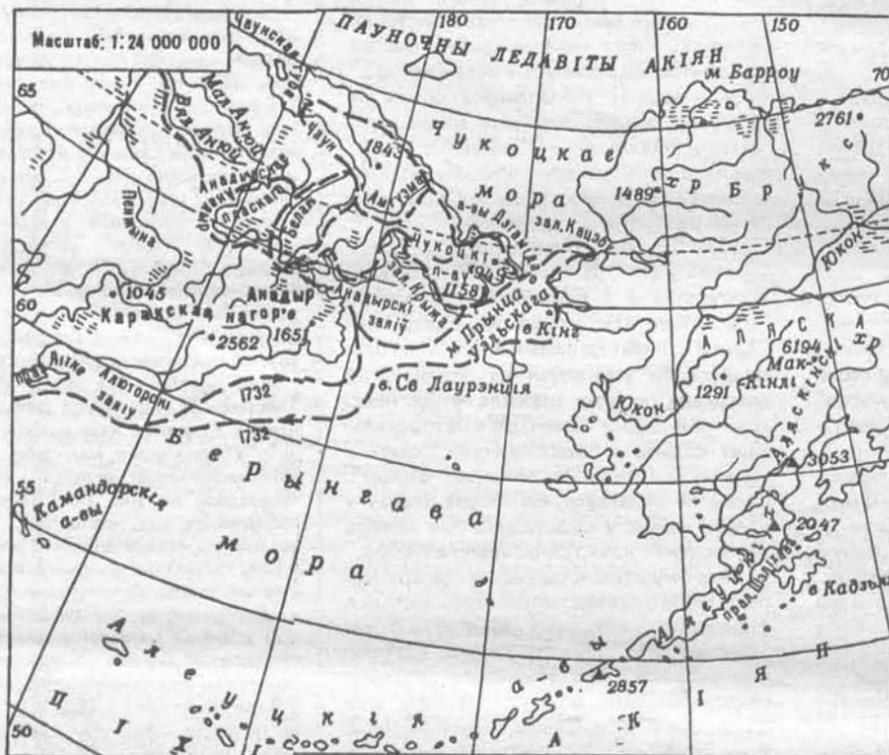
інш.), якія прысягнулі на вернасць маскоўскаму прастолю; пазней ссыльныя задушаных паўстанняў пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі і К. Каліноўскага. Многія з іх сталі выдатнымі першапраходцамі неабдымных прастораў Сібіры і Далёкага Усходу: Іван Казырэўскі і Іван Яўрэінаў (першаадкрывальнікі Курыльскіх астравоў), Дзмітрый Паўлуцкі і інш.

У пачатку XVIII ст. Расія пачала накіроўваць за Урал вялікія экспедыцыі з шырокімі паўнамоцтвамі — не толькі дзеля геаграфічных адкрыццяў, але і для вырашэння палітычных і эканамічных пытанняў. Паводле Указа Сената ад 3 мая 1727 г. з Табольска на Камчатку была накіравана грунтоўная экспедыцыя (400 казакаў і 10 матросаў) на чале з капітанам драгунскага Табольскага палка Д. Паўлуцкім. Гэта экспедыцыя на Далёкі Усход мела больш шырокія задачы, чым экспедыцыя Берынга — у яе склад былі ўключаны штурман Я. Гетс, падштурман І. Фёдару, геодезіст М. Гвоздзеў, маркшэйдэр і рудазнавец С. Гардэболь, ботавы падмасцер'е І. Спешнеў (для пабудовы суднаў у Ахоцку). Выпраўляючы Берынга на Камчатку, Пётр 1 лічыў, што ён "толькі адно павадзленне, злучаецца ці не злучаецца Амерыка, прывязе, а аб цікавасці сапраўднай ад яго чакаць няма чаго". Таму Пётр 1 шукаў выпадку, якім бы чынам туды "для адшукання новых земляў, іншых і карысных спраў каго паслаць".

Асноўнай задачай экспедыцыі Паўлуцкага было вывучэнне звестак аб "Вялікай

будавалі бот "Усходні Гаўрыіл" і атрымалі ў сваё распараджэнне бот "Святы Гаўрыіл". У верасні 1730 г. "Святы Гаўрыіл" пад камандай Гетса і "Усходні Гаўрыіл" пад камандай Фёдарова выйшлі з Ахоцка да Камчаткі. "Усходні Гаўрыіл" разбіўся каля яе берагоў, а "Святы Гаўрыіл" шчасліва дасягнуў Бальшарэцка. Прыняўшы на борт каманду "Усходняга Гаўрыіла", "Святы Гаўрыіл" вясной 1731 года абагнуў мыс Ляпачку і прыбыў у Ніжне-Камчацк. Па загадзе Паўлуцкага ён выйшаў у канцы ліпеня 1732г. з вусця р. Камчаткі і 3 жніўня дасягнуў вусця р. Анадыр, на ягоным борце знаходзілася 29 чалавек.

Для экспедыцыі на Аляску Паўлуцкі распрацаваў праграму навуковых даследаванняў, якая была выкладзена ў яго ордэры ад 1 мая 1732 года. Яна вызначала дзве шырынёй і смеласцю задуму, глыбокім разуменнем значэння рыхтуемай экспедыцыі. Усе удзельнікі экспедыцыі ўсведамлялі, што дэдавацца вытрымаць вялікія выпрабаванні — трэба было ісці нікім не разведаным і не даследаваным шляхам, яны не мелі нават самай элементарнай карты раёна маючага адбыцця плавання. У склад экіпажа дадаткова ўключылі вопытнага марохода Кандрація Машкова, удзельніка першай экспедыцыі Берынга. 15 жніўня 1732 года бот "Святы Гаўрыіл" выйшаў з Анадыра на ўсход і за 5 дзён плавання абследаваў астравы Дыяміды; 21 жніўня "Св. Гаўрыіл" са спадарожным ветрам дасягнуў бліжэйшага пункта Аляскі (мыс Прынца Узельскага на

ду на ўсход. Пры гэтым быў вызначаны час, неабходны для плавання ад Чукоцкага мыса да Аляскі. На жаль, захавалася мала звестак пра гэтае цудоўнае падарожжа, якое закончылася адкрыццём паўночна-заходняй берагоў Паўночнай Амерыкі — афіцыйны разгляд выніку падарожжа на Аляску на доўга затрымаўся. Паўлуцкі пасля заканчэння экспедыцыі на Аляску быў адкліканы ў Якуцк (1733), потым некалькі гадоў, ужо ў чыне маёра, служыў на Камчатцы і зноў вярнуўся ў Якуцк на пасадку ваявода. Па дарозе ў Якуцк ён цудам уратаваўся ад турмы — у Ахоцку (1741) на вяселлі

былі адзінымі (назву праліваў Джэймс Кук у 1778 г., які не ведаў аб праходзе праз праліў С. Дзвяжнёва яшчэ ў 1648 г.). Удзельнікамі экспедыцыі Паўлуцкага была складзена карта плавання ўздоўж мыса Прынца Узельскага на Аляскі. Аднак пра гэта мала каму было вядома, акрамя афіцыйных колаў Расіі, што пацвярджае "Генеральная карта Расійскай імперыі" (1746), складзенай пры Марскай акадэміі з улікам звестак Паўлуцкага.

Вялікія заслугі Паўлуцкага і ў географічных даследаваннях Чукоцкага паўвострава. У выніку яго першага паходу з Якуцка ў Ана-

вусця р. Чавун і потым на ўсход у бок Калючынскай губы, адкуль назад у Анадыр. На карце Паўлуцкага паказана вялікая колькасць геаграфічных звестак: аб прыбярэжнай паласе (ад р. Калымы да р. Алюторы) і аб глыбінных раёнах (басейны рр. Анадыра, Чавуна, Амгуэмы і інш.).

Доўгі час імя Паўлуцкага было забыта. Пра яго ўспомнілі цяпер, у сувязі з 250-годдзем з дня смерці. Беларускі народ мае права ганарыцца сваім суайчыннікам — выдатным землепраходцам першай паловы XVIII ст.

В. ЯРМОЛЕНКА,
доктар географічных навук

Марцін КОЎЗКІ

Доля праўды

Бомж — няма ў гэтага слоўца роду. А бамжоў ужо болей чым дос. Не будзе нашаму роду зводу? Будзе, калі не спыніцца рост.

На алкагалізацыю насельніцтва пазіраеш з болем. Ды дзяржаве вечна не хапае на абзавядзенне. І газеты змагаюцца ўжо не з алкаголем, з нізкакаснымі яго заменнікамі.

Пустыя надзеі — відочнае зло. Пасяялі "мусібыць" — не ўзышло. Я тут, можна сказаць, несудзімы. Але жыць без надзеі — не, немагчыма!

Рух — гэта форма існа-

вання інспекцыі. У адрозненне ад мітуслівых, інспектары не спяшаюцца. А чаму інспекцыю апаноўвае інфекцыя — дык хто гэта, загадваючы рухам, утрымаецца? І перакачоўваюць бакноты амаль усялякую з анной кішэні ў другую.

Тастамент. Апублікуйце на мяне некралог у часопісе, толькі не з працягам. Чытаць з працягам кароткія запісы ў каго хопіць адвагі? Не ў маіх было генах схопліваць штось не імгненна. І набываць адзін за адным часопісы каму сёння па кішэні.

У выдавецтве "Мастацкая

літаратура" выйшаў чарговы зборнік сатырычных мініяюр нашага сталага аўтара Марціна Коўзкага "Як той казаў". Мастак І. Семілетаў.

Мяне хавалі. Усе нешта добрае казалі. І я пра ўсіх думаў добра. Тады я паўстаў з мёртвых. "Ён заўжды быў скандальны", — казалі самыя нахальныя. "Месца ўжо занятае", — сказаў мой начальнік, "Такія выдаткі на магілу, — гаравала мілая, — што з ёю рабіць, проста не знаю"... Усе мне прыснілася, але паўставаць з мёртвых не раю.

Прапанавалі намаляваць

восень. Дзеці намалявалі сонца ў яме, палеглы сланечнік, а над ім дожджык — клічнік, клічнік, клічнік. Дзіўна, як малеча спасцігае сутнасць рэчаў. У дарослых асэння палітра круціцца вакол паўлітра (таксама сонца?), не абыходзіцца без злакаў — семкі на закуску, а тады ўжо хто дзепаляжа — працяжнікі, працяжнікі, працяжнікі. Дзіўнае гэта выпрабаванне — тэст на малыванне.

ААН адзначае штогод свята народанасельніцтва. Несумненна, гэта і пра нас, і мы тут удзельнікі. Няясна, праўда, калі мы народ, а калі насельніцтва. Няхай усё роўна мацнее наш род і дужаюць насельнікі!

— Зяцёк у горадзе ў бізнесменах! — хвалілася цётка Алена. — А наш шчэз вы-

шэй — у рэкецірах! — ганарылася цётка Глафіра.

Беларускія імяны — Міхасі, Рыгоры, Янкі, няўжо код пакаленняў звёўся да прыкрай трасянкі? Няўжо наша маўленне ўжо не маленне і імяны далёкіх продкаў — не свой народ "з пасародку"!

Не прапаў праметзеў агонь, не прапаў! Хто сказаў, што ён чуць цэплаваты? Паглядзіце, як ярка палае мангал, як бурчаць самагонныя апараты!

Сповідзь старога артыста. Я зведаў калі не авацыі, дык апладысменты. Слава салодкая, калі апячэ. А цяпер якія мне робяць кампліменты, што нешта ў мяне як трэба цячэ.

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх пісьменнікаў; рэдакцыя газеты "Літаратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ 3 1932 ГОДА

Галоўны рэдактар
Уладзімір НЯКЛЯЕУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

- Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
- Мікола ГІЛЬ — намеснік галоўнага рэдактара
- Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
- Жана ЛАШКЕВІЧ,
- Алесь МАРЦІНОВІЧ,
- Барыс ПЯТРОВІЧ — першы намеснік галоўнага рэдактара,
- Віктар ШНІП — адказны сакратар

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220005, Мінск, вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

- прыёмная рэдакцыі — 2848-461
- намеснікі галоўнага рэдактара — 2848-525, 2331-985

АДДЗЕЛЫ:

- публіцыстыкі — 2848-204
- пісьмаў і грамадскай думкі — 2331-985
- літаратурнага жыцця — 2848-462
- крытыкі
- і бібліяграфіі — 2331-985
- паэзіі і прозы — 2848-204
- музыкі — 2848-153
- тэатра, кіно
- і тэлебачання — 2848-153
- выяўленчага мастацтва, аховы помнікаў — 2848-462
- навін — 2848-462
- мастацкага афармлення — 2848-204
- фотакарэспандант — 2848-462
- бухгалтэрыя — 2366-071

Пры перадруку просьба спасылка на "ЛІМ".

Рукапісы рэдакцыі не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з меркаваннямі і думкамі аўтараў публікацый.

Набор і вёрстка кам'ютэрнага цэнтру тыднёвіка "ЛІМ"

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку" (г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 3481 Нумар падпісаны ў друку 23.7.1998 г. у 17.30.

Рэгістрацыйнае пасведчанне № 999 Заказ 4369/Г

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12